

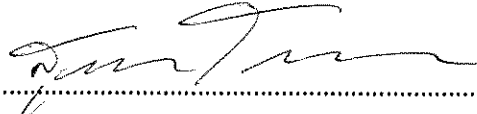
ชุมชนเข้มแข็งบนฐานทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำ
ในเขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

สุวิทย์ คงสงส์

คู่มือฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
มกราคม 2562
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

คณะกรรมการควบคุมคุณวุฒินิพนธ์และคณะกรรมการสอบคุณวุฒินิพนธ์ ได้พิจารณา
คุณวุฒินิพนธ์ของ สุวิทย์ คงสงค์ ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาคุณวุฒิบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

คณะกรรมการควบคุมคุณวุฒินิพนธ์

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิชัย โภคชัยวัฒน์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทร์ชลิ มาพุทธ)

คณะกรรมการสอบคุณวุฒินิพนธ์

..... ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิชัย โภคชัยวัฒน์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทร์ชลิ มาพุทธ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ศรีสวัสดิ์)

คณะศึกษาศาสตร์ อนุมัติให้รับคุณวุฒินิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาคุณวุฒิบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม ของมหาวิทยาลัยบูรพา

..... คณบดีคณะศึกษาศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.สฎายุ ชีระวนิชตระกูล)

วันที่ 11 เดือน มกราคม พ.ศ. 2562

กิตติกรรมประกาศ

คุณฉันทิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาจาก รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิชัย โกศัลยະวัฒน อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จันทร์ชลิ มาพุทท อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่กรุณาให้ คำชี้แนะแนวทางในการดำเนินการวิจัยที่ถูกต้อง และให้คำปรึกษาด้วยความเมตตาและอดทนอย่างยิ่ง ต่อผู้วิจัย ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่อย่างดีเสมอมา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ศิริสวัสดิ์ ที่ช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล ที่ให้ความรู้อย่างลุ่มลึกในเรื่องทุนทางวัฒนธรรม ผู้วิจัยจึงขอ กราบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แตงอ่อน มั่นใจตน ที่ดูแลผู้วิจัยเสมือนแม่คนหนึ่ง ตลอดมา ขอบพระคุณท่านอาจารย์ประเสริฐ รักไทยดี ที่ดูแลและผู้วิจัยไม่ต่างกัน รวมทั้ง ท่านรองศาสตราจารย์ ดร.ทิตยา สุวรรณชต ที่ให้คำปรึกษาชี้แนะด้วยดีตลอดมา ขอบพระคุณ ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบและให้คำแนะนำแก้ไขเครื่องมือ การวิจัยให้มีคุณภาพ ขอบพระคุณผู้อำนวยการเขตตลิ่งชันและเจ้าหน้าที่ทุกภาคส่วนของสำนักงาน เขตตลิ่งชันที่อำนวยความสะดวกให้ผู้วิจัยเป็นอย่างดี และขอบคุณ คุณชนัทชาติ บุญประกอบ ประธานประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน คุณสิทธิกร ลักษณ์มีพงศากุล ประธานบริหารตลาดน้ำวัดสะพาน คุณลุงชวน ชูจันทร์ประธานบริหารตลาดน้ำคลองลัดมะยม ผู้บริหารตลาดน้ำวัดจำปา และผู้ให้ ข้อมูลทุกท่านที่ให้ข้อมูลด้วยไมตรีจิตที่ดี

ขอกราบขอบพระคุณแม่พร้อม จันทวงศ์ ที่พร่ำสอนทุกอย่างด้วยความรักจนทำให้ ข้าพเจ้ามีวันนี้ และคุณพ่อชื่น คงสงค์ ผู้ชายที่แม่รักมาก และเป็นทั้งสุภาพบุรุษและลูกผู้ชายสำหรับผู้วิจัย แม่ท่านทั้งสองจะจากโลกนี้ไปแล้ว

หากคุณฉันทิพนธ์ฉบับนี้หากมีคุณประโยชน์อยู่บ้าง ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูคุณเวทิต์แต่ บุษปารี บุรพาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่านทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่ทำให้ข้าพเจ้าเป็นผู้มีการศึกษา ที่ดีและประสบความสำเร็จมาตราบนานทุกวันนี้

สุวิทย์ คงสงค์

53810295: สาขาวิชา: การศึกษาและการพัฒนาสังคม; ปร.ด. (การศึกษาและการพัฒนาสังคม)

คำสำคัญ: ชุมชนเข้มแข็ง/ ทูทางสังคม/ ทูทางวัฒนธรรม/ ชุมชนตลาดน้ำในเขตคลองชั้น

สุวิทย์ คงสงค์: ชุมชนเข้มแข็งบนฐานทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำคลองชั้น เขตคลองชั้น กรุงเทพมหานคร (COMMUNITY STRENGTHENING BASE ON SOCIAL CAPITAL AND CULTURAL CAPITAL OF FLOATING MARKET COMMUNITIES IN TALING CHAN DISTRICT, BANGKOK METROPOLITAN) คณะกรรมการควบคุมคุษฎินิพนธ์: สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์, Ph.D., จันท์ชติ มาพุทธ, Ph.D. 148 หน้า. ปี พ.ศ. 2562.

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตคลองชั้น กรุงเทพมหานคร 2) ศึกษากระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม 3) ปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการและวิธีการและแนวทางป้องกันแก้ไขและรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตคลองชั้น กรุงเทพมหานคร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การวิเคราะห์เอกสารและการสำรวจภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยคณะกรรมการเครือข่าย ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ผู้บริหารภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ผู้ประกอบการ ผู้สูงอายุ เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักท่องเที่ยวและผู้อาศัยในพื้นที่ รวม 31 คน เครื่องมือที่ใช้คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ระยะเวลาศึกษา คือ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2561 ถึง เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2561 รวม 7 เดือน ผลการวิจัย มีดังนี้

1. ความเป็นชุมชนเข้มแข็งของพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำ ในเขตคลองชั้น กรุงเทพมหานคร พบว่าเป็นชุมชนเก่าแก่ มีประวัติเป็นมายาวนานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเคยเป็นพื้นที่อพยพกักทัพผ่านของผู้คนตั้งแต่พระเจ้าอู่ทองและตั้งเป็นเมืองหลวงในสมัยพระเจ้าตากสินมหาราช มีศาสนาสถานเก่าแก่และมีลำคลองหลายสายมีประชาชนหลากหลายเชื้อชาติตั้งถิ่นฐาน มีประเพณีที่สำคัญคือ ประเพณีชักพระ แข่งเรือ ทำขวัญข้าว สถานที่สำคัญ คือ ตลาดน้ำ 4 แห่ง สวนผลไม้ สวนดอกไม้ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากตัวเมือง เป็นทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็งของชุมชน ปัจจุบันเขตคลองชั้นเป็น 1 ใน 50 เขตของกรุงเทพมหานคร ยังคงความเป็นชุมชนแบบดั้งเดิม วิถีชีวิตของคนในพื้นที่ส่วนมากยังคงเป็นเกษตรกรและใช้เส้นทางน้ำในการสัญจร คมนาคม
2. กระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมพบว่ามี การตั้งเครือข่ายคณะกรรมการผู้นำชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการดูแลกิจการตลาดน้ำ พื้นที่สำคัญ 4 แห่ง คือ ตลาดน้ำคลองชั้น ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ตลาดน้ำวัดสะพาน และตลาดน้ำวัดจำปา มีการประชุมวางแผนจัดระบบการดำเนินการของตลาดน้ำและสื่อสารประชาสัมพันธ์โดยจัดกิจกรรมตาม

ประเพณีและเทศกาลของชุมชน เป็นวิถีชีวิตและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบไทย รักษา สภาพแวดล้อม สร้างเสริมความสามัคคีในชุมชนและร่วมใจกันพัฒนาชุมชนให้เป็นเอกลักษณ์ ท่ามกลางการเปลี่ยนของชุมชนเมือง

3. ปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการและวิธีการจัดการ พบว่าความเปลี่ยนแปลงทาง ธรรมชาติ อากาศ และมลพิษทางน้ำเป็นปัญหาสำคัญ การระบายน้ำเสียลงสู่ลำคลอง การทิ้งขยะมูล ฝอยทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลง การอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่ชุมชนของคนนอกพื้นที่ ทำให้วิถีชีวิตและ วัฒนธรรมเดิมเปลี่ยนไป การขยายตัวอย่างรวดเร็วของ โรงงานบ้านจัดสรร ส่งผลต่ออัตลักษณ์และ รูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

4. แนวทางป้องกัน แก้ไขและรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็ง พบว่า ทั้งภาครัฐและเอกชน ทุกภาคส่วน มีความกระหนักร่วมมือร่วมใจ เริ่มรณรงค์ปลูกฝังความเป็นอัตลักษณ์โดดเด่นของชุมชนสร้าง จิตสำนึกให้มีความร่วมมือกันของคนในชุมชน ให้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมชุมชน ช่วยกันอนุรักษ์ สืบต่อให้เป็นจุดแข็งในการพัฒนาต่อไป

53810295: MAJOR: EDUCATION SOCIAL DEVELOPMENT; Ph.D.

(EDUCATION SOCIAL DEVELOPMENT)

KEYWORDS: EMPOWERMENT/ SOCIAL CAPITAL/ CULTURE CAPITAL/

FLOATING MARKET/ TALING CHAN DISTRICT

SUWIT KHNOGSONG: COMMUNITY EMPOWERMENT OF TALING CHAN FLOATING MARKET COMMUNITY, BANGKOK METROPOLITAN BASED ON SOCIAL CAPITAL AND CULTURAL CAPITAL. DISSERTATION ADVISORS: SUWICHAI KOSAYAWAT, Ph.D., CHANCHALEE MAPUDH, Ph.D. 148 P. 2019.

The objective of this study were 1) to study the community empowerment of the floating market community in Taling Chan District, Bangkok Metropolitan, and 2) to study a process and forms of social capital and cultural capital, 3) to examine challenges and obstacles in the process and ways to overcome them, 4) to present guidelines for preventing problems and maintaining the community empowerment of the floating market community in Taling Chan District, Bangkok Metropolitan. This research was a qualitative study which the researcher reviewed documents and went to the field to collect data. The data was collected through an in-depth interview, focus group discussions as well as observations. Thirty-one participants who were 1) the leader of network committee, 2) community leaders, 3) monks, 4) representatives from government, 5) representatives from private sectors, 6) representatives from the civil society sector, 7) elders, 8) government officers, 9) tourists, and residents in the area were participants in this study. The main data collection technique was a semi-structured interview. The data was collected for 7 months from May 2018 to November 2018.

This study reports that

1. The community empowerment of the floating market community in Taling Chan District, Bangkok Metropolitan has a long history and it has been maintained for since Ayutthaya period. It was the area which troops and people were moved pass since King Uthong dynasty and was the old capital city in the reign of King Taaksin the great. There were a number of canals and old religious sites. Various ethnic groups of people have settled in the area. The marked traditions include ChakPhra, Boat racing competition, Making a mysterious principle (perform ceremony for encouragement) for ricewere organized every year.

In addition, four floating markets have become landmarks and destination for tourists. Orchards and flower gardens which are close to the city can be counted as social capital and cultural capital. Presently, Taling Chan District is one of fifty Bangkok Metropolitan districts. The traditional ways of life of people living in the area can still be seen today. Most of people and residents are farmers (agriculturists). Water ways such as canals are commonly used for everyday routes and transportation.

2. The Process and forms of social capital and cultural capital: It has been found that there was an establishment of the network committee which has a management team taking a responsibility in running the four floating markets - Taling Chan, Klong Ladmayom, Wat Saphan and Wat Champa. The team has regularly called for meetings to discuss plans and management system. Moreover, fairs traditional activities, community festivals are promoted as part of a way of Thai way of life. The community has promoted ecotourism, encouraged people to protect environment, maintain harmony and cooperation as well as help develop their community to ensure the identity of the area during the changes in community.

3. Challenges and obstacles in the process and ways to overcome: It has been reported in this study that the effects of natural changes, air and water pollution are main problems. sewerage and disposal of waste into river cause the change in ecosystems. Moreover, immigration from outside could change the ways people live their life and culture. The rapid expansion of urbanization and housing estate cause the change of community identity and ways of people life.

4. Guidelines for preventing problems and maintaining the community empowerment: It is suggested that the government, private sectors and the civil society is aware of the problems. The community should begin promote the identity of its community and raise awareness of cooperation to help develop and strengthen their community.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย	1
คำถามในการวิจัย	4
วัตถุประสงค์ในการวิจัย	4
ขอบเขตในการวิจัย	5
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	5
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
กรอบแนวคิดการวิจัย	6
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
แนวคิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง	8
แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา	14
แนวคิดทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม	20
ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม	30
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง	40
แผนพัฒนากรุงเทพมหานคร (ฝั่งตะวันตก)	48
ข้อมูลชุมชนตลาดน้ำ เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร	52
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	55
3 วิธีดำเนินการวิจัย	65
วิธีการวิจัย	65
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key - informant)	65
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	66

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ	68
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	69
การวิเคราะห์ข้อมูล	69
การนำเสนอข้อมูล	69
4 ผลการศึกษา	70
ความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร	70
กระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนา ชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร	89
ปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและ ทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร	111
แนวทางการป้องกันแก้ไขและรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำ ในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร	113
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	119
สรุป	119
อภิปรายผล	127
ข้อเสนอแนะ	132
บรรณานุกรม	134
ภาคผนวก	140
ภาคผนวก ก	141
ภาคผนวก ข	145
ประวัติย่อของผู้วิจัย	148

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 การแบ่งเขตการปกครองย่อยของเขตตลิ่งชัน	76

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	กรอบแนวคิดการวิจัย	7
2	แผนที่เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร	54
3	แผนที่เขตตลิ่งชัน	75
4	คลองในเขตตลิ่ง	79
5	สัมภาษณ์กลุ่มย่อย	93
6	กลุ่มจิตอาสาสมัครไทย	95
7	สัมภาษณ์ประธานตลาดน้ำคลองลัดมะยม	96
8	ตลาดน้ำวัดสะพาน	100
9	วิหารแดงวัดสะพานสร้างสมัยกรุงศรีอยุธยา	101
10	ประเพณีชักพระ	108

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

กว่า 50 ปีที่ผ่านมาประเทศไทยใช้แนวทางการพัฒนาที่มุ่งสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ให้ความสำคัญระบบอุตสาหกรรมและการส่งออกควบคู่ไปกับแนวคิดความทันสมัย (Modernization) และ โลกาภิวัตน์ (Globalization) ซึ่งอยู่ภายใต้กรอบของทุนนิยมเสรีแบบตะวันตก ที่ให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ด้วยการคาดหวังว่าการพัฒนาไปที่

ภาคใดภาคหนึ่งเพื่อการพัฒนาในภาคนั้นเจริญขึ้นไหลล้นไปสู่ภาคอื่น ๆ ของสังคมต่อไป (Trickledown effect) ผลของการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวทำให้ประเทศไทยมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจค่อนข้างสูง ผลผลิตในภาคเกษตร อุตสาหกรรมและบริการมีความเจริญก้าวหน้ามาก ในกลับกันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายลงอย่างไม่เคยมีมาก่อน นอกจากนี้ยังมีความเหลื่อมล้ำทางสังคมเกิดขึ้น ระหว่างคนรวยคนจน เมืองกับชนบทหรือเมืองกับชนเมืองมากขึ้นเรื่อย ๆ ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม เช่น ปัญหาความยากจน โรคติดต่อร้ายแรง ยาเสพติด ทูริสต์คอร์รัปชั่น โสเภณี อาชญากรรม จนกลายเป็นวิกฤตเศรษฐกิจใน ปีพ.ศ. 2540 ทำให้นักวิชาการหลายสำนักทั้งในและต่างประเทศออกมาแสดงความคิดเห็นในเรื่องดังกล่าว จึงสรุปได้ว่าการพัฒนาที่ผ่านมาเศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหาการพัฒนาไม่ยั่งยืนได้ก่อให้เกิดความเห็นที่แตกต่างกันเป็นสองฝ่ายคือ ฝ่ายกระแสหลักและฝ่ายกระแสรอง โดยฝ่ายแรกซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดแนวทางการพัฒนาโดยตลอดมองว่าเป็นปัญหาทางเทคนิค และกลไกของการจัดการ ส่วนฝ่ายหลังมองว่าเป็นปัญหาในเชิงโครงสร้างและแนวทางการพัฒนาที่ไม่สมดุล (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

ปัจจุบัน โลกกำลังอยู่ในยุคคลื่นลูกที่สาม หรือสังคมแห่งเทคโนโลยีแต่สำหรับประเทศไทยยังมีการทับซ้อนกันของคลื่นทั้งสามลูก คือมีคนที่อยู่ในภาคเกษตรกรรม (คลื่นลูกที่ 1) ประมาณร้อยละ 60 ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งอยู่ในสังคมอุตสาหกรรม (คลื่นลูกที่ 2) และสังคมเทคโนโลยีสมัยใหม่หรือสังคมโลกาภิวัตน์ด้วยแม้คลื่นลูกที่สองจะก่อให้เกิดประโยชน์จากการพัฒนาแต่ก็มีปัญหาทางสังคมเกิดขึ้นมากมายเช่นกัน ในขณะที่คลื่นลูกที่สามได้โหมพัดกระหน่ำสังคมไทยอย่างรุนแรงจนยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ประเทศไทยจึงถึงจุดที่จะต้องตัดสินใจเลือก แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกันอีกครั้งหนึ่ง ว่าภายใต้โครงสร้างทางสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำดังที่กล่าวมาแล้วเราจะกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศอย่างไรให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน หลายพื้นที่

ในประเทศไทยต่างก็ได้รับผลกระทบจากระบบทุนนิยมเสรีและกระแสโลกาภิวัตน์เกิดการเปลี่ยนแปลงจนทำให้มองไม่เห็นคุณค่าทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นทุนที่อยู่คู่สังคมไทยมาอย่างยาวนานการเกิดกระบวนการการกลายเป็นเมือง (Urbanization) ของกรุงเทพมหานครและเมืองใหญ่ ๆ ชุมชนกลายเป็นเมืองมีการเคลื่อนย้ายของผู้คนเข้าสู่บริเวณเมืองหรือการขยายตัวของเมืองออกไปทางพื้นที่ ความเจริญก้าวหน้าของชุมชนเมืองทำให้เกิดการอพยพของประชากรในเขตชนบทเข้ามาในเขตเมืองมากขึ้น ทำให้เขตเมืองมีความหนาแน่นมากขึ้น เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ความเสื่อมโทรมในตัวเมืองจึงมีมากขึ้นตามตัว การขยายตัวของเมืองก็จะเกิดขึ้นตามมา ส่งผลทำให้มีการกระจายตัวของประชากรเมือง (Decentralization) เข้าครอบครอง (Dominate) พื้นที่ใหม่ที่อยู่บริเวณรอบ ๆ เมือง พื้นที่ที่รองรับการขยายตัวของเมืองก็คือ ชานเมือง (Suburb) (อาทิศย์ บุคดาดวง, 2554, หน้า 5)

จากวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศที่เริ่มขึ้นในช่วงปีพ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นปีแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ได้ก่อให้เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมด้านต่าง ๆ และส่งผลกระทบต่อประชาชนทุกภาคส่วนของสังคม ทำให้ประเด็นเรื่องชุมชนเข้มแข็งได้ถูกหยิบยกขึ้นมาถกเถียงกันถึงเป็นอันมากในฐานะที่เป็นทางเลือกที่สำคัญของการพัฒนาเนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นไม่เพียงลำพังหน่วยงานภาครัฐเท่านั้น ยังรวมถึงภาคเอกชนจำต้องเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาร่วมกันด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาตามหลักปรัชญาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 โดยการเพิ่มศักยภาพของคนและชุมชนให้เข้มแข็งมีความพร้อมในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืนความเข้มแข็งของชุมชนจึงเป็นฐานสำคัญในการลดผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมรวมถึงการสร้างกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืนในอนาคตซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่สำคัญประการหนึ่งต่อเนื่องมาถึง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545)

ผลกระทบจากการพัฒนาตามระบอบทุนนิยมเสรีได้นำมาสู่การปรับกระบวนการทัศน์ของการพัฒนาประเทศครั้งใหม่ดังจะเห็นได้จากแผนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในปัจจุบันจะคำนึงถึงการพัฒนาศูนย์ควบคู่กับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้นกระบวนการทัศน์ใหม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและมุ่งเน้นการพัฒนาชุมชนในฐานะที่เป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศดังนั้นความเข้มแข็งของชุมชนจึงได้รับการกล่าวถึงในฐานะที่เป็นทางเลือกของการพัฒนา (กมลศักดิ์ วงศ์ศรีแก้ว 2560) ที่ผ่านมามีการพัฒนาชุมชนในประเทศไทยให้เข้มแข็งได้มีการดำเนินการและปรับเปลี่ยนในเชิงคุณภาพที่น่าสนใจหลายประการมีการนำนวัตกรรมใหม่ในการทำงานของชุมชนมาพลิกฟื้นชุมชนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นขององค์กรชุมชนเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาการนำวิธีการ

จัดการความรู้มาใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาและมีแหล่งเรียนรู้ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศเป็นต้นอย่างไรก็ตามการขับเคลื่อนในกระบวนการจัดการชุมชนของไทยยังมีปัญหาในบางประการ โดยเฉพาะการขาดความต่อเนื่องของการพัฒนา และปัญหาในเรื่องของความไม่สมดุลกันระหว่างเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมเนื่องจากการสร้างความเข้มแข็งจากการพึ่งตนเอง และภูมิคุ้มกันในการพัฒนาคนในชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญเพื่อความพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์นั้นยังทำได้ไม่เต็มที่ (วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ, 2553, หน้า 119 - 121)

ชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชัน เป็นชุมชนชานเมืองตั้งอยู่ในพื้นที่เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนหนึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาที่ผ่านมา แต่เนื่องจากชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชันเป็นองค์กรรมของชุมชนต่างๆ ในเขตตลิ่งชันมีจำนวน 27 ชุมชน มีประชากร ประมาณ 104,000 คน ประชาคมเกิดขึ้นตามนโยบายของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร สมัยพลตรีจำลอง ศรีเมืองที่ต้องการสร้างตลาดน้ำในกรุงเทพมหานครให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมสร้างโอกาสให้เกษตรกรที่ยังทำอาชีพปลูกพืช ผัก ผลไม้ ได้มีตลาดน้ำเป็นแหล่งค้าขายในวันหยุดราชการ และให้ชาวกรุงเทพมหานคร ได้ไปเที่ยวตลาดน้ำที่อยู่ใกล้ ๆ เพื่อลดรายจ่ายได้มอบนโยบายให้สำนักงานเขตตลิ่งชัน ไปดำเนินการจึงได้จัดให้มีการรวมตัวของคณะกรรมการชุมชนเป็นประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชันและเลือกตั้งคณะกรรมการประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน จากคณะกรรมการชุมชนทั้งหมดมีทำหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการตลาดน้ำตลิ่งชัน สำนักงานเขตตลิ่งชันเป็นผู้กำกับดูแลเชิงนโยบายอยู่ห่าง ๆ พร้อมให้ความช่วยเหลือเมื่อได้รับการร้องขอกิจกรรมและบริการที่ประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชันจัดขึ้น คือ การค้าขายอาหารคาว หวาน ขนมไทย พืช ผัก ผลไม้จากสวน บนแพริมน้ำ และให้ชาวบ้านพายเรือมาขายที่เพิ่มการจัดเรือท่องเที่ยวตามสวนเกษตรและวัดต่างๆมีการร้องเพลงและการเล่นของประชาชนบนเวทีประชาคมที่ตั้งอยู่ในบริเวณตลาดน้ำมีบริการนวดแผนโบราณที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในละแวกมาขายบริการนวดโดยคณะกรรมการประชาคมฯจัดอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกให้ทั้งหมด โดยจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม นำมาเข้ากองทุนตลาดน้ำตลิ่งชันไว้ใช้ในการบริหารงาน และช่วยเหลือผู้ค้าที่เดือดร้อน โดยอนุมัติของคณะกรรมการประชาคมฯมีการจัดกิจกรรมตามวันสำคัญ ๆ เช่นวันปีใหม่ สงกรานต์ วันเด็ก เป็นต้น ทำให้ชาวชุมชนตลิ่งชันมีสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเชิงนิเวศพร้อม ๆ กัน ได้ซื้อหาสินค้าดีราคาถูกเพราะไม่ผ่านพ่อค้าคนกลางทำให้ผู้ค้าขายเพิ่มรายได้ และผู้ซื้อลดรายจ่ายได้ระดับหนึ่งด้วย (ทัศนีย์ ลักษณ์วิชัย, 2551, หน้า 8 - 9)

เหตุนี้ชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชันจึงเป็นชุมชนชานเมืองของกรุงเทพมหานครที่มีความเข้มแข็งชุมชนหนึ่ง มีการพัฒนาด้วยศักยภาพของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงเป็นชุมชนเมือง

อย่างมาก จึงเป็นที่น่าศึกษาว่าชุมชนที่มีศักยภาพอย่างไรจึงดำรงอยู่ได้ รักษาเอกลักษณ์และเป็นที่ยอมรับว่าเป็นชุมชนเข้มแข็งต้นแบบของการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอันจะได้เป็นแบบอย่างไปใช้พัฒนาชุมชนอื่นให้เข้มแข็งต่อไป

จากที่กล่าวมาแล้วผู้วิจัยสนใจศึกษาชุมชนเข้มแข็งบนฐานทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร เพื่อต้องการสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพ คุณลักษณะและการรักษาเอกลักษณ์ความเข้มแข็งของชุมชนอธิบายถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชนและเพื่อนำเสนอข้อเสนอในการศึกษาชุมชนเข้มแข็งบนฐานทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร เป็นประโยชน์สำหรับชุมชนที่ยังอ่อนแอได้มีโอกาสในการเรียนรู้นำประสบการณ์ที่ได้จากชุมชนไปเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนของตนสู่ความเข้มแข็งและความยั่งยืนต่อไป

คำถามในการวิจัย

1. ความเป็น ชุมชนเข้มแข็งบนฐานทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานครเป็นอย่างไร
2. กระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษากระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร
3. ปัญหาอุปสรรคของกระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร เป็นอย่างไร
4. แนวทางการป้องกันแก้ไขและรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร เป็นอย่างไร

ขอบเขตในการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่พื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้คือชุมชนตลาดน้ำจำนวน 4 แห่งในเขตตลิ่งชัน ตั้งอยู่ในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง เป็นเมืองของกรุงเทพมหานคร

2. ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key - informant) ประกอบด้วยคณะกรรมการเครือข่ายผู้นำชุมชนจำนวน 5 คน ผู้บริหารภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ผู้ประกอบการ ผู้สูงอายุในชุมชนจำนวน 10 คน ผู้อยู่อาศัย นักท่องเที่ยว ผู้รับบริการในชุมชนจำนวน 10 คน และผู้บริหารหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ จำนวน 5 คน รวม 31 คน

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา ประกอบด้วย ความเป็นชุมชนเข้มแข็งของพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำ ตลิ่งชัน บริบททางกายภาพ ประวัติศาสตร์ ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจชุมชน ทูทางสังคม ทูทางวัฒนธรรมของชุมชน การดำเนินการจัดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชน ปัญหาอุปสรรค ในการพัฒนาของชุมชน แนวทางการพัฒนา การแก้ไข และการรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็ง

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา ใช้เวลาศึกษาในพื้นที่ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2561 ถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2561 รวมระยะเวลา 7 เดือน

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ได้ข้อมูลด้านบริบทของการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน เพื่อเป็นตัวอย่างการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งต่อไป

2. ได้ศึกษาปัญหาและอุปสรรคการดำเนินการ การจัดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร

3. ได้ความรู้ด้านทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมมาพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันต่อไป

4. ได้แนวทางวิธีการจัดการในการแก้ไขปัญหาการพัฒนาและการรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง พื้นที่ที่กลุ่มคนมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน อาศัยอยู่ในอาณาเขต หรือบริเวณเดียวกัน มีการติดต่อสื่อสารกันและมีวัฒนธรรมร่วมกันทำให้เกิดพลังที่เข้มแข็ง ในการเผชิญกับปัญหาาร่วมกัน ของคนในชุมชน ตลอดจนมีการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการ และการแก้ไขปัญหาาร่วมกันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาภายในชุมชนตลอดจน มีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้น

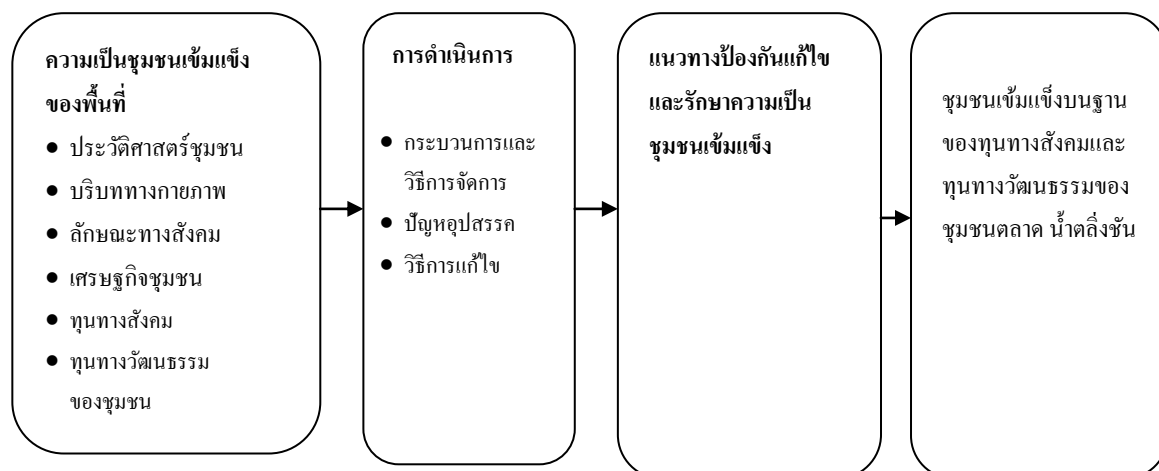
2. **ทุนทางสังคม** หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน มีการนำมาใช้ในลักษณะใหม่ที่ไม่ใช่เพียงทุนทางเศรษฐกิจที่มุ่งหวังในการทำกำไร หรือแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดของตัวเอง แต่มีลักษณะเป็นผลประโยชน์ หรือต้นทุนส่วนรวมที่มาจากความช่วยเหลือและความร่วมมือกันระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมประกอบด้วยบุคคล ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาและการจัดการ

3. **ทุนทางวัฒนธรรม** หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่าต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม มีทั้งความเป็นนามธรรมและรูปธรรม แบ่งเป็นวัฒนธรรมที่จับต้องได้หรือวัฒนธรรมและวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือวัฒนธรรมทางจิตใจเช่น ความเชื่อ ความคิดหรือคตินิยมกฎเกณฑ์ที่ยึดถือปฏิบัติหรือนิติธรรม การเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม หรือสหธรรม

4. **ชุมชนตลาดน้ำเขตลิ่งชัน** หมายถึง คือ พื้นที่ที่มีการค้าขายทางเรือหรือการจัดการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าและทรัพยากรในย่านที่มีชุมชนริมน้ำมีการสัญจรทางน้ำอยู่ในชีวิตประจำวัน ปัจจุบันมีตลาดน้ำทั้งหมด 4 ตลาด คือ ตลาดน้ำตลิ่งชัน ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ตลาดน้ำวัดสะพาน และตลาดน้ำวัดจำปา

กรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัย ได้มีการศึกษาบริบทเชิงพื้นที่ของชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน เช่น สภาพชุมชนด้านกายภาพ สภาพชุมชนด้าน การดำรงชีวิต ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมการรวมกลุ่มเครือข่าย และความสัมพันธ์ทางสังคมแรกเริ่มถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์และการช่วยเหลือกันภายในกลุ่มหรือกับกลุ่มอื่น ๆ รูปแบบความสัมพันธ์ของกลุ่มและเครือข่ายในชุมชน แกนนำในการจัดตั้งเป็นประชาคม ปัจจัยผลักดันการก่อเกิดชุมชนเข้มแข็งและรูปแบบการผลักดันสนับสนุนกระบวนการขับเคลื่อนกลุ่มเครือข่ายในชุมชน การขยายเครือข่ายและเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน ตลอดจนผลที่เกิดกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เช่น ผลต่อตนเองผลต่อชุมชนโดยรวมผลต่อสังคมภายนอก ภาวการณ์พึงประสงค์ของชุมชนตลอดจนแนวทางการป้องกันแก้ไขและรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งบนฐานของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร จากแนวคิดของนายแพทย์ประเวศ วะสี (2546) หลักการพัฒนาชุมชนตามแนวคิดของสหประชาชาติ งานวิจัยของ โกมล เย็นเปี่ยม (2558) สุปราณี จันท์ส่ง (2558) ดังแผนภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชุมชนเข้มแข็งบนฐานทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำเขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร มีแนวคิด ทฤษฎี หลักและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง
2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา
3. แนวคิดทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม
4. ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
5. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง
6. แผนพัฒนากรุงเทพมหานคร (ฝั่งตะวันตก)
7. ข้อมูลชุมชนตลาดน้ำ เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

ความหมายชุมชนเข้มแข็ง

ประเวศ วะสี (2546, หน้า 33 - 37) ได้อธิบายความเป็นชุมชนว่าชุมชนหมายถึงการที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกันมีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกันมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำมีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์

สถาบันเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มหาวิทยาลัยธนบุรี (2552, หน้า 12 - 30) ให้ความหมายว่า ชุมชน คือ กลุ่มบุคคลหลาย ๆ กลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขตหรือบริเวณเดียวกัน และภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับกฎระเบียบ ข้อตกลงเดียวกัน มีการสังสรรค์กัน มีแนวคิด แนวปฏิบัติร่วมกัน มีความสนใจร่วมกัน และมีผลประโยชน์คล้าย ๆ กัน และมีแนวพฤติกรรม เป็น อย่างเดียวกัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง คือ มีวัฒนธรรมร่วมกันนั่นเอง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544, หน้า 46) ได้ให้ ความหมายของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่า ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึงการที่ประชาชนในชุมชนมีการรวมตัวกัน เป็นองค์กรชุมชน โดยมีการเรียนรู้การจัดการและการแก้ไขปัญหาของชุมชนซึ่งทำให้ชุมชน มีการเปลี่ยนแปลง หรือเกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบต่อผู้ภายนอกชุมชน สำหรับกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

จะต้องเป็นการดำเนินงานแบบร่วมคิดร่วมทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

กล่าวโดยสรุปชุมชนเข้มแข็งหมายถึง กลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน อาศัยอยู่ในอาณาเขตหรือบริเวณเดียวกัน มีการติดต่อสื่อสารกัน และมีวัฒนธรรมร่วมกัน ความเป็นชุมชนจะทำให้เกิดพลังที่เข้มแข็งในการเผชิญกับปัญหาาร่วมกัน ของคนในชุมชน ตลอดจนมีการเรียนรู้ร่วมกัน ในการกระทำมีการติดต่อสื่อสารการจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน

ลักษณะและองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง

ความเข้มแข็งของชุมชนนั้นมีลักษณะและองค์ประกอบหลายประการด้วยกันและที่สำคัญแม้ชุมชนจะมีลักษณะที่ใกล้เคียงพื้นที่ใกล้เคียงกันก็เชื่อว่าชุมชนนั้นจะมีลักษณะความเข้มแข็งและองค์ประกอบเหมือนกันซึ่งความเข้มแข็งของชุมชนขึ้นอยู่กับบริบทและปัจจัยที่หลากหลายดังที่นักวิชาการได้ให้คำนิยามและลักษณะของชุมชนเข้มแข็งดังนี้

ทวิศักดิ์ นพเกษตร (2542, หน้า 20 - 21) ได้กล่าวถึงความเข้มแข็งของชุมชนว่าชุมชนจะเข้มแข็งได้นั้นต้องมีลักษณะเป็นประชาคมสูงโดยประชาคมจะมีส่วนร่วมในการถักทอความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชนและประชาสังคมที่เข้มแข็งจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบเหล่านี้คือ

1. จิตสำนึกประชาสังคมคือการสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของปัญหาชุมชนและมีเจตจำนงที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบและร่วมแก้ไขปัญหาทุกฝ่ายต่าง ๆ ยอมรับในการรวมตัวและความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกันด้วยมิตรภาพในการเรียนรู้ร่วมกันหรือแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ให้ความสำคัญกับศักยภาพของปัจเจกชนในชุมชนยอมรับและเห็นคุณค่าของความแตกต่างหลากหลายของสมาชิกในชุมชนในการร่วมทำงานด้วยกันการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ปัญหาชุมชนเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดสำนึกความเป็นชุมชน

2. โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและช่องทางสื่อสาร หมายถึง โครงสร้างพื้นฐานเพื่อให้ผู้มีโอกาสสื่อสารพูดคุยถึงปัญหาาร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการพูดที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ การให้มีเวทีประชาคม(Civic forum) ในรูปแบบต่างๆ จึงเป็นที่ที่จะสร้างความเป็นพลเมืองให้แก่ประชาชนในการร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชนและสาธารณะ โดยพื้นฐานที่สุดคือการพบปะของผู้คนเป็นครั้งคราวเช่นการพบปะกันกับเพื่อนบ้านในวัดการพูดคุยถึงประเด็นสาธารณะต่าง ๆ ในระดับถัดมาคือการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มงานด้านใดด้านหนึ่งหรือเป็นองค์กรเช่นกลุ่มสหกรณ์กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้นระดับสูงสุดคือองค์กรร่วม (Umbrella organization) เป็นที่เชื่อมองค์กรสมาชิกและสมาชิกเข้าหากันเป็นเครือข่ายชุมชนองค์กรต่าง ๆ ในประชาสังคมที่เข้มแข็งการพบปะกันในเวทีประชา

สังคมประชาชนมีโอกาสเข้าร่วมในการพูดถึงปัญหาความเป็นอยู่ของชุมชนไม่เพียงในเวทีวงเล็ก หากแต่รวมไปถึงเวทีขนาดใหญ่ด้วย

3. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและการตัดสินใจการตัดสินใจในกิจกรรมสาธารณะ จำต้องดำเนินการหลังกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนซึ่งหมายถึงสิ่งซึ่งประชาชนเรียนรู้ซึ่งกันและกันผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดกับชุมชนสาธารณะซึ่งกระบวนการเรียนรู้ไม่ใช่ประชาชนหรือชุมชนเพียงรับฟังข้อมูลและข้อเสนอแนะเท่านั้น ประชาชนจำต้องพูดคุยถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันเพราะไม่มีใครมีประสบการณ์ที่เหมือนกันในเรื่องเดียวกันต่างคนต่างมีประสบการณ์และมองสิ่งเดียวกันจากมุมมองและการให้คุณค่าที่แตกต่างกันชุมชนที่มีประชาคมที่เข้มแข็งจึงเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

4. ภาวะการนำและผู้นำชุมชนลักษณะเด่นของชุมชนที่มีความเป็นประชาสังคมไม่ได้อยู่ที่จำนวน และที่อยู่ของผู้นำแต่อยู่ที่วิถีทางที่ผู้นำสัมพันธ์กับคนอื่นผู้นำต้องสร้างโอกาสให้แก่ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมและริเริ่มสร้างสรรค์ไม่ผูกพาความคิดหรือการเป็นเจ้าของปัญหาหรือเจ้าของชุมชนชุมชนจะเต็มไปด้วยภาวะการฉ้อโกงจากผู้คนที่หลากหลายที่มีความสามารถต่าง ๆ กัน มีวิสัยทัศน์ก้าวไกลมองปัญหาชุมชนอย่างเชื่อมโยงพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลความคิดเห็น ผู้นำที่หลากหลายเหล่านี้จะไม่ค่อยแตกต่างจากชาวบ้านคนอื่นคือไม่มีชั้นผู้นำที่แยกจากผู้ตาม และคอยปกป้องฐานะของตนเองรวมทั้งการควบคุมการกระทำของผู้อื่นอย่างเข้มงวดหากแต่ผู้นำที่ฝึกตัวเองเข้ากับชุมชนอย่างแนบแน่นและทำประโยชน์เพื่อชุมชน

5. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบันและชุมชนที่มีความเข้มแข็งเป็นประชาสังคมในอดีต การดำรงอยู่ของชุมชนมักพึ่งพารัฐหรืออิงอาศัยรัฐเป็นหลักส่งผลให้รัฐมีภาระรับผิดชอบชุมชนทุกด้าน จนไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้หมดครบถ้วนนำมาซึ่งความไร้ประสิทธิภาพในที่สุด สำหรับความเป็นประชาสังคมนั้น ความสัมพันธ์แนวระนาบในชุมชนที่ไม่เป็นประชาสังคมพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนหรือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบันทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่งหรือแบบอุปถัมภ์ข้อมูลที่ไหลผ่านช่องทางความสัมพันธ์ในแนวดิ่งมากเชื่อถือได้น้อย และความสัมพันธ์ในแนวดิ่งยังมีส่วนก่อให้เกิดการปกครองแบบมาเฟียที่ทำให้เศรษฐกิจการเมืองเกิดความล้มเหลว

สมณะ โปธิรักษ์ (2555) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็งประกอบไปด้วย 14 ประการ ดังนี้

1. เป็นสังคมที่เห็นได้ชัดถึงลักษณะของคนมีศีลมีคุณธรรมมีอารยธรรม
2. เป็นสังคมที่สามารถพึ่งตนเองได้ไม่เป็นภาระผู้อื่น
3. มีงานมีกิจการที่มั่นคง

4. ยืนยันสร้างสรรค์ขบวนการช่วยเหลือผู้อื่น
5. อยู่กันอย่างผาสุกสุขภาพแข็งแรงจิตใจเบิกบานร่าเริง
6. ไม่ฟุ้งเฟ้อแต่งเรื่องฟุ้งเฟื่องไม่ผลาญพร่าสุรุษสุราย
7. มีความประณีตประหยัดแต่เอื้อเพื่อสะดวกจ่าย
8. ไม่มีอาชญากรรมไม่มีอบายมุขไม่มีทุจริตกรรม
9. มีความพร้อมเพียงความสามัคคีอบอุ่นเป็นเอกภาพ
10. สัมผัสได้ในความเป็นปึกแผ่นแน่นหนาของความเป็นภราดรภาพ
11. มีความแข็งแรงมั่นคงยืนหยัดยั่งยืน
12. เป็นสังคมที่สร้าง “ทุนทางสังคม” มีประโยชน์คุณค่าต่อผู้อื่นและสังคมทั่วไป

ในรอบกว้าง

13. อุดมสมบูรณ์แต่ไม่สะสมไม่กักตุนหรือกอบโกย
14. มีน้ำใจไม่เอาเปรียบเสียสละอย่างมีความสุขและเห็นเป็นคุณค่าของคนตามสังขธรรม

สนธยา พลศรี (2547, หน้า 35 - 45) อธิบายว่า การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ฟุ้งตนเองได้ และมีความสุข คือ การทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน ในการกระทำบางอย่าง ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ ให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน เพื่อประโยชน์สาธารณะ การรวมตัวกันอาจจะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ กระจัดกระจายกันก็ได้ แต่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้จนกลายเป็นองค์กร (Community organization) และมีความเชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายย่อย ๆ (Community network) ขึ้น ทำให้เกิดโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวตั้ง ด้วยความสมานฉันท์แล้ว ก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง (Civil Community) ขึ้น ชุมชนเข้มแข็ง มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. มีจิตสำนึกชุมชน (Community consciousness) หรือเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) คือ สมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบ ปัญหาต่าง ๆ กับบุคคลอื่น ๆ อย่างเท่าเทียมกันและมีมิตรภาพ ยอมรับในศักยภาพของกันและกัน และยอมรับในความแตกต่างหลากหลายระหว่างสมาชิก มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ร่วมกัน เป็นต้น

2. มีจิตวิญญาณชุมชน (Community spirituality) คือ การที่สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน ห่วงเห่นชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด เครื่องญาติหรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่าง ๆ ทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจเหมือนเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง ความมีจิตวิญญาณชุมชน ทำให้เกิดความปิติ ความสุขอย่างสันเหลือและเกิดพลังอย่างมหิพาร เป็นพลังเยียวยา (Healing power) ที่ทำให้คนและชุมชนมีความสุข

3. เป็นชุมชนเรียนรู้ (Community learning) คือ สมาชิกช่วยกันเรียนรู้ หรือเรียนรู้เป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวคราวในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ซึ่งอยู่นอกชุมชน และความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่เป็นผลมาจากการปฏิบัติหรือประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกันหรือเป็นกระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

4. มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง (Community strengthening) คือ ประชาชนรวมตัวกัน อย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชนและจิตวิญญาณชุมชน ผนึกกำลังกัน เพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ

5. มีการจัดการชุมชนที่ดี (Community management) คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้วางแผนจัดกระบวนการดำเนินงานและประเมินผลการพัฒนาชุมชนตนเองได้ทำให้องค์กรชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

6. มีเครือข่ายชุมชน (Community network) คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกันด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการประชาสัมพันธ์ ด้วยความสมานฉันท์ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและจิตวิญญาณของสมาชิกและองค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้มีพลังเข้มแข็ง

7. มีภาวะผู้นำชุมชน (Community leadership) คือ ผู้นำเป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิกให้โอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็นไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว พร้อมทั้งจะเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกับผู้อื่นผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่น และร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชนโดยสรุปผู้นำที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งคือผู้ที่เชื่อมประสานแนวความคิดต่าง ๆ ของสมาชิกและองค์กรชุมชนเพื่อนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมนั่นเอง

8. เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ (Community independence) คือ สมาชิกและองค์กรต่างๆในชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ทั้งในเศรษฐกิจการเมืองการปกครองสังคมและวัฒนธรรมทั้งในยามปกติและประสบกับภาวะวิกฤตต่างๆอันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนที่พึ่งประสงค์

9. เป็นชุมชนสงบสุข (Community calmness) ชุมชนเข้มแข็งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพมีคุณธรรมและมีความสุขเมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชนและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้ก็ทำให้คนและชุมชนมีความสุขบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

10. เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน (Community sustainable development) ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นทำให้ชุมชนดำรงอยู่และดำรงต่อไปได้โดยไม่ล่มสลายอันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนนั่นเอง

ส่วนอุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540, หน้า 12 - 33) ได้วิเคราะห์ถึงปัจจัย และเงื่อนไขที่ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งประกอบด้วย 7 ประการ ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้คือ

1. โครงสร้างทางสังคมแบบแนวนอน หมายถึง สัมพันธภาพเชิงอำนาจของบุคคลในชุมชนที่เท่าเทียมกัน อำนาจในการเข้าถึงทรัพยากร หรือโอกาสของทุกคนในชุมชนไม่แตกต่างกันมาก เงื่อนไขนี้เป็นปัจจัยให้เกิดความรัก ความสามัคคีก่อให้เกิดความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกว้างขวาง
2. ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ การผลิต การบริโภค การสะสม และการกระจายส่วนเกินของบุคคล ประชาชนมีสิทธิ์และอำนาจในการเข้าถึงและจัดการรูปแบบการผลิตที่สนองความต้องการของตนเป็นหลักและเชื่อมโยงกับระบบนิเวศการบริโภค เน้นการพออยู่พอกินไม่ทำลายธรรมชาติ ไม่สะสมมาก หากมีการกระจายส่วนเกินสู่ญาติมิตรและสังคม ในรูปแบบการแบ่งปัน ทำบุญ ชำระภาษี
3. ค่านิยมจากหลักธรรมของศาสนา หรืออุดมการณ์ในการใช้ชีวิตความเชื่อในเรื่องกรรมการเคารพอ่อนน้อมต่อธรรมชาติในฐานะเป็นจิตวิญญาณเพื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพ
4. กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต กระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่น การสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมจากครอบครัว วัด สถานประกอบการ โดยสังเกต พัง ถาม ทดลองทำแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นการเรียนรู้ที่นำมาปฏิบัติจริง
5. กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติผู้นำตามธรรมชาติในชุมชนเกิดขึ้นได้หลายเงื่อนไข เช่น การประพุดคิดนในกรอบของศีลธรรม การเป็นผู้ต่อสู้เพื่อชุมชน หรือเป็นผู้ทรงคุณความรู้ชุมชนที่มีโครงสร้างสังคมในแนวนอน จะเกิดกลุ่มผู้นำธรรมชาติอย่างหลากหลายตามกิจกรรมที่เกิดขึ้นและมีการทำงานในรูปแบบการปรึกษาหารือแสวงหาความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา
6. ระบบความสัมพันธ์เชิงแน่นแฟ้น สิ่งที่เห็นเป็นรูปธรรม คือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนระบบความมั่นคงและสวัสดิการชุมชน สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดผ่านระบบครอบครัว เครือญาติเพื่อนฝูง มีกฎเกณฑ์แบบแผนการดำเนินชีวิตร่วมกัน ชุมชนที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้น จะมีพลังสามารถจัดการปัญหาได้อย่างดี
7. กลไกที่เอื้อให้เกิดความสัมพันธ์การติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลา ไม่ว่าจะป็นสภาพที่พบปะของชุมชนในวิถีชีวิตและกิจกรรมต่าง ๆ หรือกระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อรูปแบบต่าง ๆ ล้วนเป็นการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ปรึกษาหารือกัน อันจะนำไปสู่การปรับตัวของชุมชนได้อย่างรวดเร็วทันเหตุการณ์

สรุปได้ว่า ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง คือการที่คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกัน ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน ในการกระทำบางอย่าง ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการที่ดี ให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน เพื่อประโยชน์สาธารณะ การรวมตัวกันอาจจะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ หรือกระจัดกระจายกันก็ได้ แต่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้จนกลายเป็นองค์กรและมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อย ๆ ขึ้น ทำให้เกิดโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง ด้วยความสมานฉันท์แล้ว ก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

ความหมายของการพัฒนา

ความเป็นมาของคำว่า การพัฒนา พบว่า กระแสแห่งความเจริญของประเทศตะวันตก หรือประเทศที่พัฒนาแล้วได้หลั่งไหล ไปสู่ประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศที่มีความเจริญน้อยกว่า คำว่า การพัฒนาจึงได้ถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายความก้าวหน้าให้ทัดเทียมกับประเทศในตะวันตก ซึ่งมีความหมายครอบคลุมหลายแง่มุม ไม่เป็นที่เข้าใจอย่างเดียวกันในแต่ละประเทศ แต่ช่วงเวลาเราจะพบว่าในช่วงแรก ๆ ของการนำเอาแนวความคิดการพัฒนามาใช้จะเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ทันสมัย หรือการปรับให้เป็นอุตสาหกรรม เป็นต้น ต่อมานักสังคมศาสตร์สาขาต่าง ๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนา ที่แตกต่างกันออกไปมาก ทำให้รูปแบบ วิธีการและยุทธวิธีในการพัฒนาประเทศต่าง ๆ มีความแตกต่างกันออกไป แนวคิดของการพัฒนาจึงครอบคลุมถึงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมด้วย ดังนั้นจึงขอเสนอความหมายคำว่า การพัฒนา ตามทัศนะของนักวิชาการไทย ดังนี้

ทิตยา สุวรรณชฎ (2522, หน้า 341) กล่าวว่า การพัฒนา คือ กระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยการจัดสรรทรัพยากรของสังคม เพื่อการเปลี่ยนแปลงในการที่จะบรรลุเป้าหมายที่สังคมนั้น ได้เลือกสรรแล้ว ด้วยการควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

วิทยากร เชียงกุล (2527, หน้า 17 - 18) อธิบายว่า การพัฒนาที่แท้จริงควร หมายถึง การทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจและความสงบสันติ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับที่ได้รับปัจจัยทางวัตถุ เพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการ ได้รับการพัฒนาทางการศึกษา สิ่งแวดล้อมที่ดี พักผ่อนหย่อนใจและการพัฒนาวัฒนธรรมและจิตใจด้านต่าง ๆ ด้วย ความต้องการทั้งหมดนี้บางครั้งเราเรียกกันว่า “การพัฒนาคุณภาพ” เพื่อให้เห็นว่าการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับ

การเพิ่มปริมาณสินค้าหรือรายได้เท่านั้น หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจความสุขของประชาชนมากกว่า

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2534, หน้า 2) อธิบายว่า การพัฒนาเป็นเสมือนกลวิธีหรือมรรควิธี (Means) ที่ทำให้เกิดผล (Ends) ที่ต้องการ คือคุณภาพชีวิต ชุมชนและสังคมดีขึ้นและนอกจากจะเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นแล้วยังมีการกำหนดอัตราการเปลี่ยนแปลง (Rate of change) เอาไว้ด้วย

ดิเรก ฤกษ์หรัย (2543, หน้า 282) ให้ความหมายว่า การพัฒนานั้นเป็นกระบวนการ (Process) ที่จะต้องมีองค์ประกอบของเครื่องชี้วัดที่สำคัญและต้องผสมผสาน ประกอบด้วย

1. มีการเปลี่ยนแปลง (Change) ในทางบวก ได้แก่ การปรับปรุงเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตเสมอ ถ้าเปลี่ยนแปลงในทางลบไม่ถือว่าเป็นการพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องดีขึ้นเจริญขึ้น งอกงามขึ้น และต้องเกี่ยวข้องกับ 4 แกนหลัก คือคน โครงสร้าง เทคโนโลยีและระบบหรืองาน (รวมทั้งสิ่งแวดล้อมด้วย)

2. การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องมีการควบคุม (Control) ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงได้ โดย การกำหนดเป็นแผนที่ชัดเจนและนำไปสู่การปฏิบัติที่ดำเนินตามเป้าหมายอย่างเด่นชัดและปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมของสถานการณ์และเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีจุดเน้นของการพัฒนาโดยประชาชน เพื่อประชาชนและเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน

3. ผลของการพัฒนานั้นต้องเกิดความเสมอภาค (Equity) และการกระจายใหม่ (Redistribution) ในการกระจายความเป็นธรรมในเรื่องรายได้ และการกระจายความเป็นธรรมในเรื่องคุณภาพชีวิต (Quality of life) แก่กลุ่มคนในสังคมอย่างยุติธรรมและจะต้องทำให้เกิดความเท่าเทียมกันอย่างแท้จริงในเรื่อง โอกาส (การศึกษา การทำงาน ความก้าวหน้า ฯลฯ)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2547, หน้า 3) กล่าวว่าการพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงตามแผนหรือการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (Planned or directed change) นั่นคือการพัฒนา มิได้เป็นเรื่องธรรมชาติหากเป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น โดยกำหนดทิศทางหรือรายละเอียดเอาไว้ล่วงหน้าว่าจะพัฒนาอะไร พัฒนาอย่างไร ช้าเร็วอย่างไร ใครจะเป็นผู้พัฒนาและเป็นผู้ถูกพัฒนา เป็นต้น

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2532) สรุปว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้าและการเปลี่ยนแปลงนี้จะมีสองส่วนที่เกี่ยวข้อง คือ การเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ รวมทั้งจะต้องมีทิศทางที่ดีขึ้นเท่านั้น

สนธยา พลศรี (2547, หน้า 2) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่าพัฒนาโดยความหมายจากรูปศัพท์จึงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดความเจริญเติบโตงอกงามและดีขึ้น

จนเป็นที่พึงพอใจความหมายดังกล่าวนี้เป็นที่มาของความหมายในภาษาไทยและเป็นแนวทางในการกำหนดความหมายอื่น ๆ

ปกรณีย์ ปรียากร (2538, หน้า 5) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่าการพัฒนาที่เข้าใจโดยทั่วไปมีความหมายใกล้เคียงกับความหมายจากรูปศัพท์คือหมายถึงการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบหรือการทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่เป็นอยู่อย่างเป็นระบบซึ่งเป็นการเปรียบเทียบทางด้านคุณภาพระหว่างสภาพการณ์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในช่วงเวลาที่ต่างกันกล่าวคือถ้าในปัจจุบันสภาพการณ์ของสิ่งนั้นดีกว่าสมบูรณ์กว่าก็แสดงว่าเป็นการพัฒนา

กล่าวโดยสรุปการพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงที่มีการดำเนินการ หรือมีการวางแผน กำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า การเปลี่ยนแปลงนี้ต้องเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น ถ้าเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดีก็ไม่เรียกว่าการพัฒนาจะต้องมีองค์ประกอบในหลากหลายบริบท โดยสังคมหรือชุมชนหนึ่งจะต้องมีการพัฒนาที่ทำให้คนในชุมชน หรือคนในสังคมมีวิธีการดำเนินการที่สอดคล้องกัน เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นตามความต้องการของสังคมนั้น

หลักการพัฒนาชุมชน

หลักการพัฒนาชุมชนที่นิยมใช้กันโดยทั่วไปเป็นหลักการพัฒนาชุมชนที่องค์การสหประชาชาติกำหนดขึ้นตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและนำมาเป็นแบบในการจัดทำแผนพัฒนา (สนธยา พลศรี, 2547 หน้า 17 - 32) มี 10 ประการ คือ

1. การพัฒนาชุมชนต้องตอบสนองความต้องการอันแท้จริงของประชาชนในชุมชน ด้วยวิธีการเริ่มของประชาชน และเริ่มต้นจากโครงการง่ายไปสู่โครงการที่ยากขึ้น
2. การพัฒนาชุมชนมีลักษณะเป็น โครงการอเนกประสงค์ ต้องอาศัยความร่วมมือของนักวิชาการหลายสาขาวิชา และผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย
3. การพัฒนาชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงเจตคติของประชาชนไปพร้อม ๆ กับกิจกรรมด้านอื่น ๆ
4. การพัฒนาชุมชนต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ เพื่อเป็นการสร้างพลังชุมชนและองค์กรของประชาชนขึ้น
5. การพัฒนาชุมชนต้องค้นหาและพัฒนาผู้นำในชุมชนด้านต่าง ๆ ตามลักษณะของกิจกรรมและความจำเป็นของแต่ละชุมชน
6. การพัฒนาชุมชนต้องยอมรับในสถานภาพ บทบาทของสตรี และเยาวชน เปิดโอกาสให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้มากที่สุด เพราะสตรีและเยาวชนมีผลต่อการขยายตัวของงานและการรับช่วงของงานพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี

7. การพัฒนาชุมชนของประชาชนจะประสบความสำเร็จอย่างเต็มที่ ถ้าหากรัฐบาลมีความพร้อมและให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง

8. การพัฒนาชุมชน ต้องมีนโยบายและการวางแผนตั้งแต่ระดับประเทศหรือระดับท้องถิ่น โดยการบริหารงานทุกระดับจะต้องมีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

9. การพัฒนาชุมชนต้องสนับสนุนให้องค์การของภาคเอกชน องค์การอาสาสมัครต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วย

10. การพัฒนาชุมชนต้องมีการวางแผนให้เกิดการพัฒนาพร้อม ๆ กัน ทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติหรือระดับประเทศ

กรมการพัฒนาชุมชน (2527 , หน้า 55) ได้กล่าวถึงหลักในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนเอาไว้ว่าจะต้องยึดหลักที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. ยึดหลักความมีศักดิ์ศรีและศักยภาพของประชาชน และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ให้มากที่สุด นักพัฒนาจะต้องเชื่อมั่นว่าประชาชนนั้นมีศักยภาพที่จะใช้ความรู้ความสามารถที่จะปรับปรุง พัฒนาตนเองได้ จึงต้องให้โอกาสประชาชนในการคิด วางแผน เพื่อแก้ปัญหาชุมชนด้วยตัวของเขาเอง นักพัฒนาควรเป็นผู้กระตุ้น แนะนำ ส่งเสริม

2. ยึดหลักการพึ่งตนเองของประชาชน นักพัฒนาต้องยึดมั่นเป็นหลักที่สำคัญว่าต้องสนับสนุนให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ โดยการสร้างพลังชุมชน เพื่อพัฒนาชุมชนส่วนรัฐบาลจะช่วยเหลือสนับสนุนอยู่เบื้องหลังและช่วยเหลือในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน

3. ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด ตัดสินใจ วางแผน ปฏิบัติตามแผนและติดตามประเมินผลในกิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ที่จะทำในชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการดำเนินงาน อันเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องของความเป็นเจ้าของโครงการหรือกิจกรรม

4. ยึดหลักประชาธิปไตย ในการทำงานพัฒนาชุมชนซึ่งจะต้องเริ่มด้วยการพูดคุย ประชุมปรึกษาหารือร่วมกัน คิดร่วมกัน ตัดสินใจและทำร่วมกัน รวมถึงรับผิดชอบร่วมกันภายใต้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตย

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527 , หน้า 18) ได้เสนอแนวคิดและหลักการในการพัฒนาชุมชนไว้ว่า หลักการทำงานของหน่วยงานและการให้ประชาชนเข้าร่วมโครงการ ต้องมีหลักในการร่วมมือคือ

1. ต้องพึ่งตนเอง นำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้มากที่สุด โดยลดความฟุ่มเฟือย ลดการเรียกร้อง คน เงิน ที่ไม่จำเป็นลง

2. หลักความร่วมมือ ต้องให้ความร่วมมือกับทุกฝ่าย ทุกระดับ ลดข้อขัดแย้ง คัดค้าน
ผลประโยชน์ส่วนตน การเอาใจเอาเปรียบผู้อื่น และต้องมีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ของตนเอง
ที่มีต่อส่วนรวม

3. หลักความซื่อสัตย์ ต้องยึดความซื่อสัตย์สุจริตเป็นหลัก มีความจริงใจ จริงจัง เน้นเรื่อง
ผลของงานมากกว่าพวกพ้อง เครือญาติ หรือตำแหน่งหน้าที่ และผลประโยชน์ของตนเอง

4. เปิดโอกาสให้คนทุกระดับ ทุกอาชีพเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาาร่วมกัน
คิดหาแนวทางแก้ไข ร่วมกันวางแผนปฏิบัติงาน ร่วมกันตัดสินใจ การใช้ทรัพยากรและร่วมกัน
ประเมินผลการพัฒนาชุมชนที่นักพัฒนาชุมชนนำมาใช้ในประเทศไทย นอกจากยึดถือหลักการ
พัฒนาชุมชนขององค์การสหประชาชาติแล้ว ยังได้ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพพื้นฐาน
ของ สังคมไทย ซึ่งมีหลักการสำคัญ ดังนี้

4.1 หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการที่ประชาชนในชุมชนมี
ส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในทุกขั้นตอนคือ ร่วมศึกษา ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมตัดสินใจ
ร่วมวางแผน ร่วมแก้ปัญหา ร่วมติดตามประเมินผล ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลของการพัฒนา
ทั้งในรูปของบุคคล กลุ่มและองค์กรอย่างแท้จริงและด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่ด้วยความเกรงใจ
หรือถูกบังคับ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง มองเห็นและตระหนักถึงศักยภาพหรือพลังความรู้
ความสามารถของตนเอง เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนและเจ้าของงานพัฒนาชุมชน (Sense of
belonging) ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จ

4.2 หลักการพึ่งตนเองของชุมชน หลักการพัฒนาชุมชนที่สำคัญประการหนึ่ง คือ
การพึ่งตนเองของชุมชนตามศักยภาพหรือพลังความสามารถที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งศักยภาพของคน
ทรัพยากรและทุนต่าง ๆ ของชุมชนด้วยการพัฒนาให้ประชาชนมีความสามารถในการแก้ไขปัญหา
และ พัฒนาชุมชนด้วยตนเอง เพราะเป็นผู้รู้สภาพที่แท้จริงในชุมชนมากกว่าผู้อื่น เป็นผู้ที่เกี่ยวข้อง
กับชุมชนมากกว่าผู้อื่น และต้องดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนนานกว่าผู้อื่น การพึ่งตนเองได้ของชุมชน
เป็นการช่วยแบ่งภาระของรัฐบาล ทำให้คนในชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถดำรงรักษาและพัฒนา
ชุมชนได้อย่างยั่งยืน

4.3 หลักการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มและองค์กร กลุ่มและองค์กรเป็นศูนย์กลางของ
การดำเนินงานพัฒนาชุมชน เป็นแหล่งกลางของการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ
และร่วมกันรับผิดชอบ เป็นแหล่งฝึกพลังความรู้ความสามารถของชุมชน ทำให้เกิดศักยภาพหรือ
พลังในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ สนับสนุนส่งเสริมหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนและ
หลักการพึ่งตนเองของประชาชนที่กล่าวมาแล้ว ให้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ต่อไปอีกด้วย กลุ่มและ
องค์กรยังช่วยให้เกิดความมั่นใจว่า การพัฒนาชุมชนจะไม่ประสบความสำเร็จล้มเหลว เพราะถึงแม้บุคคล

ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสบปัญหาและไม่เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา แต่กลุ่มและองค์กรยังคงมีอยู่สามารถดำเนินงานพัฒนาต่อไปได้อีก

4. 4 หลักการค้นหาและพัฒนาผู้นำ ผู้นำในการพัฒนาชุมชนจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ยอมรับในหลักการของระบอบประชาธิปไตย มีบุคลิกภาพเด่นเป็นพิเศษ เป็นที่ยอมรับนับถือของคนในชุมชน ทั้งผู้นำเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งที่ได้รับการแต่งตั้งและการเลือกตั้งให้เป็นผู้นำ ผู้นำท้องถิ่นจึงเป็นผู้ทำหน้าที่ประสานงานการพัฒนาชุมชน ได้ดีและเป็นพลังสำคัญที่ทำให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

4.5 หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน ปรัชญาและความคิดของระบอบประชาธิปไตยกับปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชนเป็นหลักการเดียวกัน กล่าวคือทำให้ประชาชนมีสิทธิอิสรภาพ เสรีภาพ เสมอภาคและภราดรภาพในการดำรงชีวิตตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ดังนั้นหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน คือกิจกรรมการพัฒนาชุมชนต้องเป็นของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชนในชุมชนด้วยความสมัครใจไม่ใช่ถูกบังคับ เมื่อมีความคิดเห็นไม่ตรงกันจะใช้เสียงข้างมากตัดสิน ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน แบบพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน ทุกคนมีโอกาสที่จะแสดงความคิดเห็นได้เท่าเทียมกัน มีความสำคัญทัดเทียมกันและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน

4. 6 หลักการประสานงาน การพัฒนาชุมชนมีบุคคล กลุ่มและองค์กรที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้การประสานงานเป็นหลักการที่สำคัญ ทั้งการประสานพื้นที่ประสานคน ประสานหน่วยงาน ประสานเงิน ประสานทรัพยากร ประสานแผนและโครงการ ประสานผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งการพัฒนาลิ้นสุดลง การประสานงานช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่รับผิดชอบและสร้างความร่วมมือ รับผิดชอบในกิจกรรมร่วมกัน ทำให้การพัฒนาชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ คือเป็นไปตามลำดับขั้นตอนไม่ซ้ำซ้อน ประหยัดแรงงาน งบประมาณทรัพยากร เวลาทำให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จด้วยดี

4.7 หลักการจัดการชุมชน คือให้ผู้นำและคนในชุมชน เรียนรู้ในหลักการบริหารจัดการชุมชนของตนร่วมกันดำเนินการบริหารจัดการชุมชนสามารถศึกษาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา จัดทำแผนและโครงการ ดำเนินงานพัฒนาชุมชน ประเมินผลสรุปบทเรียน ในการดำเนินงานได้ด้วยตนเอง สามารถพัฒนาระบบการบริหารและจัดการชุมชนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของชุมชน

4. 8 หลักการบูรณาการ เป็นการผสมผสานองค์ประกอบต่าง ๆ ของการพัฒนาชุมชนให้เป็นเอกภาพ เพื่อสร้างศักยภาพหรือพลังในการพัฒนา ทำให้การพัฒนาเป้าหมายร่วมกัน ดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน ประสบความสำเร็จร่วมกัน ไม่ใช่เป็นแบบต่างคนต่างทำ

กล่าวโดยสรุป หลักการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง คือ การดำเนินงานที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นในทางที่ดีขึ้น เจริญรุ่งเรืองขึ้นในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสามารถจัดการกับภาวะการณ์ของกระแสโลกาภิวัตน์เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ หรือช่วยตนเองได้ ในการคิดตัดสินใจและดำเนินการแก้ไขปัญหา ตลอดจนตอบสนองความต้องการของตนเองและส่วนรวม โดยการสร้างให้เกิดความเข้มแข็ง และสามารถดำรงอยู่ให้ยั่งยืน

แนวคิดทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

คำว่า “ทุนทางสังคม” (Social capital) ได้แพร่หลายมากขึ้นหลังจากมีการถกเถียงเกี่ยวกับเรื่อง ประชาสังคม (Civil society) จากแนวคิดของนักรัฐศาสตร์ชื่อ Putnam (เกสรศิริ อรุณชัยพร, 2559) และนักวิชาการคนอื่นที่ได้อธิบายถึงการนำวิถีชีวิตที่เหมาะสมของสังคมกลับคืนมาและธนาคารโลกได้มีการนำคำว่าทุนทางสังคมไปใช้อย่างกว้างขวางในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคม รวมทั้งการจัดการที่เป็นแนวทางการพัฒนา และยัง กล่าวถึง ทุนทางสังคมในการศึกษาที่เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศอิตาลี เมื่อปี ค.ศ. 1970 ซึ่งได้พบว่า ทุนทางสังคมมีส่วนส่งเสริมการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตย Putnam ได้ยกตัวอย่างการปกครองระหว่างแคว้นต่างๆ ของอิตาลี โดยนำมาเปรียบเทียบกับ เพื่อชี้ให้เห็นถึงปรากฏการณ์อันเนื่องมาจากทุนทางสังคมที่ก่อให้เกิดการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ดี โดยได้ยกตัวอย่างของแคว้น Emilia-Romagna and Tuscany และชี้ให้เห็นว่าแคว้นดังกล่าวมีการจัดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ประชาชนมีความสนใจในประเด็นที่เป็นสาธารณะร่วมกันและทำให้เกิดการรวมกลุ่ม (ไม่ใช้ร่วมกันเพราะระบอบอุปถัมภ์) ประชาชนมีความไว้วางใจกัน มีการปฏิบัติต่อกันอย่างตรงไปตรงมา รวมทั้งมีการเคารพต่อกฎหมายอย่างเคร่งครัด ผู้นำมีความซื่อสัตย์และมีการปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ อย่างเท่าเทียมกัน เครือข่ายสังคมและเครือข่ายทางการเมืองของแคว้นเหล่านี้มีลักษณะเป็นไปในแนวราบมากกว่าแนวตั้ง ประชาชนในชุมชนมีค่านิยมเกี่ยวกับเรื่องความสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การมีส่วนร่วมและความซื่อสัตย์ (เกสรศิริ อรุณชัยพร, 2559)

World Bank (1999) ได้กล่าวถึง ทุนทางสังคมและนำแนวคิดทุนทางสังคมไปใช้ในรูปแบบของทุนแบบหนึ่งที่ทำเป็นต่อการพัฒนา โดยพยายามที่จะตอบคำถามว่า อะไรเป็นทุนทางสังคมและจะอย่างไรเพื่อที่จะให้การพัฒนายั่งยืนสูงสุดต่อประเทศหรือชุมชน ซึ่งนับว่าเป็นแนวคิดที่ก่อให้เกิดการสร้างองค์กรที่เป็นประโยชน์ ทุนทางสังคม ในความหมายของ World Bank

ได้แสดงหลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่า การเพิ่มขึ้นของความยึดเหนี่ยวกันในสังคม สามารถนำไปพัฒนาเศรษฐกิจและก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ส่วนในประเทศไทยแนวคิดทุนทางสังคมที่ได้ถูกนำมากล่าวถึงอย่างจริงจังนั้น เริ่มขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2540 โดยได้มีการจัดตั้งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) โครงการของกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมดังกล่าวพยายามและทำให้สังคมไทยได้หันกลับไปมองคุณค่าที่เคยมีอยู่ที่เป็นทุนเดิมแต่อาจมองข้ามไป รวมทั้งสิ่งที่มีอยู่ในตัวบุคคล เช่น ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นต้น นอกจากนี้ กองทุนฯ ยังได้พิจารณาสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพชน เช่น ภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งสิ่งที่เป็นศักยภาพในการพัฒนาชุมชน

ความหมายทุนทางสังคม

Robert (1993) ได้นิยามทุนทางสังคมว่าเป็นลักษณะเด่นขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norms) และเครือข่าย (Networks) ซึ่งสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคม โดยการส่งเสริม เกื้อหนุน การร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเกิดของทุนทางสังคมนั้น เริ่มจากประชาชนในสังคมมีระบบคิด และค่านิยมที่ดีร่วมกัน ดังนั้น ทุนทางสังคมในรูปเครือข่ายส่งผลให้ 1) เพิ่มศักยภาพในการทำงานและช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้มากกว่ากันการทำงานแบบปัจเจกชน 2) เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือต่างตอบแทน ทำให้องค์กรชุมชนแข็งแกร่งและมีพลังมากขึ้น 3) เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่ายทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว และ 4) มีการนำความสำเร็จร่วมกันในอดีตมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างความร่วมมือในอนาคตและได้ให้ความหมายทุนทางสังคมว่า เป็นส่วนเอื้อประโยชน์ต่อทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในประเด็นความสัมพันธ์กันทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกันและกัน ที่ส่งผลให้เกิดความสะดวกต่อการดำเนินการทางเศรษฐกิจ

Coleman (1988) อธิบายและให้ความหมายทุนทางสังคมว่า เป็นชุดของความสัมพันธ์ (Set relationships) ระหว่างคน เป็นความสัมพันธ์ที่มีผลมาจากความตั้งใจบนพื้นฐานของความคาดหวังในสิ่งที่ต้องใช้ร่วมกัน (Common) เป็นชุดของการมีค่านิยมร่วมกัน (Set of shared values) และการมีสำนึกของความไว้วางใจ (Sense of trust) ระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคนหรือมากกว่าที่ได้แสดงออกมาและส่งผลดีต่อกิจกรรมที่ได้กระทำในมิติดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่าทุนทางสังคมนั้น เป็นโครงสร้างทางสังคมที่เกิดขึ้นกับปัจเจกบุคคลในองค์กรและทางตรงกันข้ามในทางที่มีทุนทางสังคมอ่อนแอ ก็มีปรากฏการณ์ของความขัดแย้งกันในค่านิยมและการขาดซึ่งความไว้วางใจระหว่างกัน (Conflicting values and lack of trust)

World Bank (1999) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมว่า เป็นสถาบัน (Institutions) ความสัมพันธ์ (Relationships) และบรรทัดฐาน/ จารีต (Norms) ซึ่งมีทั้งลักษณะที่เป็นทั้งคุณภาพและปริมาณของการปฏิสัมพันธ์กันของคนในสังคม ทุนทางสังคมไม่ใช่เกิดได้ในสถาบันทั้งหมดของสังคม แต่มันเป็นกาวที่เชื่อมสถาบันเหล่านั้นเข้าด้วยกันบรรทัดฐาน/ จารีต และความสัมพันธ์ในสังคม เป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในโครงสร้างสังคม ซึ่งสามารถทำให้ผู้คนเกิดความร่วมมือเพื่อเป้าหมายที่ปรารถนา สูงสุด นอกจากนั้น ทุนทางสังคมอาจจะถูกมองในลักษณะที่เป็นเจตคติและคุณค่าที่เกิดจากการดำเนินงานระหว่างคนภายในชุมชนและความช่วยเหลือในด้านเศรษฐกิจ

เอนก นาคนบุตร (2545) กล่าวถึง ทุนทางสังคมในลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนว่า มิใช่เป็นเรื่องที่เพิ่งเกิดขึ้นในประเทศไทย แต่หากเป็นคุณค่าเดิมที่สังคมไทยมีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นน้ำใจต่อกัน การแบ่งปันซึ่งกันและกัน ความเอื้ออาทรกัน การเกาะเกี่ยวกันทางสังคม การรวมกลุ่มกัน เป็นองค์กร หรือการจัดตั้งเป็นเครือข่ายต่าง ๆ ทุนทางสังคมเป็นพลังสำคัญที่จะขับเคลื่อนชุมชนต่าง ๆ ให้มีความสามารถในการเพิ่มมูลค่าของทุนทางสังคมให้กับชุมชนตนเองมากขึ้น มีความเท่าเทียม ปัญหา และมีความสามารถในการจัดการกับปัญหาได้มากขึ้น และท้ายที่สุดสามารถพึ่งพาตนเองได้จริงในระยะยาว

ประเวศ วะสี (2542) ให้ความหมายทุนทางสังคม หมายถึง เป็นพลังทางสังคมในการแก้ปัญหาวิกฤตของสังคมได้ โดยให้ความหมายทุนทางสังคมว่า “การที่คนมาแก้ปัญหาวิกฤตของสังคมได้ โดยความหมายทุนทางสังคมว่า การที่คนมารวมกัน เอาความดีมารวมกัน เอาความรู้มารวมกัน เพื่อแก้ไขปัญหของสังคม

กล่าวโดยสรุป ทุนทางสังคม คือ “ทุน” ในลักษณะใหม่ที่มิใช่เพียงทุนทางเศรษฐกิจที่มุ่งหวังในการทำกำไรหรือแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดของตัวเอง แต่ทุนทางสังคมมีลักษณะเป็นผลประโยชน์หรือต้นทุนส่วนรวมที่มาจากการช่วยเหลือและความร่วมมือกันระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสังคม โดยธนาคารโลก (World Bank) เห็นว่าทุนทางสังคม คือ สถาบัน ระบบความสัมพันธ์และบรรทัดฐานการปฏิบัติ (Norm) ที่นำมาซึ่งปฏิสัมพันธ์ของสังคมทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ เน้นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกัน มิใช่สถาบันหรือตัวบุคคลใด ๆ หรือจำนวนรวมกัน อีกทั้งองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization for Economic Co - operation and Development: OECD) เห็นว่าทุนทางสังคม คือ การเชื่อมโยงของบุคคลเป็นเครือข่ายทางสังคมบนพื้นฐานความเชื่อถือ ไว้วางใจซึ่งกันและกัน (Trust) และมีมาตรฐานในการทำงานร่วมกัน

รูปแบบและองค์ประกอบของทุนทางสังคม

เสกสรรค์ คำมูลดี (2547) ได้ทำการศึกษาสำหรับรูปแบบทุนทางสังคมในประเทศไทย

แบ่งออกเป็น 5 รูปแบบ ได้แก่

1. จิตวิญญาณ ระบบคุณค่าสำนึกท้องถิ่นความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิดรวมเรียกว่า Spirit capital สิ่งนี้ในสังคมไทยมีมาตลอดในความรู้สึกรักของคนที่รักบ้านรักเมือง เสียสละและการดูแลสืบต่อไป ซึ่งจิตวิญญาณและระบบคุณค่าเหล่านี้เป็นสิ่งที่สังคมไทยมีปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ทั้งที่เป็นเรื่องคุณค่า พิธีกรรม ความภาคภูมิใจที่อยู่ในจิตใจของผู้คนในแต่ละสังคม

2. ทูทางภูมิปัญญา ได้แก่ ความรู้ภูมิปัญญาและวิถีชุมชนที่แสดงออกทางปัจจัยสี่ อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย รวมไปถึงเครื่องใช้ของใช้ เครื่องไม้เครื่องมือต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตสะท้อนให้เห็นความพอดีความพอเพียงการอยู่ร่วมกันของผู้คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่เอาเปรียบกัน ไม่เอาเปรียบธรรมชาติ นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงชี้ทิศทางที่จะกลับมาใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากรการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนรวยกับคนจน คนกับธรรมชาติ และชุมชนกับชุมชนอื่น เป็นต้น

3. ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรบุคคล เป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ เช่น ความรักเพื่อน ความรักศักดิ์ศรีความเป็นคนไทย หรือแม้กระทั่งผู้ทางความคิด ผู้นำทางการเกษตร ผู้นำสตรีเยาวชน เหล่านี้ล้วนเป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสิ้น ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถในระดับหนึ่งและมีความพร้อมที่จะปรับตัวเข้าสู่ความร่วมมือระหว่างองค์กรเครือข่ายกับเครือข่าย เช่น มีอาสาสมัครเข้ามาทำงาน ช่วยเหลือแบ่งปันขยายเครือข่ายขยายบทเรียน ยิ่งกว่านั้นยังมีทรัพยากรบุคคลที่อยู่ในภาคประชาสังคม ซึ่งหมายถึงชนชั้นกลางที่ได้รับการศึกษามัธยมศึกษาอยู่ในภาคราชการ ภาคธุรกิจ ภาคองค์การพัฒนาเอกชนภาคสื่อมวลชน คนเหล่านี้จึงมีความสำคัญในฐานะผู้เชื่อมวัฒนธรรมเมืองและท้องถิ่นเข้าด้วยกัน

4. ทูทางทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่มากมายเพียงแต่เรามองข้าม หรือมองด้วยสายตา ในระบบเศรษฐกิจสังคมยุคใหม่ เช่น ทำให้หญ้าเป็นวัชพืช ทั้ง ๆ ที่หญ้าต่าง ๆ ล้วนแต่มีสรรพคุณเป็นยาอายุวัฒนะขับปัสสาวะ ลดความอ้วน รักษาผิวหนังอย่างเช่น หญ้าแห้วหนู หญ้าคา หญ้าแพรง หญ้าหนวดแมว และสมุนไพรอีกนับร้อยที่อยู่หลังบ้านรอบบ้าน ในสวน ในป่า และพืชพรรณสิ่งที่มีชีวิตต่าง ๆ แร่ธาตุและผลผลิตของธรรมชาติ ดิน น้ำป่า เขา ล้วนแต่เป็นทุนที่สำคัญ หากชุมชนค้นพบคุณค่าของสิ่งเหล่านี้มูลค่ามหาศาล

5. ในทุกสังคมชนบทจะมีการจัดการกองทุนสาธารณะของชุมชนที่เรียกว่า Social fund หรือทุนโภคทรัพย์ คือทุนที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้างร่วมกันผลิตสะสมมาจากบรรพบุรุษ เรียกสวนไร่นา สิ่งปลูกสร้างเงินที่สะสม กิจกรรม โครงการต่าง ๆ ที่ทำร่วมกันล้วนเป็นทุนของชุมชนอยู่ตลอดมา ไม่ว่าจะเป็นกองทุนฌาปนกิจ ธนาคารข้าวกลุ่มออมทรัพย์ธนาคารกระบือ เป็นต้น การจัดการทุน

ทางเศรษฐกิจที่เป็นทั้งปัจจัยการผลิตและปัจจัยการดำรงชีวิตนี้มีอยู่ในทุกชุมชน ทุกศาสนา ส่งผลให้เกิดกฎเกณฑ์ ที่ต้องให้คนที่อยู่ร่วมเป็นพี่เป็นน้องไว้ใจกันก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ศาสนา จารีต ประเพณี ที่ทำให้คนร่วมใจร่วมคิด ร่วมทำเดินทางไปทางเดียวกัน กล่าวถึงอีกนัยหนึ่งของทุนทางสังคมว่า “เป็นภาวะที่จิตได้รับการยกระดับให้สูงขึ้น จนเกิดการรับรู้และระบบคิดที่เอื้อต่อการเกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มุ่งช่วยเหลือเกื้อกูลกันเอื้ออาทรต่อกัน มีความเชื่อมั่นศรัทธาต่อกัน อันจะนำไปสู่ชีวิตที่ดีมีความสุข ความเข้มแข็งมั่นคงของสังคม” โดยกระบวนการดังกล่าวจะอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมและเงื่อนไขที่เหมาะสม” องค์ประกอบของทุนทางสังคม คือ จิต (Mind and spirit) กาย (Body, behavior and action) และสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขที่เหมาะสม (Environment and Conditions)

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547) ได้กำหนดรูปแบบทุนทางสังคมหรือการเข้ามามีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) รูปแบบเชิงโครงสร้าง (structure) หมายถึง บทบาทของเครือข่ายทางสังคมที่ส่งเสริม สนับสนุน โดยกฎระเบียบ และจารีตที่จัดปัญหา Collective actions ในสังคมจากการให้แบ่งปันข้อมูลข่าวสาร ทุนทางสังคมในรูปแบบซึ่งมีลักษณะที่เป็นวัตถุประสงค์ (Objective) และสามารถสังเกตการเกิดขึ้นหรือลดลงได้อย่างชัดเจน และ 2) รูปแบบเชิงวิธีการคิด (Cognitive) หมายถึงบรรทัดฐาน (Norms) คุณค่า (Value) ความไว้วางใจ (Trust) ทักษะคติ (Attitudes) และความเชื่อ (Belief) ซึ่งมักเป็นสิ่งที่จับต้องยากและไม่เป็นตัวตน (Non-Material) และมีลักษณะเป็นอัตวิสัย (Subjective) ทำให้การสังเกตและวัดการมีอยู่หรือเสื่อมสลายได้ยากนอกจากนี้ยังได้สรุปความหมายและองค์ประกอบของทุนทางสังคมให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยดังนี้ “ทุนทางสังคมเกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำบนฐานของความไว้วางใจ เชื่อใจ สายใยผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทย ผ่านระบบความสัมพันธ์ที่มีการสะสมในลักษณะเครือข่ายขององค์ประกอบหลัก” ได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ ซึ่งจะเกิดเป็นพลังในชุมชนและสังคม” และได้ให้องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคม ไว้ 4 องค์ประกอบ ที่มีบทบาทและลักษณะการยึดโยงให้เกิดเป็นทุนทางสังคม ดังนี้

1. คน มีบทบาทหลักในการพัฒนาประเทศ ที่ต้องได้รับการพัฒนาในทุกมิติทั้งด้านสุขภาพที่มุ่งให้คนมีร่างกายแข็งแรงสามารถดูแลตนเองได้ ด้านจิตใจให้เป็นคนที่มีจิตใจดีมีน้ำใจ เอื้ออาทรเคารพกฎเกณฑ์ของสังคม มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความเสียสละ มีจิตสำนึกสาธารณะ มีความรักชาติ ฯลฯ และด้านสติ ปัญญา เพื่อให้มีศักยภาพและความพร้อมที่จะปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพที่สนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ เมื่อมารวมตัวร่วมคิดร่วมทำในกิจกรรมต่าง ๆ นำความรู้ที่ตนเองมีอยู่มาแลกเปลี่ยนก็จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตและก่อให้เกิดประโยชน์ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

2. สถาบัน มีบทบาทในการสนับสนุนและผลักดันให้เกิดพลังร่วมของคนในชุมชนและสังคม ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยมีสถาบันหลัก อาทิ สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันพื้นฐานในสังคมที่หล่อหลอมคนตั้งแต่แรกเกิด เป็นแหล่งบ่มเพาะปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม รวมทั้งจิตสำนึก รู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม สถาบันศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคมกลมกล่อมเกลาคิดใจให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดีสถาบันศาสนาที่เข้มแข็งจะสร้างศรัทธาให้แก่คนในสังคมและเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สถาบันการเมืองการปกครอง ทำหน้าที่กำกับ ดูแลให้สังคมอยู่ในระเบียบแบบแผนและให้คนในสังคมปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดร่วมกัน สถาบันการศึกษาเป็นแหล่งสร้างความรู้ทางวิชาการ ควบคู่กับคุณธรรม จริยธรรมให้แก่คนในสังคม โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน สถาบันภาครัฐกิจเอกชน ซึ่งมีความพร้อมทางด้านการบริหารจัดการบุคลากรทรัพยากรและเครือข่าย เมื่อประกอบกับการใช้หลักบรรษัทภิบาลในการดำเนินธุรกิจหรือมีการดำเนินธุรกิจที่มีกิจกรรมที่สร้างสรรค์สังคมแล้ว ก็จะเป็นทุนทางสังคมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมหาศาล สถาบันสื่อ เป็นสถาบันที่สามารถชี้แนะ และมีอิทธิพลสูงต่อพฤติกรรมค่านิยมของคนในสังคมในวงกว้าง

3. วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้น ๆ ซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่ เป็นในรูปของความเชื่อ ความศรัทธา จารีตประเพณีที่ดีงาม ค่านิยม ความเป็นไทยนอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมที่เป็นในรูปของแหล่งประวัติศาสตร์โบราณสถาน ฯลฯ วัฒนธรรมเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเองเกิดความหวงแหนภูมิใจที่จะรักษา อนุรักษ์ และพัฒนาต่อยอดเพื่อประโยชน์ต่อตนเองครอบครัว ชุมชนและประเทศ

4. องค์ความรู้ ประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นฐานคิด และหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมายาวนานจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดความหลากหลายของความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้และสร้างสมดุลในการอยู่ร่วมกันของคนและธรรมชาติได้อย่างเกื้อกูลกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ที่นำมาใช้ในทางปฏิบัติได้มีความหลากหลายปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อตอบสนองเป้าหมายหรือความต้องการของชุมชนได้ เช่น ความต้องการของตลาด และการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้อย่างเหมาะสมเป็นต้น

โดยสรุป รูปแบบและองค์ประกอบของทุนทางสังคมประกอบด้วย บุคคล ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา และการจัดการที่จะทำให้เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งได้

แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม

ความหมายของทุนทางวัฒนธรรม

คำว่า ทุนทางวัฒนธรรม (Culture capital) เป็นคำที่ใช้ในการศึกษารากฐานของชุมชน ที่อาศัยความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมเป็นตัวหลักในการพัฒนา โดยมีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ (2547) กล่าวถึงความหมายของ ทูทางวัฒนธรรมว่า ทูทางวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับคุณค่า ความรู้ภูมิปัญญา และงานสร้างสรรค์อันเกิดจากการค้นคว้าและค้นพบ โดยผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่น รวมทั้งค่านิยมและความเชื่อที่ผูกพันสังคม ทำให้เกิดการจัดระเบียบของสังคมหรือสร้างกฎกติกาที่เป็นคุณต่อสังคม โดยส่วนรวม รวมถึงกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

แนวคิดของมาร์กซ์ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551, หน้า 69 - 70) ซึ่งเห็นว่า ทรัพย์สินเงินทองที่แต่ละคนมีอยู่นั้นยังไม่ใช่ทุน ทรัพย์สินเหล่านี้จะแปรสภาพไปเป็นทุนเมื่อเข้าไปสู่กระบวนการผลิต เช่นนำไปลงทุน ใส່แรงงานเข้าไป แล้วทำให้เกิดมูลค่าส่วนเกินและกำไร สิ่งที่จะแปรสภาพกลายเป็นทุนได้ยังครอบคลุมไปถึงปัจจัยการผลิตตามที่รู้จักในนาม 5M ประกอบไปด้วย แรงงานมนุษย์ (Manpower) เครื่องจักร (Machine) วัตถุดิบ (Material) เงิน (Money) และการจัดการความรู้ (Management/ Knowledge) มาร์กซ์เห็นว่า ทูทางเศรษฐกิจ (Economic capital) จำเป็นต้องมีการขายตัวเองอยู่เสมอด้วยกลวิธีต่าง ๆ และความมั่งคั่งของเจ้าของทุนได้เกิดจากกำไรจากการขายสินค้าได้เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงมูลค่าส่วนเกินที่ได้มาจากการที่คนงานใส່แรงงานไปยังขั้นตอนการผลิตด้วย

กล่าวโดยสรุป ทูทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีมูลค่า ที่สั่งสมมาในอดีตและถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่น ทั้งเป็นสิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยนำเอาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเหล่านั้นมาแปลงเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีมูลค่าที่ส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและสังคมในที่สุด

องค์ประกอบของทูทางวัฒนธรรม

ทูทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ฝังงมที่คนในอดีตคิด ทำขึ้น แสดงออกและสืบทอดด้วยการปฏิบัติ ซึ่งมีสิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ จำแนกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ประกอบด้วย (พระยาอนุমানราชชน, 2544, หน้า 13 - 14)

1. เป็นมรดกตกทอด เกิดจากภูมิปัญญาของมนุษย์ ประกอบด้วยสิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ อาทิ โบราณสถานขนาดใหญ่ กับสิ่งที่สามารถเคลื่อนที่ได้จำพวกวัตถุ บันทึกเล่าเรื่อง เป็นเอกสาร ตำนาน บันทึก เช่น ภาษามาลายู ซึ่งเป็นภาษาของชาวใต้ บันทึกในซิลลาจารึกฯ

2. เป็นสิ่งที่มีเอกลักษณ์พิเศษหรือเนื้อหาของวัฒนธรรม เป็นการกระทำของมนุษย์ ประกอบด้วยเอกลักษณ์พิเศษในการทำมาหากิน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่มีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ภาษา กิริยา สำเนียงพูด ความเชื่อ ศาสนา ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และพิธีกรรม ศูนย์วิทยาศาสตร์ศูนย์สุขภาพ ซึ่งเป็นความสวยงามตามอารยธรรม ซึ่งควรมีการสืบสานทำนุบำรุงให้คงอยู่ ระบบเครือญาติและระบบสังคม

3. ภูมิปัญญาดั้งเดิมและภูมิปัญญาสมัยใหม่ ได้แก่ 1) ศาสตร์หรือความรู้ของบรรพชน อาทิ ดาราศาสตร์ วิทยาศาสตร์ 2) ภาษาศาสตร์ และการคำนวณ เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร้อยแก้ว ร้อยกรอง ฯลฯ หน่วยซึ่ง ตวง วัด อาทิ คืบ วา ศอก 3) อาชีวศาสตร์ เป็นความรู้เกี่ยวกับการยังชีพ อาทิ เครื่องมือคักจับสัตว์ เครื่องการเกษตร เครื่องมือจับปลา เป็นต้น 4) ยุทธศาสตร์ ในการป้องกันตนเองและการรักษาชีวิต เช่น มวยไทย ฟันดาบ กระบี่ กระบอง การเขียนตำราพิชัยสงคราม ฯลฯ 5) การเยียวยาชีวิตหรือแพทยศาสตร์ เช่น การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การทำและใช้สมุนไพร การนวดแผนโบราณ ฯลฯ 6) การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ โดยใช้ความรู้ในเชิงรัฐศาสตร์ นิติศาสตร์และธรรมศาสตร์ เช่น ระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ฯลฯ และ 7) ศิลปศาสตร์ ซึ่งเป็นองค์รวมทางศิลปะที่สำคัญ

นอกจากนี้ Bourdieu (1986, pp. 242 - 244) อธิบายว่า ทุนวัฒนธรรมจะปรากฏตัวใน 3 รูปแบบ คือ

1. เป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในตัวคนหรือกลุ่มคน เช่น ความคิด จินตนาการ ความคิดริเริ่ม ความเชื่อ
2. เป็นสิ่งที่ป็นรูปสัญลักษณ์และเป็นตัวตน เช่น ภาพวาด เครื่องมือ อุปกรณ์ สิ่งก่อสร้าง สถานที่ที่เป็นมรดกโลก

3. ความเป็นสถาบัน เช่น กติกา การยอมรับที่หลาย ๆ คนเห็นร่วมกัน เช่น การยอมรับในสถาบันกษัตริย์ วัด โรงเรียน ทำให้เกิดความสามัคคี ประเพณี หรือกิจกรรมร่วมกันของสังคม สรุปได้ว่า ทุนทาง วัฒนธรรมเป็นทุนและต้นทุนที่สำคัญ เป็นสิ่งที่คิดมาเป็นแบบแผน เนื่องจากการก่อเกิดวัฒนธรรมแต่ละด้านจะมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมหรือสิ่งแวดล้อม หากมีการพัฒนาหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อมหรือมีการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องเหมาะสม ก็อาจส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมนั้น ๆ ให้เสื่อมคุณค่าหรือสูญหายไปจากสังคมได้

ความสำคัญและประโยชน์ของทุนทางวัฒนธรรม

ลักษณะสำคัญและประโยชน์ของทุนทางวัฒนธรรม มีดังนี้ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559, หน้า 18)

1. ทุนทางวัฒนธรรมเป็น “สินค้าวัฒนธรรม” มีนัยทางวัฒนธรรมในด้านหนึ่งด้านใด ไม่ว่าจะเป็นจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบความเชื่อและศรัทธา ระบบคุณค่า บรรทัดฐานทางจริยธรรม แบบแผนการดำรงชีวิต แบบแผนการบริโภค แบบแผนการพักผ่อนหย่อนใจ การละเล่นและกีฬา การแต่งกาย วรรณกรรมและสิ่งพิมพ์ ศิลปะ ฯลฯ

2. ทุนทางวัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องทั้งในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการในภาคอุตสาหกรรม เช่น อุตสาหกรรมเครื่องแต่งกาย อุตสาหกรรมเครื่องใช้ในครัวเรือน ฯลฯ ในภาคบริการ เช่น การบริการสันตนาการ บริการอาหาร บริการการศึกษา ฯลฯ

3. ลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กลุ่มทุนวัฒนธรรมมีส่วนสนับสนุน ส่วนใหญ่ มีการรวมตัวของแหล่งทุนระดับสูงจึงมีอำนาจผูกขาดระดับหนึ่ง เช่นร้านอาหาร โรงแรมที่พัก ร้านขายสินค้าพื้นเมืองมักมีความเชื่อมโยงกับกลุ่มนักท่องเที่ยว บริษัททัวร์นำลูกค้ามาใช้บริการ ประจำ

4. กลุ่มทุนทางวัฒนธรรมมีการฝึกตัวอยู่ตลอดเวลา เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ ด้วยการควบและครอบกิจการ แต่ยุทธวิธีสำคัญในช่วงหลัง ๆ ได้แก่ การสร้างพันธมิตร เชิงยุทธศาสตร์

5. กลุ่มทุนทางวัฒนธรรมแม้จะเป็นกลุ่มสำคัญของกระแสโลกาภิวัตน์ มักเลือกทำสัญญา พันธมิตรเชิงยุทธศาสตร์กับกลุ่มทุนท้องถิ่น เพราะต้องการจะหาประโยชน์จากเครือข่ายความสัมพันธ์ ของกลุ่มทุนท้องถิ่น ในบางสภาพการณ์ Localization ก็เป็นประโยชน์ต่อ Globalization ในการนี้ อาจต้องปรับผลผลิตให้สอดคล้องกับบรรณนิยมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

6. กลุ่มทุนวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เกิดความก้าวหน้า ทางเทคโนโลยี การทุ่มรายจ่ายในด้านการวิจัยและพัฒนาเพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตและ ได้ผลิตภัณฑ์ประเภทใหม่สำหรับสินค้าวัฒนธรรมบางประเภท วงจรชีวิตของสินค้าค่อนข้างสั้น หากไม่สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่ทดแทนชนิดเก่าได้ ก็ยากที่จะขยายส่วนแบ่งตลาดหรือ รักษาส่วนแบ่งตลาดไว้ได้

7. กระบวนการสร้างอุปสงค์เป็นยุทธศาสตร์การตลาดที่สำคัญยิ่ง การสร้างความภักดี ต่อयीหื่อนับเป็นยุทธวิธีสำคัญในการรักษาและขยายส่วนแบ่งตลาด

สำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิตกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พ.ศ.2555) ได้กล่าวถึงความสำคัญและประโยชน์ของทุนทางวัฒนธรรม ไว้ 4 ประการ คือ

1. เป็นที่รวมแห่งองค์ความรู้ที่มีในอดีตทั้งหมด
2. เป็นที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์พิเศษและภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่น
3. เป็นที่ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี ศักดิ์ศรี ความภูมิใจของชุมชน หรือ ชนเผ่า

ทั้งหลาย

4. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ส่งเสริมความมั่งคั่ง

นอกจากนี้ยังสามารถจำแนกความสำคัญของการนำทุนวัฒนธรรมมาพัฒนา โดยแยก ออกเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ดังนี้

1. ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ สามารถนำวัฒนธรรมไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเสริมสร้าง การผลิตสินค้าและบริการได้โดยใช้แนวความคิดการสร้างสรรค์คุณค่า รวมถึงการสร้างตราสัญลักษณ์ สินค้าไทยเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ วัฒนธรรม เช่น

งานฝีมือและของที่ระลึก อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ผลงานศิลปะทุกสาขา หรืออุตสาหกรรมศิลป์ สื่อสารและการประชาสัมพันธ์ การพัฒนาทุนมนุษย์ และพิพิธภัณฑสถานและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

2. ด้านการพัฒนาสังคม สามารถนำวัฒนธรรมเรื่องระบบคุณค่า ค่านิยม ความเชื่อ จารีต ประเพณีที่ดั้งเดิม อาทิ ระบบเครือญาติ การมีจิตสำนึกสาธารณะ การมีน้ำใจและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไปโน้มนำในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนซึ่งจะทำให้สังคม มีความจริงและสงบสุข

3. ด้านการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สามารถนำวัฒนธรรมประเพณี คั้งเดิมและภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นการใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติมาใช้ในการดูแล รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพเดิมหรือมีความสมบูรณ์ได้มากขึ้น เช่น การทำฝายต้นน้ำ (Check dam) ประเพณีสืบชะตาแม่น้ำ การเคารพผีปูดฯ ฯลฯ

สรุปความสำคัญและประโยชน์ของทุนทางวัฒนธรรมเป็นทุนที่ทำให้เกิดความเป็น ชุมชนเข้มแข็งได้เพราะเป็นแหล่งรวมความรู้ของชุมชน แสดงอัตลักษณ์ สร้างความรักความผูกพัน ของคนในท้องถิ่นได้อย่างดี

ประเภทของ ทุนทางวัฒนธรรม

ทุนทางวัฒนธรรมของประเทศไทย พบว่าประเภทของทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ท้องถิ่นจำนวนมากมีความหลากหลาย มีคุณค่า มีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะท้องถิ่นซึ่งสามารถนำมาใช้ ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศได้มากมาย หากแต่ยังขาดการอนุรักษ์ฟื้นฟูพัฒนาต่อยอดอย่างเป็น ระบบอย่างจริงจัง อีกทั้งยังขาดการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเจริญรุ่งเรือง ของสังคมไทย ดังนี้ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2553, หน้า 26)

1. ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือวัฒนธรรมทางจิตใจ/ วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ได้แก่ ระบบคุณค่า ค่านิยม ความเชื่อ ภาษา จารีตประเพณี พิธีกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า สังคมไทยมีทุนทางวัฒนธรรมที่ดีมากมาย แต่หลายอย่างในปัจจุบันเสื่อมถอยและสูญหายไปตาม กาลเวลา สาเหตุสำคัญ คือ การขาดการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ถ่ายทอด พัฒนาและต่อยอดอย่างเป็นระบบ อย่างจริงจัง โด่มีส่วนย่อย แบ่งออกเป็น สหกรรมหรือวัฒนธรรมทางสังคม เนติกรรมหรือวัฒนธรรม ทางกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ คติกรรมหรือวัฒนธรรมทางความเชื่อตามศาสนาประเพณี

2. ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้หรือวัตถุธรรม/ วัฒนธรรมทางวัตถุ ประกอบด้วย โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมต่าง ๆ ที่ติดมากับอาคาร โบราณสถาน โบราณวัตถุ รวมถึงอุทยานประวัติศาสตร์ วัดในพระพุทธศาสนา และพิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ ซึ่งถือเป็น ทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถจับต้องได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรมมากที่สุดและนับเป็นทุนหรือมรดกของ ชาติที่สำคัญ

ทุนทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและให้คุณค่าต่อวิถีชีวิตของสังคม ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ทุนทางวัฒนธรรมหลายเรื่องมีความเป็นนามธรรมสูง เช่นวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เป็นพลวัต (Dynamic) สามารถเปลี่ยนแปลงและถ่ายทอดข้ามสังคม กลุ่มคน สถานที่ และเวลาได้ตลอด การนำทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยมาพัฒนาและใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แต่ต้องมีการบริหารจัดการที่ดี และตั้งอยู่บนหลักการที่สำคัญ คือการเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม การพัฒนาวัฒนธรรมอย่างเป็นองค์รวม การสร้างความสมดุลและความยั่งยืนและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

เนื่องจากทุนทางวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งอาจมีผลมาจากเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร การมีปฏิสัมพันธ์ของสังคมโลก การเคลื่อนไหวหรือการกระจายทางวัฒนธรรม ซึ่งก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม การปลูกฝังให้เยาวชนได้ตระหนักถึงวัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชนและของท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งจำเป็นและเร่งด่วนที่จะต้องอาศัยสถาบันทางสังคม และทุกภาคส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการควบคุม ใฝ่ระวังทางวัฒนธรรมปลูกฝังและส่งเสริมให้มีให้เกิดขึ้น เพื่อให้เยาวชนได้ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมที่ดีงามเพื่อสืบสานและพัฒนาต่อเนื่องสืบไป

สรุปได้ว่าประเภทของทุนทางวัฒนธรรม แบ่งเป็น วัฒนธรรมที่จับต้องได้ หรือ วัตถุธรรม ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หรือ วัฒนธรรมทางจิตใจ ได้แก่ ระบบคุณค่า ความเชื่อ ภาษา ประเพณี ศาสนา กฎหมาย พิธีกรรมและภูมิปัญญา เป็นต้น

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

คำว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” (Social change) มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้ นักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social change) ไว้หลายท่านและคล้ายคลึงกัน ดังนี้

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ๕38, หน้า 126) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ เกี่ยวกับ โครงสร้าง สังคม ซึ่งได้แก่ระเบียบแบบแผนต่าง ๆ

สุพิศวง ธรรมพันธ์ (2543, หน้า 67) ได้ให้ความหมายและอธิบายว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับจำนวนประชากร พฤติกรรมของสมาชิกในสังคม โครงสร้างสังคม และแบบแผนของ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและแบบแผนทางวัฒนธรรม

เจลิเยว ฤกษ์จุพิมิล (2541, หน้า 179 - 180) ได้ให้ความหมายว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของโครงสร้างทางสังคมและพฤติกรรมทางสังคม และอธิบายว่าตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของโครงสร้างทางสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงจากระบบครอบครัว ขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว การเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองจากเผด็จการเป็นประชาธิปไตย การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการจัดช่วงชั้นทางสังคมจากระบบไพร่เป็นระบบอุตสาหกรรมและ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากระบบเกษตรกรรมเป็นระบบอุตสาหกรรม เป็นต้น ตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพฤติกรรมทางสังคม เช่น การเปลี่ยนพฤติกรรมการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขาย การเปลี่ยนพฤติกรรมเลี้ยงดูบุตรจากแบบบังคับเป็นแบบให้อิสระเสรี การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของอัตราหย่าร้าง อัตราการมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน และอัตราการย้ายถิ่น เป็นต้น

จุมพล หนิมพานิช (2539, หน้า 126) ให้ความหมายไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโครงสร้างสังคม ได้แก่ ระเบียบแบบแผนต่าง ๆ เช่น แบบแผนความสัมพันธ์ในสังคม ตลอดจนสถานภาพและบทบาทของสมาชิกในสังคมหรือการเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง หน้าที่ หรือกระบวนการต่างๆ ของความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและหน้าที่ อย่างใดอย่างหนึ่ง และมักจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งหรือสมัยใดสมัยหนึ่ง

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2532, หน้า 337) ได้กำหนดความหมายของ “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” ไว้ว่า หมายถึง การที่ระบบสังคม กระบวนการแบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม เช่น ระบบครอบครัว ระบบการปกครองได้เปลี่ยนแปลงไปไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอยเป็นไปอย่างถาวรหรือชั่วคราว โดยวางแผนให้เป็นไปได้หรือเป็นไปได้เองและที่เป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น

ผจงจิตต์ อธิคมน์นทะ (2526, หน้า 8) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้แก่การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างและความสัมพันธ์ของสังคม รวมถึงการกระจาย อายุ อัตราการเกิดการตายของประชากร ด้านความสัมพันธ์ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์ของสามีภรรยา เป็นต้น

สุพัตรา สุภาพ (2522, หน้า 178) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพฤติกรรมของบุคคลในสังคม โดยเฉพาะพฤติกรรมสังคมหรือการกระทำทางสังคมอันสืบเนื่องมาจากการมีความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกันมากกว่าอย่างอื่น สรุป การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การที่สังคมมีความแตกต่างไปจากเดิม ทั้งด้านโครงสร้างพฤติกรรมของคนและรูปแบบการจัดระบบต่าง อันมีสาเหตุมาจากความเคลื่อนไหวทางการเมือง เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เปลี่ยนไปได้ตามกาลเวลา

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ชนิตา รัชกุลพลเมือง (2550) ได้รวบรวมทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันสามารถจำแนกและแบ่งกลุ่มเป็นกลุ่ม ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary theory)

ทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict theory) ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่ (Structural - Functional theory) ทฤษฎีจิตวิทยา - สังคม (Social - Psychological theory) แต่ในการอธิบายครั้งนี้จะพูดถึงเฉพาะ ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่ ทฤษฎีจิตวิทยา-สังคมเท่านั้นซึ่งเกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้มากที่สุด

ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่ (Structural - Functional theory)

แนวความคิดในการพัฒนาทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่เป็นผลมาจากการนำเอาแนวความคิดทางด้านชีววิทยามาใช้โดยอุปมาว่าโครงสร้างของสังคมเป็นเสมือนร่างกายที่ประกอบไปด้วยเซลล์ต่างๆและมองว่าหน้าที่ของสังคมก็คือการทำหน้าที่ของอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย โดยแต่ละส่วนจะช่วยเหลือและเกื้อกูลซึ่งกันและกันเพื่อให้ระบบทั้งระบบมีชีวิตดำรงอยู่ได้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550) ได้ศึกษาทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ (Structural - functional theory) และได้เสนอว่าทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่เป็นแนวคิดหลักทางสังคมวิทยา ซึ่งมีทัศนะสำคัญว่า สังคมเป็นเสมือนหนึ่งสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง สิ่งมีชีวิตนี้มีส่วนประกอบหลายอย่าง แต่ละอย่างมีหน้าที่เฉพาะจะต้องปฏิบัติเพื่อการคงอยู่ของส่วนรวม คือ ตัวสิ่งมีชีวิตนั้น สังคมมนุษย์ก็เป็นอย่างนั้น ทุกส่วนของสังคมจะต้องมีหน้าที่ปฏิบัติ ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่มุ่งอธิบายความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบเข้าเป็นสังคม ที่เรียกกันว่า เป็น โครงสร้างสังคม (Structure of Society) และส่วนประกอบของโครงสร้างที่เป็นระบบย่อยเหล่านี้มีหน้าที่ (Function) ที่ต้องทำงานสอดคล้องกันอย่างเป็นระบบเพื่อการดำรงอยู่ของสังคม

สาระสำคัญของแนวคิด โครงสร้างและการหน้าที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับรูปร่างลักษณะ และการดำรงชีวิตขององค์การสังคมหลายอย่างที่นำเสนอ ดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีนี้มององค์การสังคมว่าเป็นระบบสังคม (Social system) โดยมีคนจำนวนหนึ่งเป็นสมาชิกและกระทำการต่าง ๆ เมื่อองค์การสังคมเป็น ระบบสังคมแล้ว ระบบหรือองค์การสังคม ก็จะต้องเป็นตัวตนขึ้นมา มีชื่อ มีที่อยู่ มีหน้าที่หรือความต้องการ หรือมีเป้าหมาย มีการเกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาหรือเสื่อมลง และจบสิ้นไป

2. ระบบสังคม (องค์การสังคม) หนึ่งอาจทำหน้าที่เดียวหรือหลายหน้าที่ก็ได้ เช่น ครอบครัว โรงเรียน กองทัพ กระทรวง โรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น มีหน้าที่หลายอย่าง แม้ว่าแต่ละระบบมีหน้าที่หลักของตน ในทางตรงกันข้าม สองระบบหรือมากกว่าอาจทำหน้าที่เดียวกัน เช่น ระบบที่ยกตัวอย่างมา ต่างทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่สมาชิกของระบบตน เป็นต้น ข้อเท็จจริงตรงนี้ชี้ให้เห็นว่า องค์การใหญ่อาจมีหลายระบบย่อยหรือองค์การย่อย และองค์การย่อยเหล่านี้ย่อมมีสายสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

3. การเปลี่ยนแปลงในระบบหนึ่งย่อมมีผลต่ออีกระบบหนึ่งหรือในทางกลับกันระบบหนึ่งเปลี่ยนแปลงก็ส่งผลถึงอีกระบบหนึ่ง ในทำนองเดียวกันการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลง องค์การสังคมให้ได้ผลต้องเปลี่ยนแปลงพัฒนาระบบย่อยต่าง ๆ ในองค์การสังคมนั้นไปพร้อมกัน

4. ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่นิยม กล่าวว่า กิจกรรมหรือการกระทำอย่างหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อองค์การหนึ่ง อาจไม่เป็นประโยชน์ (Dysfunctional) ต่ออีกองค์การหนึ่ง เช่น ค่าจ้างหรือเงินเดือน เป็นประโยชน์สำหรับองค์การสำนักงานเช่น บริษัท กระทรวง มหาวิทยาลัยแต่ไม่ใช้กับครอบครัว หรือกลุ่มเพื่อน ตรงนี้เรียกว่า เอกภาพของหน้าที่ (Functional unity)

ชนิตา รัศมีพลเมือง (2534) ได้ศึกษาทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ และเสนอไว้ว่า นักทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม มองสังคมในเชิงสถิต (Social statics) เพื่อที่จะศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ ที่มาประกอบเป็นโครงสร้างสังคมได้ และเพื่อจะได้ศึกษาว่าส่วนประกอบต่าง ๆ ของสังคมนั้นทำหน้าที่อย่างไรเพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้ สำนักโครงสร้างหน้าที่นิยม ถือว่าสังคมเป็นระบบกระทำชนิดหนึ่งตั้งอยู่บนหลักการสำคัญคือ

1. สัมพันธภาพระหว่างส่วนต่าง ๆ ซึ่งประกอบกันเข้ามาเป็นระบบ แต่ละระบบจะต้องมีลักษณะถาวรพอประมาณอย่างน้อยต้องสามารถทำให้ระบบนั้น ๆ ทำหน้าที่ของตนได้อย่างปกติ

2. ระบบแต่ละระบบมีความโน้มเอียงที่จะป้องกันตนเองจากการแทรกแซง หรือทำลายจากระบบอื่น

3. ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงบางประการเกิดขึ้นภายในส่วนต่าง ๆ ของระบบการเปลี่ยนแปลงนั้นก็ย่อมจะเป็นไปเพื่อความอยู่รอด หรือเพื่อการทำหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้นเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมมากขึ้นกว่าเดิม

4. ตามปกติแล้วระบบแต่ละระบบจะกระทำการรักษาคุณภาพในการปฏิบัติงานของส่วนต่าง ๆ ในบางครั้งถือว่าเป็นเหตุผิดปกติอาจอยู่ในภาวะปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่หรือการถูกแทรกแซงจากระบบอื่น

5. ระบบที่ไม่สามารถรักษาคุณภาพไว้ได้ ในที่สุดจะสลายตัวกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบอื่น หรือเปลี่ยนสภาพเป็นระบบแบบใหม่ก็ได้การกระทำทางสังคมเป็นการกระทำที่มีความสัมพันธ์กันของระบบย่อยต่าง ๆ ในสังคมระหว่างสมาชิกในสังคมกับระบบในสังคมและระหว่างสมาชิกกับสมาชิกด้วยกันในสังคม

ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ของพาร์สัน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550) ได้ศึกษาทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ของพาร์สันและเสนอไว้ว่า เมื่อการกระทำระหว่างกันกลายเป็นสถาบันขึ้นมาแล้ว ระบบสังคมก็เกิดขึ้น ระบบสังคมนี้อาจไม่ได้หมายถึงสังคมทั้งสังคมตามแนวคิดของพาร์สัน แต่อาจหมายถึงองค์การสังคมขนาดใดก็ได้ไม่ว่าขนาดเล็กหรือใหญ่ ระบบสังคมหมายถึงสังคมมนุษย์ระบบสังคมเล็กเขาจะใช้ระบบสังคมย่อย

(Subsystem) ดังนั้น สถาบันเป็นกระบวนการที่ทำให้โครงสร้างสังคมเกิดขึ้นและดำรงอยู่ กลุ่มบทบาทที่กลายเป็นสถาบัน แล้วรวมกันเข้าเป็นระบบสังคม หรือหมายถึง การกระทำระหว่างกันที่เป็นแบบแผนและมั่นคง เมื่อระบบสังคมใดเป็นระบบใหญ่มีสถาบันหลายอย่างผสมผสานกันอยู่ แต่ละสถาบันนั้น จะได้ชื่อว่าระบบย่อย สังคมมนุษย์คือ ระบบใหญ่ที่ประกอบด้วยสถาบันที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันหลายสถาบัน

ระบบสังคมของพาร์สัน ได้กล่าวว่าบูรณาการของระบบสังคมจะเกิดขึ้น ได้ขึ้นอยู่กับความต้องการจำเป็นเชิงหน้าที่ (Functional requisite) สองประการคือ

1. ระบบสังคมจะต้องมีคนหนึ่ง ซึ่งเพียงพอที่จะแสดงบทบาทต่าง ๆ ที่ระบบต้องการ
2. ระบบสังคม จะต้องพยายามหลีกเลี่ยงแบบแผนวัฒนธรรมที่ไม่รักษาความเรียบร้อย

เรียบร้อย และกำหนดบังคับให้คนต้องกระทำอันเป็นไปไม่ได้ ซึ่งจะทำให้เกิดการเบี่ยงเบนและการขัดแย้งขึ้น การกลายเป็นสถาบันเป็นกระบวนการที่ทำให้โครงสร้างสังคมเกิดขึ้น และดำรงอยู่ กลุ่มบทบาทที่กลายเป็นสถาบันแล้วรวมกันเข้าเป็นระบบสังคม หรือระบบสังคม คือ การกระทำระหว่างกันที่เป็นแบบแผนและมั่นคง เมื่อระบบสังคมใดเป็นระบบใหญ่มีสถาบันหลาย อย่างผสมผสานกันอยู่แต่ละสถาบันนั้นจะได้ชื่อว่าระบบย่อยสังคมมนุษย์คือระบบใหญ่ที่ประกอบด้วยสถาบันที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันหลายสถาบัน เวลาใดก็ตามที่จะวิเคราะห์ระบบสังคมจะต้องคำนึงเสมอว่าระบบสังคมอยู่ในกรอบของวัฒนธรรมและความสัมพันธ์กับระบบบุคคล

นอกจากนี้พาร์สัน (Parsons, 1991, p.25) บอกว่ามีกลไกสองตัว คือการขัดเกลาทางสังคม และการควบคุมทางสังคมเป็นตัวทำให้เกิดดุลยภาพในสังคม เพื่อลดความตึงเครียดและการเบี่ยงเบนโดยทฤษฎีโครงสร้าง และการหน้ามีสาระสำคัญดังนี้

1. สังคมทุกสังคมจะต้องมีโครงสร้าง ซึ่งประกอบด้วยหน่วยต่างๆ
2. แต่ละหน่วยต่างทำหน้าที่ประสานกัน
3. แต่ละหน่วยต่างปฏิบัติหน้าที่เพื่อความคงอยู่ของสังคม
4. แต่ละหน่วยต่างยึดระบบค่านิยมเป็นแนวในการปฏิบัติหน้าที่

ชนิดา รักษ์พลเมือง (2534, หน้า 57) ได้ศึกษาทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ของพาร์สัน และ พบข้อสรุปจากการวิเคราะห์ของพาร์สัน ได้วิเคราะห์ระบบกระทำต่าง ๆ ในสังคมว่าแต่ละระบบมีข้อ จำเป็นเชิงหน้าที่ (The functional imperatives) ซึ่งเป็นการบูรณาการ ระบบบุคลิกภาพ ซึ่งทำหน้าที่ ควบคุมการกระทำและสร้างพฤติกรรมของบุคคล ระบบสังคม ซึ่งทำหน้าที่จัดระบบความสัมพันธ์ ของบุคคล และระบบวัฒนธรรม ซึ่งการบูรณาการดังกล่าวเป็นไปเพื่อรักษาดุลยภาพให้สังคมดำรงอยู่ได้ การกระทำดังกล่าว สังคมจะต้องแก้ปัญหาสำคัญอันจำเป็นต่อการรักษาดุลยภาพ 4 ประการ กล่าวคือ

1. การแสวงหาวิธีการบรรลุวัตถุประสงค์ (Goal attainment) วัตถุประสงค์ของระบบ อาจเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ภายนอก หรือเป็นวัตถุประสงค์ภายในที่มุ่งให้ระบบย่อยคงอยู่และทำหน้าที่ตามกำหนด การบรรลุวัตถุประสงค์ คือ การดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายปลายทาง โดยวิธีการจัดลำดับความสำคัญ (Priority) ของจุดประสงค์ต่าง ๆ ของระบบรวมทั้งการสรรหาทรัพยากร ให้ระบบเพื่อทำการให้บรรลุจุดประสงค์หรือเป้าหมายนั้น การบรรลุวัตถุประสงค์ของการเป็น ระบบที่จะต้องไม่ขัดกับมูลเหตุจูงใจความประสงค์และความสามารถของสมาชิกอย่างรุนแรง โดยที่ระบบย่อยจะต้องทำหน้าที่ของตนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อรักษาระบบใหญ่ เป้าหมายของระบบ ใหญ่นั้นจะถูกถ่ายทอดและควบคุมให้สมาชิกยอมรับ และปฏิบัติตาม โดยปกติสถาบันสังคมที่ช่วยทำหน้าที่นี้ได้แก่ สถาบันการเมือง

2. การปรับให้เข้ากับสถานการณ์ (Adaptation) ระบบใหญ่และระบบย่อยในสังคม ต้องปรับตัวให้เข้ากัน ขณะเดียวกันระบบกระทำการนี้ยังต้องปรับตนให้สอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมด้วย การปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมจึงเป็นกระบวนการรวบรวม สรรหาวิธีและสิ่งจำเป็นต่าง ๆ จากสภาพแวดล้อมแล้วแจกแจงสิ่งจำเป็นเหล่านี้ให้เข้ากับระบบ เพื่อช่วยให้การดำเนินการต่าง ๆ บรรลุจุดมุ่งหมาย เช่น การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ การใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล สถาบันสังคมที่ช่วยทำหน้าที่นี้ได้แก่ สถาบันเศรษฐกิจและสถาบันอื่น ๆ

3. การบูรณาการหรือประสานกลมกลืนกัน (Integration) หมายถึงความสามารถของระบบในการแสวงหาวิธีทางสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในระบบ สามารถประสานระบบย่อย ๆ ที่แตกต่างกันให้อยู่ภายในระบบใหญ่ รวมทั้งทำให้สมาชิกแต่ละคนกลมกลืนเข้ากันอย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นความพยายามที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายเต็มทีสถาบันที่ช่วยทำหน้าที่นี้ได้แก่ สถาบันการศึกษา ครอบครัว หรือ การเมือง

4. การขัดเกลาหรือควบคุมทางสังคม (Latency) คือ การดำรงรักษาแบบแผนภายในเกี่ยวกับค่านิยมร่วมของสังคม มีประเด็นที่เกี่ยวข้อง 2 ประเด็น คือ การรักษาแบบแผน (Pattern maintenance) และการจัดการความตึงเครียด (Tension management) การรักษาแบบแผน หมายถึงการขัดเกลาให้สมาชิกในสังคมมีคุณลักษณะที่เหมาะสม มีทักษะจำเป็นสำหรับการทำตามบทบาทที่กำหนดตามค่านิยมร่วมในสังคม ขณะเดียวกันระบบจำเป็นต้องแก้ไขความตึงเครียดและการขัดแย้งระหว่างสมาชิกในระบบ และระหว่างระบบย่อยอันจะเป็นเหตุลุลกลามไปจนกระทั่งสังคมใหญ่ไม่อาจอยู่ได้ สถาบันที่ทำหน้าที่นี้ได้แก่ สถาบันศาสนา สถาบันทางกฎหมาย ข้อจำเป็นแห่งการทำหน้าที่นี้ ไม่เฉพาะแต่ระบบใหญ่เท่านั้น แต่ระบบย่อยแต่ละระบบก็มีหน้าที่ตามข้อจำเป็นแห่งการทำหน้าที่ด้วยเช่นกัน และข้อจำเป็นแห่งการทำหน้าที่ดังกล่าวไม่อาจแยกออกจากกันแต่มีความสัมพันธ์กัน ระบบใหญ่และระบบย่อยอาจแลกเปลี่ยนข้อจำเป็นแห่งการหน้าที่ระหว่าง กันได้

เพื่อรักษาคุณภาพแห่งสังคมไว้ การทำหน้าที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับรูปแบบของการกระทำทางสังคม เพราะการกระทำทางสังคมเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมที่ได้รับการกำหนดจาก บรรทัดฐานทางสังคมและวัฒนธรรม

2.ทฤษฎีจิตวิทยา - สังคม (Social - Psychological theory)

จากแนวความคิดด้านจิตวิทยา-สังคมเสนอว่าการพัฒนาทางสังคมเกิดจากการทำงานของปัจจัยทางด้านจิตวิทยาที่เป็นแรงขับให้ประชาชนมีการกระทำที่มีความกระตือรือร้นมีการประดิษฐ์ มีการค้นพบมีการสร้างสรรค์มีการแข่งขันมีการก่อสร้างและพัฒนาสิ่งต่างภายในสังคมนักสังคมวิทยาที่ใช้ปัจจัยทางด้านจิตวิทยาอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีดังนี้

Max Weber (1996, p.35) เป็นนักสังคมวิทยาคนแรกที่ใช้หลักจิตวิทยาใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและในผลงานที่ชื่อว่า The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism เสนอว่าการพัฒนาของในสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ตามลัทธิทุนนิยมมีสาเหตุมาจากปัจจัยด้านจิตวิทยาที่เกิดขึ้นหลังสมัยศตวรรษที่ 16 เมื่อในยุโรปตะวันตกมีการแพร่กระจายคำสอนของศาสนาคริสต์ลัทธิโปรเตสแตนต์ (Protestant ethic) ที่สอนให้ศาสนิกชนเกิดจิตวิญญาณแบบทุนนิยม (Spirit of capitalism) เป็นนักแสวงหาสิ่งใหม่มุ่งสู่ความสำเร็จเพื่อให้เกิดการยอมรับทำงานหนักเพื่อสะสมความร่ำรวยเก็บออมเพื่อนำไปใช้ในการลงทุนสร้างกำไรอย่างต่อเนื่องเวเบอร์ยังเสนอว่าการพัฒนาของจิตวิญญาณแบบทุนนิยมทำให้เกิดลัทธิความมีเหตุผล (Rationalism) ซึ่งภายใต้สังคมนั้นใช้ความมีเหตุผลจะทำให้บุคคลมีความน่าเชื่อถือชื่อสัตย์สุจริตยอมรับสิ่งใหม่และสามารถเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สภาวะแวดล้อมใหม่ ๆ เวเบอร์เชื่อว่าอิทธิพลของความคิดความเชื่อและบุคลิกภาพของคนในสังคมภายใต้สภาวะดังกล่าวมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามมา

Everett E. Hagen (1998, p. 80) มีแนวความคิดสอดคล้องกับเวเบอร์ที่ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีการเริ่มต้นมาจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและเสนอว่าการเปลี่ยนจากสังคมดั้งเดิม (Traditional society) ไปสู่สังคมสมัยใหม่ (Modern society) จะมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบุคลิกภาพของบุคคล (Personality) โดยเสนอว่าบุคลิกภาพของคนในสังคมดั้งเดิมมีลักษณะตายตัวที่ถูกกำหนดโดยกลุ่มสังคมเป็นบุคลิกของคนที่ต้องมีการสั่งการด้วยบังคับบัญชา ไม่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และไม่มีการประดิษฐ์คิดค้นเพราะคนเหล่านั้นมองโลกถาวรมากกว่าที่จะมองโลกแบบวิเคราะห์และต้องการควบคุมให้เป็นไปตามที่คิดซึ่งเป็นผลทำให้สังคมแบบดั้งเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก

ส่วนในสังคมสมัยใหม่เฮเกนเสนอว่าบุคลิกภาพของคนที่มีความสร้างสรรค์อยากรู้อยากเห็นและเปิดรับประสบการณ์ใหม่ ๆ มองโลกที่อยู่รอบตัวเขาอย่างมีเหตุมีผลบุคลิกภาพของคนในสังคมสมัยใหม่จึงเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างไรก็ตามเฮเกนได้เสนอว่า

บุคลิกของคนในสังคมดั้งเดิมสามารถที่จะเปลี่ยนไปสู่บุคลิกของในสังคมสมัยใหม่ได้โดยใช้วิธีการ ถอดถอนสถานภาพ (Status withdrawal) ด้วยการนำเอาปัจจัยด้านสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ จากสังคมสมัยใหม่เข้าไปแทรกหรือแทนที่ในสังคมดั้งเดิมและยังได้เสนอว่าการเปลี่ยนแปลงของ สังคมอาจทำได้จากเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพของคนในสังคม โดยเริ่มจากการพัฒนาบุคลิกภาพตั้งแต่ วัยเด็ก

David C. McClelland (1987, p. 90) มีแนวความคิดเหมือนกับเฮเกนที่เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นผลมาจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจแต่แนวความคิดของแม็กคิลแลนด เน้นศึกษาที่ตัวแปรด้านแรงจูงใจในความสำเร็จ (Achievement motivation) ซึ่งหมายถึงความสำเร็จ ทางเศรษฐกิจของปัจเจกบุคคลและเสนอแนวความคิดว่าในการพัฒนาทางเศรษฐกิจของสังคม ในอดีตและปัจจุบันเป็นผลมาจากแรงจูงใจในความสำเร็จของบุคคลหากคนในสังคมมีแรงจูงใจ ในความสำเร็จมากการพัฒนาทางเศรษฐกิจก็จะมีแนวโน้มก้าวหน้าตามไปด้วยและเสนอวิธีการ สร้างแรงจูงใจในความสำเร็จด้วยการเรียนรู้ (Learning) โดยสร้างแรงกระตุ้นทั้งภายในและภายนอก ดังนั้นในการจัดการศึกษาและการเลี้ยงดูเด็กสังคมควรมีการปูพื้นฐานเพื่อเสริมสร้างแรงจูงใจ ในความสำเร็จของบุคคลด้วยการใช้ปัจจัยต่าง ๆ

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่าทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นทฤษฎีที่มีการเปลี่ยนแปลง ตามวัฏจักรของเวลาและยุคสมัย การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นโดยสังคม ๆ หนึ่งมีสิ่งใหม่ ๆ เข้ามา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

รูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

รูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีรูปแบบที่สำคัญ 2 ประการ (Daniel Bell, 1999, pp. 183 - 185) คือ

1. การเปลี่ยนแปลงแบบวัฏจักร คือ สังคมและวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงเป็นวัฏจักรหรือ หมุนเวียนเป็นวงกลมสลับกันระหว่างความเจริญรุ่งเรืองกับความเสื่อมถอย เช่นอาณาจักรบางอาณาจักร เคยมีอำนาจยิ่งใหญ่และค่อย ๆ หดอำนาจลง และอาจฟื้นกลับสู่ความรุ่งเรืองได้อีกครั้ง เช่น อียิปต์ จีน อินเดีย กรีก โรมัน สเปน และอังกฤษ เป็นต้น หรือการหมุนเวียนกันขึ้นครองอำนาจระหว่าง กลุ่มชนชั้นนำประเภทอนุรักษนิยม กับกลุ่มหัวก้าวหน้า เป็นต้น

2. การเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการ คือ สังคมและวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปสู่ ความก้าวหน้าหรือความซับซ้อนมากขึ้นเสมอ เช่น จากสังคมดั้งเดิมเป็นสังคมสมัยใหม่จากสังคม ชนบทเป็นสังคมเมือง จากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม จากสังคมเทวนิยม เป็นสังคม แบบวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

สุพัตรา สุภาพ (2550, หน้า 144 - 147) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ประกอบด้วย

1. สภาพแวดล้อมกายภาพ (Physical environment) ได้แก่ สภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยนี้หาได้ยาก เกิดขึ้นในบางส่วนของโลก แต่ถ้าเกิดขึ้นแล้วยากที่ขัดขวาง เช่น ทะเลทรายในแอฟริกาเหนือ ครั้งหนึ่งเคยอุดมสมบูรณ์และมีประชากรหนาแน่น เมื่อภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง ดินถูกกัดเซาะ ทะเลสาบนั้นก็ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปในที่สุดกลายเป็นที่ราบแห้งแล้ง ทำให้สภาพความเป็นอยู่ของประชากรในแถบนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีประชากรจำนวนมากได้อพยพโยกย้ายออกไปจากถิ่นนั้น ที่เหลือเพียงส่วนน้อยก็เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนใหม่ การดำรงชีพกระทำได้ด้วยความยากลำบากกว่าเดิมและต้องเปลี่ยนแปลงอาชีพใหม่ คือจากการเพาะปลูกมาเป็นเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากร (Population change) การเปลี่ยนแปลง เรื่องขนาดและการกระจายของประชากร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การที่ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วสิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ การอพยพของประชากรส่วนหนึ่งเพื่อไปตั้งถิ่นฐานในที่ใหม่หรือไม่ก็มีการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองและการที่ประชากรเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว นั้น จะนำไปสู่สงคราม เช่น ผลจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในทวีปยุโรป ทำให้ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ความต้องการ วัตถุดิบและปัจจัยในการดำรงชีวิตมีเพิ่มมากขึ้น จะทำให้ประเทศในยุโรปบางประเทศต้องทำการสู้รบกัน และได้ขยายตัวออกเป็นสงครามโลกครั้งที่ 1 และสงครามโลกครั้งที่ 2 สงครามโลก ในแต่ละครั้งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมอย่างมาก เช่น ทำให้ประชากรจำนวน มากต้องเสียชีวิต และบาดเจ็บ พิการ การไร้ที่อยู่อาศัย และการแข่งขันกันสะสมอาวุธและกำลังทหาร เพื่อจะได้ทำลายล้างกันอีกเป็นต้น

3. การอยู่โดดเดี่ยวและการติดต่อ (Isolation and contract) สังคมใดที่มีความเจริญก้าวหน้า ทางด้านการคมนาคมขนส่งและมีความทันสมัย มักจะเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จากประวัติศาสตร์ดินแดนประเทศอียิปต์ และเมโสโปเตเมีย ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณที่เชื่อมระหว่าง ทวีปเอเชีย แอฟริกาและยุโรป ในสมัยนั้นการคมนาคมที่สำคัญที่สุดก็คือ การคมนาคมทางบกคั้งนั้น อียิปต์โบราณ และบรรดาอาณาจักรต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในเมโสโปเตเมีย จึงเป็นศูนย์กลางการคมนาคมติดต่อ จึงทำให้อาณาจักรเหล่านี้มีความ เจริญก้าวหน้ามากสามารถพัฒนาประเทศให้มีความเจริญ ในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ การปกครอง การทหาร ศาสนา วิทยาศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งถือได้ว่าได้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมาก ส่วนดินแดนที่อยู่โดดเดี่ยวนีจะมีการเปลี่ยนแปลงได้น้อยมาก วัฒนธรรม เดิมจะยังมีอยู่และมีความล้ำหลังสังคมอื่นๆ ที่มีการคมนาคมติดต่อได้สะดวก

เช่น ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ของประเทศไทยในสมัยก่อน พ.ศ. 2500 ซึ่งอาศัยอยู่บนดอยในจังหวัดภาคเหนือมีการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม วัฒนธรรมน้อยมาก ต่อมาเมื่อทางราชการไทยได้เข้าไปพัฒนาและอพยพบางส่วนลงมาอยู่ในที่ราบและเรียกว่า ชาวไทยภูเขา จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มชาวไทยภูเขามาก

4. โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม (Structure society and culture) โครงสร้างของสังคม มีผลต่ออัตราการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในสังคมที่มีอำนาจส่วนใหญ่ตกอยู่กับผู้อาวุโส เช่น สังคมจีนโบราณ จะมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงน้อย ไม่ยอมรับสิ่งใหม่ หรือสังคมที่เน้นถึงรูปแบบความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม และฝึกลูกคนรับฝึคชอบต่อกลุ่ม (Homogeneous) จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก จะตรงกันข้ามกับสังคมที่เน้นปัจเจกบุคคล (Heterogeneous) ซึ่งจะเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายมาก เพราะในสังคมที่เน้นปัจเจกบุคคลนั้น บุคคลในสังคมจะมีการแข่งขัน เห็นแก่ตัว มีค่านิยมที่แตกต่างกันและมีการ อบรมสั่งสอนที่แตกต่างกัน จึงทำให้บุคคลในสังคมมีความแตกต่างกัน ดังนั้นการยอมรับการ เปลี่ยนแปลง จึงกระทำได้ง่ายกว่าสังคมที่มีโครงสร้างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่บุคคลในสังคมจะยึดมั่นกับประเพณีเดิม และต่อต้านการเปลี่ยนแปลง เพราะมีความกลัวต่อผลของการเปลี่ยนแปลง แต่อย่างไรก็ตามสังคมแบบนี้ ก็ยังมีการเปลี่ยนแปลง เพราะว่าตัวบุคคล และสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงเสมอ

5. เจตคติและค่านิยม (Attitudes and values) การเปลี่ยนแปลงจะเป็นของธรรมดาสำหรับชาวตะวันตก ซึ่งส่วนมากจะมีความภาคภูมิใจในความก้าวหน้าและทันสมัย แต่ในสังคมชาวตะวันออกมักจะตรงกันข้าม สังคมแต่ละแห่งจะมีเจตคติต่อการเปลี่ยนแปลงแตกต่างกัน เจตคติของสังคมยกย่องบุชาบรรพบุรุษ อดีตความมีเกียรติ และยกย่องระบบอาวุโส ยึดถือระเบียบประเพณีเก่า ๆ การเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปได้อย่างช้า ๆ และไม่ค่อยเต็มใจเปลี่ยน เมื่อวัฒนธรรมอยู่เป็นเวลานาน คนในสังคมจะทักท้อว่ามันเป็นเช่นนั้นตลอดไป และมีแนวโน้มหลงชาติของตน (Ethnocentric) โดยจะมองว่าทุกสิ่งทุกอย่างในวัฒนธรรมของชาติตนเองดีที่สุด ไม่มีชนชาติใดจะเปรียบเทียบกับได้

6. การเล็งเห็นถึงความจำเป็น (Perceive needs) อัตราและทิศทางการเปลี่ยนแปลงของสังคม ขึ้นอยู่กับความจำเป็นซึ่งสมาชิกของสังคมเล็งเห็นและการเปลี่ยนแปลงในสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะนำไปสู่ความจำเป็น และความต้องการใหม่ ๆ ขึ้น ซึ่งเป็นความต้องการตามความจำเป็นจริง ๆ เช่น การขยายตัวของเมืองทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการสาธารณสุข ระบบโรงงานใหม่ สหภาพกรรมกร ระบบสาธารณสุขโลก เป็นต้น ความจำเป็นและความต้องการ เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่าง ๆ ขึ้น อันนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในสังคม

7. พื้นฐานทางวัฒนธรรม (Cultural base) ซึ่งหมายถึง พื้นฐานทางความรู้และเทคโนโลยีอันเป็นประโยชน์ต่อการประดิษฐ์คิดค้น การที่พื้นฐานทางวัฒนธรรมเจริญขึ้น การเพิ่มจำนวนของ

สิ่งประดิษฐ์และการค้นพบจะเป็นไปได้มากขึ้น เช่น ในสังคมปัจจุบัน อารยประเทศทั้งหลายต่างก็มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมสูงมาก เช่น สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส ฯลฯ ดังนั้น ชนชาติเหล่านี้จึงสามารถประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่าง ๆ ได้มากมาย และมีคุณค่าต่อมวล มนุษย์อย่างมหาศาล

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นจากการที่มีปัจจัยภายนอกหรือภายใน เข้ามากระทบ มีอิทธิพลต่อในสังคม ๆ หนึ่ง แล้วส่งผลทำให้สังคมนั้นได้รับผลกระทบไม่ว่าจะเป็นผลกระทบทางที่ดีหรือทางลบ ย่อมทำให้คนในสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยที่มีแนวคิดและการหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยภาครัฐนั้น ได้ปรากฏเด่นชัดขึ้นตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ (2540 - 2544) เป็นต้นมา ซึ่งมีหลักการ กระบวนการ และแนวทางการหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540 - 2544) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งด้วยชุมชนเองซึ่งชุมชนจะพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งได้มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ชุมชนต้องมีความพร้อมในเบื้องต้น และมีภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาช่วยสนับสนุนเพื่อให้เติบโตอย่างมั่นคง และเป็นฐานสำหรับการพัฒนาไปสู่ด้านอื่น ๆ ต่อไป ขณะเดียวกันภาครัฐจะมีส่วนสนับสนุนในการเตรียมความพร้อมของชุมชนและองค์กรชุมชน การสนับสนุนเงินทุนแก่ชุมชน รวมทั้งสร้างบรรยากาศและการจูงใจให้ภาคธุรกิจเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งสถาบันการเงินที่จะเข้ามาหนุนเสริมด้านอื่น ๆ อาทิการพัฒนาทักษะ การบริหารจัดการและการตลาด เป็นต้น ซึ่งมีแนวทางหลัก ๆ ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ดังกล่าว ดังนี้

1. การเตรียมความพร้อมของชุมชน
2. การเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน
3. การสนับสนุนธุรกิจเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาธุรกิจชุมชน

ตามความพร้อมความถนัด และความสมัครใจในแต่ละองค์กรธุรกิจ

4. การสนับสนุนแหล่งเงินทุนสำหรับการพัฒนาชุมชน
5. การเพิ่มบทบาทของภาครัฐในการส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน
6. สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของประชาชนและชุมชน

ในชนบท

นอกจากนี้ในแผนพัฒนาฯ ยังได้สนับสนุนให้ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทรวมตัวกัน อย่างเข้มแข็งและสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรื่องของตนเอง ชุมชน และสังคมได้ ในทุกมิติ โดยมีประเด็นสำคัญคือ

1. สนับสนุนการรวมกลุ่มของชุมชนในทุกรูปแบบ อาทิ

1.1 ให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการรวมตัวกันของชุมชน ทั้งในเรื่องสิทธิ หน้าที่บทบาทขององค์กรชุมชน รวมทั้งทักษะในการพัฒนาองค์กรให้สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ทักษะการบริหารจัดการองค์กร ทักษะในการบริหารจัดการการเงินและ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

1.2 กระตุ้นให้เกิดการรวมตัวของชุมชน ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่ม ชมรม สหกรณ์ออมทรัพย์ หรือ องค์กรในรูปแบบต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน และชุมชนมีส่วนร่วมในการก่อตั้ง

2. ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายชุมชนอย่างกว้างขวาง อาทิ

2.1 สนับสนุนให้องค์กรชุมชนประสานเครือข่ายการพัฒนาทั้งในพื้นที่ใกล้เคียง ทั้งในระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค และระหว่างภูมิภาค เพื่อให้มีการประสานผลประโยชน์ แลกเปลี่ยนความรู้และร่วมมือกันทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนจัดการปัญหาของชุมชนร่วมกัน เช่น ปัญหาป่าชุมชน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการดูแล ทรัพย์สินสาธารณะและความปลอดภัยของชุมชน และปัญหาการเอาเปรียบกันในชุมชน เป็นต้น

2.2 สร้างกลไกการประสานเครือข่ายการพัฒนาชุมชน ระหว่างประชาชน องค์กร ชุมชนหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ทั้งในระดับพื้นที่และส่วนกลางอย่างเป็นรูปธรรมรวมทั้งสร้าง เครือข่ายข้อมูลระหว่างองค์กรต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้รับข่าวสารอย่างทั่วถึงและเป็นจริง

2.3 เสริมสร้างเครือข่ายการประสานงานขององค์กรชุมชนในเมืองกับชุมชนในชนบท

2.4 สนับสนุนให้องค์กรชุมชนใช้กลไกทางสังคมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาท้องถิ่น และเสริมสร้างความสามัคคีภายในชุมชน โดยให้มีการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การฟื้นฟูประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม การทอดผ้าป่าต้นไม้ การสืบชะตาตาน้ำ รวมถึงการรณรงค์สร้างจิตสำนึกและ ค่านิยมที่ดีในการเคารพสิทธิมนุษยชน การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การมีวินัยและวิถีประชาธิปไตยด้วย

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่9 (2545-2549) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการส่งเสริมการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีประเด็นที่น่าสนใจโดยสังเขป ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544)

1. การพัฒนาคุณภาพคนและคุ้มครองทางสังคม โดยให้ความสำคัญกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้การพัฒนาคนให้มีคุณภาพและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง การส่งเสริมให้คนมีงานทำ โดยมุ่ง

สร้างผู้ประกอบการอาชีพส่วนตัวและผู้ประกอบการขนาดเล็กระบายโอกาสการมีงานทำให้ทุก ๆ พื้นที่ทั่วประเทศการปรับปรุงระบบคุ้มครองทางสังคมให้มีประสิทธิภาพครอบคลุมทั่วถึงและเป็นธรรม เพื่อสร้างหลักประกันแก่คนทุกช่วงวัย การป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพจิตและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน โดยปรับปรุงรูปแบบการบริหารจัดการให้มีเอกภาพและประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน การส่งเสริมบทบาทครอบครัว องค์กรทางศาสนา องค์กรชุมชนองค์กรพัฒนาเอกชน อาสาสมัครและสื่อมวลชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยส่งเสริมให้สถาบันครอบครัวมีความเข้มแข็งในการดูแลและพัฒนาอาชีพในทุกด้านสร้างและปลูกจิตสำนึกในความรักชาติและความเป็นไทยอย่างจริงจัง

2. การปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาเมืองนำอยู่ ชุมชนนำอยู่ เน้นการพัฒนากระบวนการชุมชนเข้มแข็งให้เป็นฐานรากที่มั่นคงของสังคม การแก้ปัญหาความยากจนในเขตชนบทและเมืองภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม การสร้างความเชื่อมโยงของการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างเกื้อกูลเพื่อกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมให้เท่าเทียมกัน โดยให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในระดับฐานราก การจัดการพื้นที่เชิงบูรณาการที่ยึดพื้นที่ภารกิจและการมีส่วนร่วม และเตรียมความพร้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีคนดีและระบบดีเพื่อรองรับการกระจายอำนาจ

3. การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของประเทศ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์โดยคุ้มครองและกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศของประเทศ การอนุรักษ์ฟื้นฟูและรักษาสภาพแวดล้อมชุมชน ศิลปวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวให้เกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน รวมถึงการบริหารจัดการปัญหามลพิษอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อพัฒนาให้เมืองและชุมชนมีความน่าอยู่

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ได้กำหนดแนวทางการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนด้วยการส่งเสริมการรวมตัวกันทำและจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอตามความพร้อมของชุมชน เชื่อมโยงกับการทำมาหากินเลี้ยงชีพตั้งแต่ระดับปัจเจก ระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน โดยคำนึงถึงความพอประมาณและความพออยู่พอกินเป็นลำดับแรก มีการเชื่อมโยงกันของชุมชนกับสังคมภายนอก มีกระบวนการเรียนรู้และการจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน มีเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีแนวทางโดยสรุป ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549)

1. การส่งเสริมการรวมตัวกันของคนในชุมชนทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของชุมชน โดยมีวิธีการดังนี้

1.1 ส่งเสริมให้มีการรวมตัวกันของคนในชุมชนในรูปแบบที่หลากหลายมีกิจกรรม ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการรวมตัวในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการหรือ การรวมตัวของชุมชนทั้งในเชิงพื้นที่หรือประเด็นความสนใจ

1.2 เสริมหนุนให้ชุมชนที่มีความสามารถในการรวมตัวกันทำประโยชน์ต่อส่วนรวม ทั้งเรื่องการเปิดพื้นที่สาธารณะในการจัดกิจกรรม การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านสื่อบุคคล สื่อการศึกษา สื่อท้องถิ่นและสื่อระดับชาติ รวมถึง มาตรการและกลไกทางกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับและการเงินการคลังเพื่อเอื้ออำนวยให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนการสร้างชุมชนเข้มแข็ง

2. การจัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ของชุมชนอย่างครบวงจร โดยมีวิธีการ ดังนี้

2.1 สำรวจ รวบรวมและพัฒนาฐานข้อมูลชุมชนให้เป็นระบบและทันสมัย ทั้งข้อมูล คร่าวเรือน ข้อมูลศักยภาพชุมชนในประเด็นต่าง ๆ อาทิ การจัดกิจกรรมของชุมชน ทูตทางเศรษฐกิจ ทูตทางทรัพยากรธรรมชาติ ทูตภูมิปัญญาท้องถิ่นและปราชญ์หรือผู้นำตามธรรมชาติในชุมชน การสืบค้นประวัติท้องถิ่นและวัฒนธรรมชุมชน เป็นต้น โดยให้มีการจัดทำในลักษณะของแผน ที่ศูนย์ของชุมชนที่มีพลวัตที่คนในชุมชนเข้าถึงได้สะดวกและนำไปใช้เป็นฐานในการจัดการ ทรัพยากรในชุมชนและกำหนดทางเลือกการพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

2.2 การฟื้นฟูความรู้พื้นบ้านควบคู่กับการทำวิจัยการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ที่สอดคล้อง กับวิถีชีวิตและความหลากหลายของทุนในชุมชน โดยสนับสนุนบทบาทนักวิจัยท้องถิ่นร่วมกับ สถาบันการศึกษาในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ให้เกิดความรู้ใหม่ของชุมชนที่ผสมผสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม เช่น การทำเกษตรผสมผสานเทคโนโลยีการเกษตร และหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น โดยมีการรวบรวมความรู้ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบและเผยแพร่สู่คน ในชุมชน

2.3 ส่งเสริมให้ปราชญ์ แกนนำ และผู้รู้ ถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่าน การเรียนรู้และการจัดการความรู้ในชุมชนสู่เด็กและเยาวชน เชื่อมโยงความหลากหลายทางชีวภาพ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ควบคู่กับการค้นหาผู้นำธรรมชาติ รุ่นใหม่ที่เข้มแข็ง มีคุณธรรม จริยธรรม ชยัน อดทน ซื่อสัตย์ และมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม เพื่อให้ เป็นพลังขับเคลื่อนและขยายผลกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนในวงกว้างและระยะยาว

2.4 จัดให้มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เพื่อพัฒนา และแก้ไขปัญหาชุมชนด้วยตนเอง โดยนำข้อมูลชุมชนและองค์ความรู้จากภายนอกมาวิเคราะห์หา ปัญหาและสาเหตุ แล้วค้นหาทางออกเพื่อนำไปทดลองปฏิบัติจริง บนฐานองค์ความรู้และศักยภาพ ของชุมชน มีการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเครือข่ายชุมชนที่ประสบความสำเร็จ นำมาปรับ ใช้ประโยชน์และประยุกต์ต่อยอดขยายผลกับสิ่งที่ชุมชนมีอยู่ โดยใช้แหล่งทุนในชุมชน อาทิ ธนาคาร ประชาชน โครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน/ ชุมชน (SML) สหกรณ์เครดิตยูเนี่ยน เป็นต้น โดยพัฒนาเป็นแผนชุมชนเพื่อเชื่อมโยงกับภายนอกชุมชนในบริบทที่ต้องการได้รับการสนับสนุน

2.5 สนับสนุนเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างชุมชนกับชุมชน ชุมชนกับสถาบันการศึกษา ชุมชนกับองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ อาทิ ภาคธุรกิจเอกชน องค์กร เอกชนสื่อมวลชน ฯลฯ เพื่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้โดยเฉพาะบทบาทของสถาบันการศึกษา และหน่วยงานวิจัยในการจัดการความรู้และภูมิปัญญาที่อยู่ในตัวคน ให้เป็นความรู้ที่เปิดเผย อย่างเป็นระบบมีกระบวนการพัฒนาต่อยอด ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพา อาศัยซึ่งกันและกัน

3. การสร้างภูมิคุ้มกันชุมชน มีการให้ความสำคัญและแนวทางการดำเนินการ ดังนี้ การสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตด้วยการส่งเสริมข้อความ มั่นคงของครอบครัว การจัดบริการทางสังคมในชุมชน การปลูกฝังค่านิยมที่ดีงาม การสร้างระบบ ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันและกันของชุมชนและระหว่างชุมชนอย่างเท่าเทียมด้วยบริบท ทางศาสนาและวัฒนธรรมชุมชน และการให้ความคุ้มครองสิทธิรวมทั้งการเฝ้าระวังช่วยเหลือ เยียวยามือชุมชนไปชนกับภัยพิบัติต่าง ๆ โดย

3.1 เสริมสร้างครอบครัวให้มีความมั่นคง มีความอบอุ่น มีสัมพันธภาพที่ดี รักษา วัฒนธรรมอันดีงามและทำประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยจัดกิจกรรมและให้ข้อมูลข่าวสารสารสนเทศ ที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต เช่น คุณค่าและวิธีการออมของครัวเรือน ความรู้ด้านโภชนาการ คำปรึกษาการใช้ชีวิตสมรสและการเป็นพ่อแม่ที่ดี วิธีการเข้ารับบริการจากภาครัฐ ราคาผลิตภัณฑ์ การเกษตร รวมถึงการสร้างค่านิยมครอบครัวอบอุ่นผ่านระบบการศึกษา สถาบันทางศาสนา สื่อมวลชนและสื่อสาธารณะ ตลอดจนใช้ศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนจัดกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ เช่น การเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนต่างวัยโดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นและผู้สูงอายุ เป็นต้น

3.2 สร้างบรรยากาศในชุมชนให้เอื้อต่อการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตทั้งในระบบ และนอกระบบอย่างต่อเนื่องและเชื่อมโยงกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เช่น ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ศูนย์สาธิตของหน่วยงานรัฐ คณะ/ ภาควิชาวิจัยของสถาบันอุดมศึกษาในพื้นที่ที่พิพิธภัณฑสถานบ้าน รวมทั้งอำนวยความสะดวกให้ชุมชนเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ภายนอกอย่างสม่ำเสมอด้วยสาระและ

เครื่องมือถือที่หลากหลายและราคาถูกลง เช่น การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม รายการวิทยุโทรทัศน์ ที่สร้างสรรค์ อินเทอร์เน็ตประจำชุมชน เป็นต้น

3.3 เสริมสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ทั้งการสร้างหลักประกัน ชีวิตสวัสดิการสังคม ความมั่นคงด้านอาหาร ความมั่นคงด้านสุขภาพและที่อยู่อาศัย การคุ้มครอง ผู้บริโภคและความมั่นคงในสิทธิมนุษยชน เป็นต้น

3.4 เชื่อมโยงบทบาทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน สถาบันทางศาสนาและ สถานศึกษาในการสืบสานวัฒนธรรมจารีตประเพณีที่ดีงามของชุมชน การฟื้นฟูค่านิยมการทำงาน ร่วมกัน เช่น ประเพณีลงแขก ประเพณีขนทรายเข้าวัด เป็นต้น การปฏิบัติตามหลักธรรมและ การทำนุบำรุงศาสนาการช่วยเหลือเกื้อกูลกันฉันท์เครือญาติ โดยเฉพาะการเกื้อกูลคนยากจนและ การดูแลผู้สูงอายุในชุมชนรวมทั้งการสร้างความเข้าใจและเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม และชนต่างชาติพันธุ์เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

3.5 ผนึกสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้คนในชุมชนเป็นพลเมืองดีรู้สิทธิหน้าที่และ ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีความซื่อสัตย์ รักและภูมิใจในบ้าน ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมทั้งร่วมกันสร้างระบบเฝ้าระวังภาวะสังคมในชุมชนและสนับสนุน การเป็นอาสาสมัครชุมชน เป็นต้น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559) ในแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559) ได้จัดทำขึ้นในช่วงเวลาที่ประเทศไทย ต้องเผชิญกับสถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและ ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงกว่าช่วงที่ผ่านมา ในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 - 10 สังคมไทยได้ อัญเชิญหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ไปประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางในทุกระดับ ตั้งแต่ ระดับปัจเจก ครอบครัวชุมชน สังคม จนถึงระดับประเทศ ซึ่งได้มีส่วนเสริมสร้างภูมิคุ้มกันและ ช่วยเหลือสังคมไทยสามารถยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคงท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวใน ระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ทุกภาคส่วนในสังคมไทยเห็นพ้องร่วมกันน้อมนำหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่อง เพื่อมุ่งให้เกิดภูมิคุ้มกัน และมีการบริหารจัดการความเสี่ยงอย่างเหมาะสม เพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน

ในการจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของภาคี การพัฒนาทุกภาคส่วน ทั้งในระดับชุมชน ระดับภาค และระดับประเทศในทุกขั้นตอนของแผนฯ อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง เพื่อร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทางการพัฒนาประเทศ รวมทั้ง ร่วมจัดทำรายละเอียดยุทธศาสตร์ของแผนฯ เพื่อมุ่งสู่ “สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาค เป็นธรรม และมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง” (สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2558)

ยุทธศาสตร์การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 11 ได้พูดถึง การเสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชน คือ

1. พัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งและสามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้คนในชุมชน

1.1 สนับสนุนการค้นหาอัตลักษณ์อันโดดเด่นของชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้และปลูกฝังความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน โดยอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งส่งเสริมกลไกเชิงสถาบันในชุมชนท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมสร้างความเข้าใจในพหุวัฒนธรรม สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความมั่นคงทางวัฒนธรรมและดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชน

1.2 สนับสนุนให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมคิดและร่วมกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นบนหลักการพึ่งพาตนเองที่คำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นหลัก โดยให้ความสำคัญกับการจัดการการเรียนรู้ในชุมชน การศึกษา ถอดองค์ความรู้ของชุมชนและชุมชนต้นแบบ การจัดการตนเองได้ตามบริบทของพื้นที่และการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ช่วยพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพ

1.3 ส่งเสริมการขยายผลและพัฒนาศักยภาพของคนสามวัย เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และสร้างความเข้าใจที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตในการอยู่ร่วมกับครอบครัว ชุมชนอย่างอบอุ่น และเข้มแข็งควบคู่กับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนกับเครือข่ายภาคประชาสังคม และภาคส่วนต่าง ๆ ในการพัฒนาระบบเฝ้าระวังปัญหาทางด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนในชุมชน

สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564)

ในการจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ครั้งนี้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้จัดทำบนพื้นฐานของกรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560 - 2579) ซึ่งเป็นแผนหลักของการพัฒนาประเทศ และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development goals: SDGs) รวมทั้งการปรับโครงสร้างประเทศไทยไปสู่ประเทศไทย 4.0 ตลอดจนประเด็นการปฏิรูปประเทศ นอกจากนี้ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนาทุกภาคส่วน ทั้งในระดับกลุ่มอาชีพ ระดับภาค และระดับประเทศในทุกขั้นตอนของแผนฯ อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง เพื่อร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทางการพัฒนาประเทศ รวมทั้งร่วมจัดทำรายละเอียดยุทธศาสตร์ของแผนฯ เพื่อมุ่งสู่ “ความมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

หลักการพัฒนาประเทศที่สำคัญในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ที่ต่อเนื่องจาก 2 แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 - 11 และยึดหลักการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดความเหลื่อมล้ำและขับเคลื่อน

การเจริญเติบโตจากการเพิ่มผลิตภาพการผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรมสำหรับการกำหนดวิสัยทัศน์ของแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ยึดวิสัยทัศน์ของกรอบยุทธศาสตร์ชาติที่กำหนดว่า “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ในขณะที่การกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดในด้านต่าง ๆ ของแผนพัฒนาฯ ได้ยึดเป้าหมายอนาคตประเทศไทยปีพ.ศ. 2579 ที่เป็นเป้าหมายยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี มาเป็นกรอบในการกำหนดเป้าหมายที่จะบรรลุใน 5 ปี โดยที่เป้าหมายและตัวชี้วัดต้องสอดคล้องกับกรอบเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่องค์กรระหว่างประเทศกำหนดขึ้น อาทิ การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development goals: SDGs) ที่องค์การสหประชาชาติกำหนดขึ้น เป็นต้น ส่วนแนวทางการพัฒนา ได้บูรณาการนโยบายหรือประเด็นพัฒนาที่สำคัญของประเด็นการปฏิรูปประเทศ 37 วาระ และ ไทยแลนด์ 4.0 การจัดทำแผน ขับเคลื่อน และการติดตามประเมินผลเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม ทั้งจากภาครัฐ เอกชน ประชาชน และภาคการศึกษา ในทุกพื้นที่ของประเทศ เป็นกลไกประชารัฐที่รวมพลัง ให้สามารถกำหนดเป้าหมาย แนวทางการพัฒนา รวมทั้งแผนงาน โครงการสำคัญที่ตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนได้อย่างสอดคล้องกับภูมิสังคมและเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างจริงจังใน 5 ปี

โดยยุทธศาสตร์ที่ 2 การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 12 ได้พูดถึง การเสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชน คือ

1. เสริมสร้างศักยภาพชุมชน การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และการสร้างความเข้มแข็งการเงินฐานรากตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีสิทธิในการจัดการทุน ที่ดินและทรัพยากรภายในชุมชน โดย

1.1 สร้างและพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนให้มีขีดความสามารถในการสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดความเชื่อมั่น ศรัทธา มีจุดยืนทางความคิด มีธรรมาภิบาลในการบริหารและพัฒนาชุมชน ส่งเสริมการรวมกลุ่มและสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนพึ่งพาตนเอง

1.2 ส่งเสริมให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิจัย และการถ่ายทอดองค์ความรู้ในชุมชนเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในพื้นที่และการต่อยอดองค์ความรู้ไปสู่เชิงพาณิชย์ รวมทั้งส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการสร้างการจัดการความรู้ในชุมชน

1.3 พัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยส่งเสริมการประกอบอาชีพของผู้ประกอบการระดับชุมชน การสนับสนุนศูนย์ฝึกอชีพชุมชน การส่งเสริมการเชื่อมต่อระหว่างเครือข่ายอุตสาหกรรม (Cluster) ในพื้นที่กับเศรษฐกิจชุมชน การสร้างความร่วมมือกับภาคเอกชนและสถาบันการศึกษา ในการร่วมกันพัฒนาความรู้ในเชิงทฤษฎีและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติเพื่อสร้างศักยภาพให้กับชุมชนในการประกอบธุรกิจการสนับสนุนการประกอบธุรกิจแบบวิสาหกิจ

เพื่อสังคม รวมถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวท้องถิ่นและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยว

1.4 สนับสนุนการให้ความรู้ในการบริหารจัดการทางการเงินแก่ชุมชนและครัวเรือน การปรับองค์การการเงินของชุมชนให้ทำหน้าที่เป็นสถาบันการเงินในระดับหมู่บ้านตำบลที่ทำหน้าที่ทั้งการให้กู้ยืมและการออม และจัดตั้งโครงข่ายการเงินฐานรากโดยมีธนาคารออมสินและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เป็นแม่ข่าย

1.5 สนับสนุนชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการบริการ และการจัดการทรัพยากร ในชุมชน ในลักษณะเป็นหุ้นส่วนกับหน่วยงานภาครัฐเช่นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการดูแลคุณภาพชีวิตประชาชน โดยเปิดรับสมาชิกทุกคนในท้องถิ่นโดยไม่เลือกปฏิบัติผลักดัน พ.ร.บ. โฉนดชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากที่ดินและทรัพยากรในพื้นที่ร่วมกัน

โดยสรุปจากการศึกษาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 8 จนถึงแผนพัฒนาฉบับที่ 12 ในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าแนวคิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้นั้น ได้ถูกบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยมาอย่างยาวนานเกือบ 20 ปี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแนวนโยบายของชาติที่ต้องการให้รากฐานของประเทศมีความเข้มแข็ง ดังนั้นการให้ความสำคัญกับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนไม่ว่าจะเป็น คน ครอบครัว องค์กร รวมถึงพื้นที่ สภาพแวดล้อมจึงมีความจำเป็นและสำคัญอย่างมากในการพัฒนาในชุมชนมีความเข้มแข็งและยั่งยืน

แผนพัฒนากรุงเทพมหานคร (ฝั่งตะวันตก)

กรุงเทพมหานครในแผนพัฒนากรุงเทพมหานครระยะ 12 ปี (พ.ศ. 2552 - 2563) กรุงเทพมหานครแห่งความน่าอยู่อย่างยั่งยืนในประเด็นชุมชนน่าอยู่ ดำรงเอกลักษณ์ความเป็นไทย ในสากล: ยุทธศาสตร์ที่ 4 พัฒนากรุงเทพฯ ให้เป็นมหานครแห่งคุณภาพชีวิตที่ดีและมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Providing Good Quality of Life in Cultural MegaCity) (สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล กรุงเทพมหานคร, 2552)

ด้านการพัฒนาสังคมและสังคมสงเคราะห์ กรุงเทพมหานครได้ทำการส่งเสริมกิจกรรมพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน องค์กรชุมชน และเครือข่ายชุมชน ให้ผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนเพื่อนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ นอกจากนี้ เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ และผู้ด้อยโอกาสต้องได้รับบริการด้านสวัสดิการและสังคมสงเคราะห์ ประเด็นยุทธศาสตร์การสร้างเสริมความเข้มแข็งของครอบครัว สังคม และสวัสดิการสังคมสงเคราะห์

มีเป้าหมายเพื่อจะสร้างบุคลากรที่มีประสิทธิภาพโดยผ่านครอบครัวและชุมชนซึ่งเป็นหน่วยงานสังคมที่เล็กที่สุดและใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด และมีการจัดหาสวัสดิการให้เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะและข้อจำกัดของแต่ละกลุ่มบุคคล โดยมีกลยุทธ์หลัก 5 กลยุทธ์ ได้แก่

1. ส่งเสริมและพัฒนาผู้นำชุมชน และประชาชนรวมทั้งภาคีด้านการพัฒนาชุมชน
2. ส่งเสริมและพัฒนาสถาบันครอบครัว
3. ส่งเสริมระบบและการจัดบริการสวัสดิการและสังคมสงเคราะห์เด็ก เยาวชน สตรี

ผู้สูงอายุ ผู้พิการ และผู้ด้อยโอกาส

4. ส่งเสริมและพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนและสถานรับเลี้ยงเด็กกลางวันเพิ่ม

ศักยภาพการให้บริการด้านที่อยู่อาศัยสำหรับประชาชน รวมทั้งข้าราชการและลูกจ้างที่มีความต้องการ

สำนักงานเขตตลิ่งชันได้มีการดำเนินงานภายใต้นโยบายของผู้บริหารกรุงเทพมหานคร และแผนต่างๆ โดยแผนปฏิบัติการประจำปีพ.ศ. 2559 ของสำนักงานเขตตลิ่งชันได้กำหนดตัวชี้วัดไว้ทั้งหมด 39 ตัวชี้วัดเป็นตัวชี้วัดในมิติที่ 1 ด้านประสิทธิผลตามพันธกิจจำนวน 28 ตัวชี้วัด ประกอบด้วยตัวชี้วัดเชิงยุทธศาสตร์จำนวน 20 ตัวชี้วัดและตัวชี้วัดงานประจำจำนวน 8 ตัวชี้วัดมิติที่ 2 ด้านประสิทธิภาพของการปฏิบัติราชการจำนวน 6 ตัวชี้วัดมิติที่ 3 ด้านคุณภาพการปฏิบัติราชการจำนวน 4 ตัวชี้วัดและมิติที่ 4 ด้านการพัฒนาองค์กรจำนวน 1 ตัวชี้วัดประกอบด้วยเนื้อหา ดังนี้ (สำนักงานเขตตลิ่งชัน, 2560)

พันธกิจ

1. สร้างความมั่นใจในการแก้ไขปัญหาด้านความปลอดภัยทั้งด้านสาธารณสุขภัยอาชญากรรม และการบริหารราชการตามหลักธรรมาภิบาล
2. พัฒนาบุคลากรกรุงเทพมหานครในสายอาชีพและจริยธรรมเพื่อให้บุคลากรปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตโปร่งใสสร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชน
3. พัฒนาวีถีชีวิตเกษตรกรและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอินทรีย์
4. พัฒนาการให้บริการที่ดีที่สุดเพื่อประชาชน

เป้าหมาย

ด้านที่ 1 เมืองที่มีความปลอดภัยและความเป็นระเบียบเรียบร้อย

มิติที่ 1.1 ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิต

เป้าประสงค์ที่ 1.1.1 เพิ่มความปลอดภัยในพื้นที่สาธารณะและลดจุดเสี่ยงอาชญากรรม

เป้าประสงค์ที่ 1.1.2 อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือนปฏิบัติงานได้อย่างมี

ประสิทธิภาพ

มิติที่ 1.4 การจัดการและป้องกันอุทกภัย

เป้าประสงค์ 1.4.2 เพิ่มประสิทธิภาพระบบคลองและแหล่งรับน้ำ

มิติที่ 1.5 ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง

เป้าประสงค์ที่ 1.5.1 ลดพฤติกรรมก่อกองขยะในที่สาธารณะ

เป้าประสงค์ที่ 1.5.2 ควบคุมความเป็นระเบียบเรียบร้อยบนทางเท้าและที่สาธารณะ

ด้านที่ 2 เมืองที่มีความสมดุลระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม

มิติ 2.1 การจัดการมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลอย่างยั่งยืน

เป้าประสงค์ 2.1.2 เก็บขนมูลฝอยไม่ให้ตกค้าง

มิติที่ 2.3 การจัดการพื้นที่สีเขียวและสวนสาธารณะ

เป้าประสงค์ที่ 2.3.2 ส่งเสริมการรักษาพื้นที่สีเขียวอื่นนอกเหนือจากสวนสาธารณะ

และสวนหย่อม

ด้านที่ 3 เมืองที่มีความเข้มแข็งทางสังคมและเอื้ออาทร

มิติที่ 3.1 ชุมชนสุขภาวะ

เป้าประสงค์ที่ 3.1.1 ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและจัดการปัญหาภายในชุมชน

ด้วยตนเอง

เป้าประสงค์ที่ 3.1.2 ประชาชนมีการออมและสามารถบริหารหนี้สินครัวเรือน

มิติที่ 3.2 เด็ก สตรี และครอบครัว

เป้าประสงค์ที่ 3.2.1 เด็กและเยาวชนได้รับการส่งเสริมประสบการณ์ แลกเปลี่ยน

เรียนรู้มีทักษะ ในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

มิติที่ 3.3 ผู้สูงอายุ ผู้พิการ และผู้ด้อยโอกาส

เป้าประสงค์ที่ 3.3.4 ผู้พิการและผู้ด้อยโอกาสได้รับการช่วยเหลือเกื้อกูล

ด้านที่ 4 เมืองที่เติบโตอย่างเป็นระบบ การเดินทางสะดวก

มิติที่ 4.1 การขยายตัวตามผังเมือง

เป้าประสงค์ที่ 4.1.4 ควบคุมและตรวจสอบการพัฒนาให้เป็นไปตามผังเมืองรวม

มิติที่ 4.4 การพัฒนาและปรับปรุงโครงข่ายคมนาคม

เป้าประสงค์ที่ 4.4.2 ซ่อมแซมบำรุงรักษาโครงข่ายถนนสายหลักให้อยู่ในสภาพดี

ด้านที่ 5 เมืองที่มีศักยภาพในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ

มิติที่ 5.1 ส่งเสริมอาชีพและฝีมือแรงงาน

เป้าประสงค์ที่ 5.2.1 ประชาชนมีทักษะในการประกอบอาชีพตามความสนใจ

ด้านที่ 6 เมืองแห่งพหุวัฒนธรรม นันทนาการ และการกีฬา

มิติที่ 6.1 ศิลปะและวัฒนธรรม

เป้าประสงค์ที่ 6.1.1 ส่งเสริมและสืบสานวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงาม

มิติที่ 6.2 กีฬาและนันทนาการ

เป้าประสงค์ที่ 6.2.2 ประชาชนมีสถานที่ อุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับเล่นกีฬา และประกอบกิจกรรมนันทนาการอย่างทั่วถึง

ด้านที่ 7 เมืองที่ให้โอกาสทางการศึกษาสำหรับทุกคน

มิติที่ 7.1 การศึกษาขั้นพื้นฐาน

เป้าประสงค์ที่ 7.1.2 ยกระดับคะแนนการสอบภาษาจีน

เป้าประสงค์ที่ 7.1.6 ครูมีสื่อการสอน เทคนิคการสอน และการประเมินผลที่ส่งผลต่อความสำเร็จของนักเรียน

เป้าประสงค์ที่ 7.1.8 เสริมสร้างประสบการณ์และค่านิยมให้นักเรียน

เป้าประสงค์ที่ 7.1.10 ให้คำปรึกษาและช่วยเหลือเด็กที่ประสบปัญหาด้านการเรียน

เป้าประสงค์ที่ 7.1.14 ปรับปรุง/ก่อสร้างอาคารและสถานที่ให้พอเพียงและปลอดภัย

เป้าประสงค์ที่ 7.1.15 การบริหารจัดการ โรงเรียน

ด้านที่ 8 เมืองแห่งสุขภาวะ

มิติที่ 8.2 การป้องกันและควบคุมโรคติดต่อในเขตเมือง

เป้าประสงค์ที่ 8.2.5 ควบคุมพาหะและแหล่งนำโรค

มิติที่ 8.7 อาหารปลอดภัย

เป้าประสงค์ที่ 8.7.1 การประกอบปรุง และจำหน่ายอาหารสะอาดถูกสุขลักษณะ

มิติที่ 8.8 สุขภาพสิ่งแวดล้อมและอาชีวอนามัย

เป้าประสงค์ที่ 8.8.1 ประชาชนปลอดภัยจากโรคและสิ่งคุกคามที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพจากการใช้ส้วมสาธารณะ

ด้านที่ 9 เมืองที่มีระบบบริหารจัดการที่ดี มีธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชน

มิติที่ 9.1 การบริหารทั่วไปกรุงเทพมหานคร

เป้าประสงค์ที่ 9.1.1 เพิ่มประสิทธิภาพระบบสารบัญและรับเรื่องราวร้องทุกข์

มิติที่ 9.4 การวางแผนการเงิน การคลังและงบประมาณ

เป้าประสงค์ที่ 9.4.4 เพิ่มประสิทธิภาพการจัดเก็บรายได้

เป้าประสงค์ที่ 9.4.5 กำกับมาตรฐานงานบริหารงานคลังของหน่วยงาน

มิติที่ 9.5 เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

เป้าประสงค์ที่ 9.5.1 นำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมาใช้ในการให้บริการประชาชน

ซึ่งแผนการพัฒนารุงเทพมหานคร ก็ได้มีทิศทางหรือแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีการมุ่งประเด็นการพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืนในระดับชุมชนต่อไป

ข้อมูลชุมชนตลาดน้ำ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

ข้อมูลพื้นฐานเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร

เขตตลิ่งชัน เป็น 1 ใน 50 เขตการปกครองของกรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่รอบนอกทางตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเรียกว่า “ฝั่งธนบุรี” ปัจจุบันจัดอยู่ในกลุ่มเขตกรุงธนเหนือสภาพโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นเขตอนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรมผสมผสานแหล่งที่อยู่อาศัยยังมีความหนาแน่นน้อยแต่ปัจจุบัน พื้นที่เกษตรกรรมกำลังจะลดลงไปมากจากการสร้างพื้นที่อยู่อาศัยและการสร้างพื้นที่คมนาคมเป็นอย่างมากทำให้ชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น แต่โดยรวมยังคงรักษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้มากในชุมชนหนึ่งในกรุงเทพมหานคร นับเป็นชุมชนเข้มแข็งชุมชนหนึ่งท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง (สำนักงานเขตตลิ่งชัน, 2561)

ประวัติความเป็นมา

เขตตลิ่งชันเดิมเป็นอำเภอเก่าแก่อยู่ในพื้นที่การปกครองของจังหวัดธนบุรีมีชื่อว่า อำเภอตลิ่งชัน ตั้งที่ว่าการอยู่บริเวณคลองบางกอกน้อย ตำบลบางบำหรุ ท้องที่อำเภอบางกอกน้อย ต่อมาได้ย้ายไปตั้งที่ปากคลองวัดไก่อี๋ยงริมคลองบางกอกน้อย และในปีพ.ศ.2457 จึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งอยู่ที่ริมทางรถไฟสายใต้ ตำบลคลองชักพระตำบลคลองชักพระเป็นตำบลเดียวของอำเภอตลิ่งชันที่อยู่ในเขตเทศบาลนครธนบุรี (ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2479) แต่เนื่องจากอำเภอตลิ่งชันมีอาณาเขตกว้างขวางและมีประชากรเพิ่มขึ้น กระทรวงมหาดไทยจึงได้ประกาศจัดตั้งตำบลทวีวัฒนาแยกจากตำบลศาลาธรรมสพน์ในปีพ.ศ.2500 จัดตั้งสุขาภิบาลตลิ่งชันครอบคลุมพื้นที่ตำบลตลิ่งชัน ในปีพ.ศ.2504 รวมทั้งตั้งตำบลบางพรหมขึ้น โดยแยกพื้นที่จากตำบลบางเชือกหนังในปีพ.ศ.2512 และตั้งตำบลฉิมพลีแยกพื้นที่จากตำบลตลิ่งชันในปีพ.ศ. 2513 อำเภอตลิ่งชันจึงแบ่งการปกครองออกเป็น 8 ตำบล และประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 2 แห่ง

ต่อมาในปีพ.ศ. 2515 ได้มีการยุบรวมจังหวัดธนบุรีและจังหวัดพระนคร เปลี่ยนฐานะเป็นนครหลวงกรุงเทพธนบุรีและพัฒนาเปลี่ยนเป็นกรุงเทพมหานคร จึงได้ยุบการปกครองท้องถิ่นแบบสุขาภิบาลและเทศบาล รวมทั้งได้เปลี่ยนการเรียกตำบลและอำเภอใหม่ อำเภอตลิ่งชันจึงได้รับการเปลี่ยนแปลงฐานะเป็น เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ส่วนตำบลต่าง ๆ ก็เปลี่ยนฐานะเป็นแขวง

ตามไปด้วย จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2543 พื้นที่เขตทางฟากตะวันตกของถนนกาญจนาภิเษกได้ถูกแบ่งและจัดตั้งเป็นเขตใหม่ คือเขตทวีวัฒนา แต่แขวงอื่นยังคงสังกัดเขตตลิ่งชันตามเดิม พื้นที่ส่วนใหญ่ของเขตก็ยังคงเป็นพื้นที่เกษตร ได้แก่ สวนผัก สวนผลไม้ แต่เริ่มที่จะมีการขยายเส้นทางคมนาคมออกสู่ชานเมืองผ่านไปเขตตลิ่งชันมากขึ้น ทำให้พื้นที่การเกษตรเริ่มลดลงและความเป็นเมืองขยายเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ

ที่ตั้งและอาณาเขต

ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของฝั่งธนบุรี เป็นทิศตะวันตกของกรุงเทพมหานครมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่การปกครองข้างเคียง ดังนี้

1. ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอบางกรวย (จังหวัดนนทบุรี) มีแนวกึ่งกลางคลองมหาสวัสดิ์เป็นเส้นแบ่งเขต
2. ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอบางกรวย (จังหวัดนนทบุรี) เขตบางพลัดและเขตบางกอกน้อย มีคลองบางกอกน้อยและคลองชักพระเป็นเส้นแบ่งเขต
3. ทิศใต้ ติดต่อกับเขตภาษีเจริญและเขตบางแค มีคลองบางเชือกหนังเป็นเส้นแบ่งเขต
4. ทิศตะวันตก ติดต่อกับเขตทวีวัฒนา มีถนนกาญจนาภิเษกเป็นเส้นแบ่งเขต

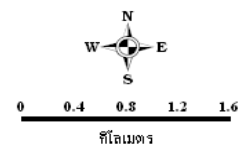
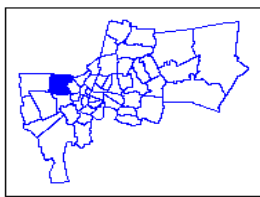
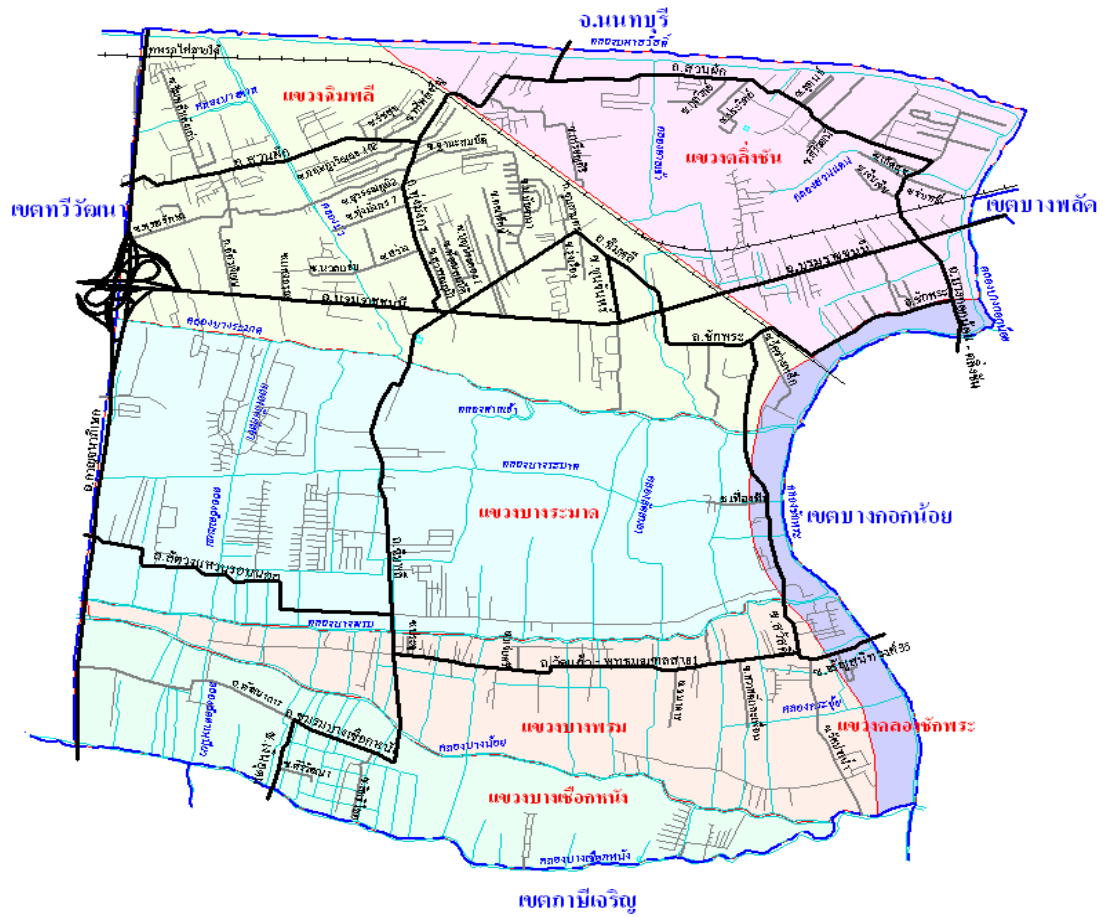
สภาพทางกายภาพชุมชน

ลักษณะพื้นที่ของเขตตลิ่งชันโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มและที่ลุ่มต่ำมักประสบกับปัญหาน้ำท่วมเป็นประจำ ในฤดูฝนและในช่วงน้ำหลาก โดยเฉพาะระหว่างเดือนตุลาคม - พฤศจิกายน เนื่องจากพื้นที่ของเขตตลิ่งชัน มีคลองใหญ่ล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน จึงมีสภาพพื้นที่คล้ายเกาะ คือมีคลองมหาสวัสดิ์อยู่ทางตอนเหนือคลองบางเชือกหนังอยู่ทางตอนใต้ คลองชักพระและคลองบางกอกน้อยอยู่ทางทิศตะวันออก และคลองทวีวัฒนาอยู่ทางทิศตะวันตก เมื่อถึงฤดูน้ำจะมีน้ำท่วมขังในพื้นที่ซึ่งน้ำจะพัดพาเอาตะกอนปุ๋ยต่าง ๆ มาทิ้งไว้ ทำให้พื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะกับการเพาะปลูก นอกจากคลองใหญ่ทั้ง 4 ด้าน ซึ่งเป็นคลองสำคัญแล้ว พื้นที่ตอนในของเขตตลิ่งชันยังมีคลองเล็กคลองน้อย อีกจำนวนมาก รวมทั้งสิ้นประมาณ 28 คลอง ทั้งที่เป็นคูคลองธรรมชาติและคูคลองที่ขุดขึ้น เพื่อการชลประทานการเกษตรกรรม และเพื่อการคมนาคมซึ่งทำให้เป็นเขตหรือพื้นที่ที่มีโครงข่ายเส้นทางคมนาคมทางน้ำหนาแน่นมาตั้งแต่อดีต ชุมชนในเขตตลิ่งชัน มีจำนวนชุมชนในเขตตลิ่งชัน มี 43 ชุมชน โดยแยกชุมชนเป็นรายแขวงดังนี้

1. แขวงคลองชักพระ มีจำนวนชุมชน 6 ชุมชน
2. แขวงจิมพลี มีจำนวนชุมชน 7 ชุมชน
3. แขวงตลิ่งชัน มีจำนวนชุมชน 10 ชุมชน
4. แขวงบางพรหม มีจำนวนชุมชน 7 ชุมชน

5. แขวงบางระมาด มีจำนวนชุมชน 10 ชุมชน

6. แขวงบางเชือกหนัง มีจำนวนชุมชน 3 ชุมชน

แผนที่เขตตลิ่งชัน (1019)

ภาพที่ 2 แผนที่เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยภายในประเทศ

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยหรืองานศึกษาที่มีประเด็นเกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งบนฐานของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม ได้มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

ทัศนีย์ ลักขณาภิชนัชช (2550) ได้ทำการวิจัย"การบริหารสังคมกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง" ได้คัดเลือกชุมชนตัวอย่าง หนึ่งในนั้นคือประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน ซึ่งเป็น ชุมชนชานเมือง ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร เป็นองค์กรรวมของชุมชนต่าง ในเขตตลิ่งชัน 27 ชุมชน มีประชากร ประมาณ 104,000 คน ประชาคมเกิดขึ้นตามนโยบายของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร สมัยพลตรีจำลอง ศรีเมือง ที่ต้องการสร้างตลาดน้ำในกรุงเทพมหานคร ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์/ อนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม สร้าง โอกาสให้เกษตรกรที่ยังทำอาชีพปลูกพืช ผัก ผลไม้ ได้มีตลาดน้ำเป็นแหล่งค้าขายในวันหยุดราชการ และให้ชาวกรุงเทพมหานคร ได้ไปเที่ยวตลาดน้ำที่อยู่ใกล้ ๆ เพื่อลดรายจ่าย ได้มอบนโยบายให้สำนักงานเขตตลิ่งชันไปดำเนินการ จึงได้จัดให้มีการรวมตัวของคณะกรรมการชุมชนเป็นประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชันและเลือกตั้งคณะกรรมการประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน จากคณะกรรมการชุมชนทั้งหมด มีทำหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการตลาดน้ำตลิ่งชัน สำนักงานเขตตลิ่งชัน เป็นผู้กำกับดูแลเชิงนโยบายอยู่ห่าง ๆ พร้อมให้ความช่วยเหลือเมื่อได้รับการร้องขอ กิจกรรมและบริการที่ประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชันจัดขึ้น คือ การค้าขายอาหารคาว หวาน ขนมไทย ๆ พืช ผัก ผลไม้จากสวน บนแพริมน้ำและให้ชาวบ้านพายเรือมาขายที่แพ มีการจัดเรือท่องเที่ยวตามสวนเกษตร และวัดต่าง ๆ มีการร้องเพลงและการเล่นของประชาชนบนเวทีประชาคมที่ตั้งอยู่ในบริเวณตลาดน้ำ มีบริการนวดแผนโบราณที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในละแวกมาขายบริการนวด โดยคณะกรรมการประชาคมฯจัดอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกให้ทั้งหมดโดยจัดสรร ผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม นำมาเข้ากองทุนตลาดน้ำตลิ่งชัน ไว้ใช้ในการบริหารงานและช่วยเหลือผู้ค้าที่เดือดร้อนโดยอนุมัติของคณะกรรมการประชาคมฯ มีการจัดกิจกรรมตามวันสำคัญ ๆ เช่นวันปีใหม่ สงกรานต์ วันเด็ก วันวิสาขบูชา เป็นต้นทำให้ชาวชุมชนตลิ่งชันมีสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเชิงนิเวศพร้อมกัน ได้ซื้อหาสินค้าดีราคาถูกเพราะไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง ทำให้ผู้ค้าขายเพิ่มรายได้ และผู้ซื้อลดรายจ่าย ได้ระดับหนึ่ง

สุภาภรณ์ จินคามณีโรจน์ (2550) ได้ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวย่านตลาดน้ำตลิ่งชันและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ใน โครงการชุมชนท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ย่านตลาดน้ำตลิ่งชันและพื้นที่เกี่ยวเนื่องเขต ตลิ่งชัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตลาดน้ำ 3 ตลาด คือ ตลาดน้ำตลิ่งชัน ตลาดน้ำคลองลัดมะยมและตลาดน้ำวัดสะพาน ให้มีศักยภาพในการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

พร้อมส่งเสริมและฟื้นฟู วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งและเกิดคุณภาพในการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า ย่านคลังชั้นมีศักยภาพทางด้านพื้นที่เพราะอยู่ไม่ไกลจากเกาะรัตนโกสินทร์และทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยว มีศักยภาพทางด้านสังคมเพราะพื้นฐานประชากรในพื้นที่มีความเป็นเครือญาติกัน แต่ยังพบว่าในพื้นที่ยังมีปัญหาในด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน เนื่องจากคนส่วนใหญ่เห็นว่าการดำเนินงานต่างๆ มีผู้รับผิดชอบเป็นกลุ่มที่ดำเนินการอยู่แล้ว จึงไม่ต้องการไปเกี่ยวข้องกับด้วยเกรงมีผลกระทบระหว่างผู้ปฏิบัติในพื้นที่ ซึ่งอาจจะมีผลต่อการพัฒนาในระยะยาว หากเกิดความขัดแย้งกัน

อาทิตย์ บุคคาดวง (2554) ได้ศึกษาความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไทรอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงครามมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาสถานะของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนบ้านบางไทร 2. ศึกษาวิธีการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไทร และ 3. ศึกษาปัญหาอุปสรรคในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไทร เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านบางไทรมีทุนทางสังคมที่เด่นชัดที่สุด คือ “เครือข่ายทางสังคม” ที่มีความเข้มแข็ง มีผลงานและรางวัลมากมาย รองลงมา คือ “ความรู้และภูมิปัญญา” โดยเฉพาะด้านการประกอบอาชีพ อันดับ 3 คือ “ความเห็นอกเห็นใจ ต่างตอบแทนเอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน” ซึ่งมีการแสดงให้เห็นมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยมีการนำทุนทางสังคมไปใช้ใน 3 ระดับ คือ 1. ระดับเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตและครอบครัวของตนเอง 2. ประโยชน์ต่อกลุ่มหรือเครือข่ายการประกอบอาชีพและการประกอบการ และ 3. กลุ่มหรือเครือข่ายการพัฒนาชุมชนโดยรวม ซึ่งปัญหาอุปสรรคที่พบในนำเอาทุนทางสังคมออกมาใช้ ได้แก่ ปัญหาความขัดแย้งในผลประโยชน์ทางธุรกิจและการสนับสนุนแบบเลือกปฏิบัติ ปัญหาคนทำงานสังคมมีน้อย ปัญหาความปลอดภัยจากนอกชุมชน และในการที่ทำให้ชุมชนมีลักษณะความสัมพันธ์และสภาพที่ชุมชนพึงปรารถนาได้นั้น จะต้องอาศัยกระบวนการในการขับเคลื่อน ได้แก่ การสร้างความตระหนักให้คนในชุมชนเริ่มคิดที่จะพัฒนาชุมชนร่วมกัน การค้นหาศักยภาพและทุนทางสังคมในชุมชนที่เหมาะสม การสร้างผู้นำหรือแกนนำเพิ่มขึ้น การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน การลงมือทำอย่างมีส่วนร่วมทั้งชุมชนภาครัฐและเอกชน การติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง และมีการขยายผล

มานิตย์ สิงห์ทองชัย (2557) ได้ศึกษาการบูรณาการทุนทางสังคมกับการบริหารจัดการชุมชน: กรณีศึกษา ตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุทัยธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ศักยภาพของชุมชนเชื่อมโยงทุนทางสังคมในตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุทัยธานีที่อยู่ในเขตเทศบาล จำนวน 17 หมู่บ้าน ด้วยวิธีการสัมภาษณ์และการสังเกต โดยเลือกกลุ่มตัวอย่าง

แบบเฉพาะเจาะจงและแบบบอกต่อหรือแบบลูกโซ่ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน แกนนำ/ สมาชิกกลุ่มอาชีพ องค์กรภาคี เครือข่ายและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำนวน 128 คน โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสนทนากลุ่ม และใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาผลการวิจัย พบว่า ตำบลตลุกคู่มิศักยภาพของทุนทางสังคมเรื่องการสร้างความร่วมมือกันของชุมชนในกิจกรรมที่มีคุณค่า ซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของกิจกรรมกลุ่มชุมชนผ่านกระบวนการสร้างคุณค่าด้วยวิธีการร่วมกันผลิตและการร่วมกันสร้างภายในชุมชน คือ (1) การบริหารจัดการตำบล มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของแกนนำและคนในชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ (2) การดูแลสุขภาพและอาสาสมัคร มุ่งเน้นการบริการที่ได้มาตรฐานและทั่วถึง โดยมีอาสาสมัครที่มีจิตอาสาในชุมชนร่วมช่วยเหลือในการปฏิบัติงานในด้านการป้องกัน ดูแลรักษาทั้งความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน (3) การส่งเสริมพัฒนาการเด็ก มุ่งเน้นพัฒนาเด็กเล็กให้เติบโตตามศักยภาพ ทั้งทางด้านอารมณ์และจิตใจ ด้านสังคม ด้านสติปัญญา เรียนรู้อย่างมีความสุขเหมาะสมกับวัย (4) สวัสดิการชุมชน มุ่งเน้นให้คนในชุมชนช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน (5) เกษตรปลอดภัย มุ่งเน้นการลดต้นทุนการผลิตภาคเกษตรกรรม และร่วมดูแลสุขภาพ รักษาสมดุลทางธรรมชาติ และ (6) เศรษฐกิจชุมชน มุ่งเน้นให้คนในชุมชนดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สร้างความเข้มแข็งด้วยพัฒนาอาชีพหลักของคนในชุมชนให้มีรายได้ที่มั่นคง และสร้างอาชีพเสริมให้กับคนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

ศักดิ์ ศแสลงฉาย (2557) ได้ศึกษา ทุนทางสังคมกับการพัฒนาชุมชนบางนางลี่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาทุนทางสังคมที่มีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชน และ 2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และความต้องการของประชาชน ออกแบบการศึกษาวิจัยเป็นเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า ตำบลบางนางลี่ มีทุนทางสังคมในแต่ละด้านที่มีความโดดเด่น กล่าวคือ ทุนทางทรัพยากรทางธรรมชาติ มีพื้นที่ดินอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำเกษตร พื้นที่แหล่งน้ำที่พร้อมในแต่ละหมู่บ้านทำให้ประชาชนในแต่ละหมู่บ้านสามารถพึ่งทรัพยากรดำรงได้อยู่ในชุมชน มีต้นมะพร้าวที่สามารถนำมาสร้างวิสาหกิจชุมชนเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย เช่น น้ำตาลมะพร้าว วุ้นมะพร้าว น้ำมันมะพร้าวสกัดเย็น สามารถที่จะสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นกับท้องถิ่น สำหรับทุนทางวัฒนธรรม มีวัฒนธรรมชาวพุทธที่ปฏิบัติสืบกันมาอย่างในวันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา ประชาชนไปถวายเทียน ถวายสังฆทาน ปฏิบัติธรรม ประเพณีวันสงกรานต์ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ดึงามสืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น มีกิจกรรมรดน้ำขอพรจากผู้ใหญ่ทำให้เกิดความเชื่อมสัมพันธ์ของสมาชิกในแต่ละหมู่บ้าน เกิดความคุ้นเคยกันเหมือนเครือญาติ ซึ่งก็ได้เชื่อมกันกับทางทุนเครือญาติและเครือญาติมีวัฒนธรรมเคารพ ผู้อาวุโส ช่วยเหลือ

เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน มีทุนองค์กร คือ องค์กรบริหารส่วนตำบลบางนางลี่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาตำบล เป็นหน่วยงานที่ประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับผู้นำชุมชน และสมาชิกหมู่บ้าน สำหรับทุนบุคคลนั้น มีปราชญ์ชาวบ้านคือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ด้านศาสนา พิธีกรรม วัฒนธรรม การประกอบอาชีพ วิธีการดำรงชีวิตที่ดีจากคนรุ่นก่อนที่อาศัยพึ่งพิงทุนทางสังคมในพื้นที่ในการดำรงชีวิตอยู่มาไว้คนรุ่นปัจจุบันได้มีแนวทางในการปฏิบัติ ถือได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถมาต่อยอดเข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบันได้อย่างดี และมีผู้นำชุมชนยังมีบทบาทในการรวมกลุ่มแต่ละหมู่บ้านในการสร้างความเข้มแข็งและการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่นตน

โกลม เย็นเปี่ยม (2558) ได้ศึกษาแนวทางการจัดการเพื่อความยั่งยืนทางการท่องเที่ยวที่มีต่อตลาดน้ำตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาลักษณะส่วนบุคคลที่มีผลต่อพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่มีต่อตลาดน้ำตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร. ศึกษาลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพกิจกรรมการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่มีผลต่อความพึงพอใจโดยรวมของนักท่องเที่ยวต่อตลาดน้ำตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร 3. ศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่างพฤติกรรมการท่องเที่ยวกับความพึงพอใจโดยรวมของนักท่องเที่ยวต่อตลาดน้ำตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร 4. ศึกษาความพึงพอใจโดยรวมที่มีผลต่อแนวโน้มพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวตลาดน้ำตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร 5. ศึกษาแนวโน้มพฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่มีผลต่อการแนะนำ/บอกต่อของนักท่องเที่ยวตลาดน้ำตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร 6. เสนอแนะแนวทางการจัดการเพื่อความยั่งยืนทางการท่องเที่ยวต่อตลาดน้ำตลิ่งชัน กรุงเทพมหานครการศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยเชิงปริมาณพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุ 26 - 35 ปี มีระดับการศึกษาปริญญาตรีสถานภาพโสด อาชีพพนักงานบริษัทเอกชน รายได้ต่อเดือน 10,001 - 20,000 บาท ภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพมหานคร มีความคิดเห็นต่อลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพและกิจกรรมการท่องเที่ยวการท่องเที่ยวที่ตลาดน้ำตลิ่งชัน โดยรวมในระดับดีมีความถี่ในการท่องเที่ยว โดยเฉลี่ยประมาณ 2 ครั้ง/ 3 เดือน นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจที่ได้มาเที่ยวที่ตลาดน้ำตลิ่งชันและมีแนวโน้มที่จะแนะนำ/บอกต่อเกี่ยวกับการได้มาท่องเที่ยวที่ตลาดน้ำตลิ่งชัน ผลการวิจัยเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์ พบว่า ตลาดน้ำตลิ่งชันมักมีการจัดกิจกรรมอย่างยั่งยืนให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งการดำเนินงานจัดทำกิจกรรมต่าง ๆ ประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชันเป็นหลักในการทำกิจกรรม ส่วนสำนักงานเขตตลิ่งชัน เป็นหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนและส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว

สุปราณี จันทร์ส่ง (2558) ได้ศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยมีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง

2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทุนทางสังคมที่สร้างชุมชนเข้มแข็งและ 3. เพื่อเสนอแนวทางการปรับปรุงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง การวิจัยนี้เป็นแบบผสมวิธีประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่ในเขตจังหวัดนครนายก และจังหวัดสระบุรี ผลการวิจัย พบว่า 1. สภาพทั่วไปการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง พบว่า โดยรวมอยู่ระดับมาก โดยที่ด้านภูมิคุ้มกันให้ชุมชนของการพัฒนาทุนทางสังคมที่อยู่ในระดับสูงสุดนั้นเนื่องจาก ผู้นำทางสังคมมีบทบาทสำคัญที่สุดในการดำเนินการทุนทางสังคม ทุกกิจกรรมทางสาธารณะและกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนมีจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเองร่วมคิดร่วมตัดสินใจร่วมทำและร่วมรับผิดชอบในชุมชนของตนเอง ส่วนด้านระบบการเรียนรู้ของชุมชนที่อยู่ในระดับต่ำสุดนั้น เนื่องจากเจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนยังขาดความรู้ที่จะอบรมสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจให้ประชาชนได้อย่างเหมาะสม 2. ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทุนทางสังคมที่สร้างชุมชนเข้มแข็ง ภาพรวมตัวแปรส่วนใหญ่อยู่ระดับมาก 3. แนวทางการปรับปรุงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งสรุปจากข้อค้นพบประกอบด้วย ปัจจัย 6 ประการที่สำคัญ คือ 1. การดำเนินงานต้องเป็นไปในลักษณะแบบองค์รวมโดยมีเป้าหมายหลักคือการเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ 2. การดำเนินงานมีลักษณะการสร้างเครือข่ายต้องสร้างและพัฒนาเครือข่ายของสมาชิกให้เกิดขึ้นภายในชุมชน ทุกกระบวนการควรมีการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการดำเนินการพัฒนาชุมชนในทุกขั้นตอน 4. กระบวนการสร้างการเรียนรู้ควรมีการศึกษาดูงานชุมชนที่เป็นต้นแบบและมีการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองอย่างเข้มแข็ง 5. การพัฒนาชุมชนควรมีคณะกรรมการบริหารหรือผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ในการมุ่งพัฒนาชุมชนอย่างบูรณาการ และ 6. ชุมชนควรได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่มีส่วนช่วยตั้งแต่ขั้นก่อตั้ง และการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน

ปิ่นพงษ์ วงศ์ณาศรี (2559) ได้ศึกษา ทุนทางสังคมกับข้อเสนอเชิงนโยบายของการบูรณาการทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นบทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับทุนทางสังคม และข้อเสนอเชิงนโยบายของการบูรณาการทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น โดยพบว่าทุนทางสังคมก็เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อการบูรณาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นในทุกด้าน โดยอาศัยกลไกประชารัฐหรือความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชนในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น โดยข้อเสนอเชิงนโยบายของการบูรณาการทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น โดยอาศัยกลไกประชารัฐ ประกอบด้วย 1) นโยบายการบริหารของผู้นำยึดหลักกลไกประชารัฐที่ดีเป็นแนวทางในการบูรณาการทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น 2) นโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคส่วนประชาชนในเชิงรุกและ 3) นโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการแสวงหาความร่วมมือในรูปแบบของ

เครือข่ายใหม่ และการรักษาเครือข่ายเดิม เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามหลักการกลไก
ประชาธิปไตย

พระมหาอภิชาติ ฐมมาภินนุโท (จันทาโสม) (2559) ได้ศึกษา มิติทางวัฒนธรรมของ
การพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองซ้าง ตำบลหนองซ้าง อำเภอสามชัย
จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาลักษณะทางวัฒนธรรม ที่มีลักษณะเด่นของชุมชน
บ้านหนองซ้าง ตำบลหนองซ้าง อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ 2. ศึกษารูปแบบและกระบวนการ
พัฒนาชุมชน ของชุมชนบ้านหนองซ้าง 3. ศึกษาการบูรณาการมิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาไปสู่
ความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนบ้านหนองซ้าง เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี โดยใช้แนวทางการวิจัย
เชิงคุณภาพเป็นหลัก รวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลผลการศึกษา
พบว่า ชุมชนบ้านหนองซ้างเป็นชุมชนของคนชาติพันธุ์ไทย สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์
เชิงเครือญาติสูง มีความมุ่งมั่นในการรักษาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งภาษา การแต่งกาย
ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ และภูมิปัญญาดั้งเดิม
ที่เป็นเอกลักษณ์ให้ดำรงอยู่ อีกทั้งสามารถนำมาบูรณาการกับการพัฒนาชุมชนโดยอาจมีการปรับ
หรือประยุกต์บางส่วนให้เหมาะสมกับสถานการณ์กระบวนการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านเริ่มต้นจาก
การรวมตัว ของสมาชิกชุมชน เพื่อทบทวนแนวทางการพัฒนาในอดีตที่มีผลกระทบทางลบ แล้วหัน
มาให้ความสำคัญกับมิติทางวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตด้วยการปลูกฝังวัฒนธรรมของชาวผู้ไทย
ผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา มีความพยายามรักษาควบคู่กับ
การประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตผ่านการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน มีการวางแผนด้วยการทำ
ประชาคมหมู่บ้าน ทำให้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำร่วมเรียนรู้ของสมาชิกชุมชนจนเกิดเป็นแผนชุมชน
ที่ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะการพัฒนาด้านวัตถุ แต่เน้นไปที่การพึ่งตนเองตามวิถีชีวิตของชุมชน ต่อมา
ภาคีเครือข่ายที่สนับสนุนการพัฒนา จนทำให้เกิดโครงการต่าง ๆ มากมาย ซึ่งมีรูปแบบที่ส่งเสริม
การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนในการแก้ปัญหาและปรับปรุงความเป็นอยู่ของคนในชุมชน
ด้วยการขับเคลื่อนการพัฒนาที่อยู่บนฐานความเข้าใจบริบทของชุมชน และปรับเนื้อหาให้
สอดคล้องกัน จึงเกิดการบูรณาการทั้งด้านเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล

อัมพวัลย์ วิสวธีรานนท์ (2559) ได้ศึกษาชุมชนเข้มแข็งสร้างกรุงเทพฯ ยั่งยืน: ตัวชี้วัด
และบทเรียนความสำเร็จของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดการคัดเลือกชุมชน
ในกรุงเทพมหานคร โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคชุมชน ภาควิชาการ และภาครัฐ และ
2) เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ของการพัฒนาชุมชนตัวอย่างในกรุงเทพมหานครที่ผ่านการคัดเลือก
โดยใช้แนวคิดเชิงระบบ (System approach) ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ชุมชนใน
กรุงเทพมหานครที่เข้าร่วมโครงการแผนชุมชนพึ่งตนเองตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของ

กรุงเทพมหานครที่ผ่านการคัดเลือก จำนวน 30 ชุมชนตัวอย่างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า 1. ตัวชี้วัดการคัดเลือกชุมชนในกรุงเทพมหานคร มี 4 องค์ประกอบ 9 ตัวชี้วัดหลักตามแนวคิดการประเมินผล CIPP พบว่า องค์ประกอบด้านบริบท (Context) มี 1 ตัวชี้วัด คือ ชุมชนมีภาคร่วมพัฒนา องค์ประกอบด้านปัจจัยนำเข้า (Input) มี 2 ตัวชี้วัด คือ 1) มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับและมีการสร้างผู้นำ 2) การจัดทำวิสัยทัศน์ และกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบ ส่วนองค์ประกอบด้านกระบวนการ (Process) มี 3 ตัวชี้วัด คือ 1) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน 2) การมีธรรมาภิบาลในชุมชน 3) มีการสำรวจข้อมูลชุมชน (ทรัพยากร/ทุนชุมชน) และองค์ประกอบด้านผลผลิต (Product) มี 3 ตัวชี้วัด คือ 1) ชุมชนมีการศึกษาเรียนรู้ 2) ชุมชนมีการเรียนรู้และน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่ชีวิต และ 3) มีกิจกรรมการพัฒนาที่บ่งชี้ถึงความสามารถในการพึ่งตนเอง 2. บทเรียนของชุมชนเข้มแข็งสร้างกรุงเทพฯ ยั่งยืน จำนวน 30 ชุมชน แยกตามชุมชนเมือง 12 ชุมชน คิดเป็นร้อยละ 40.00 ชุมชนแออัด 9 ชุมชน คิดเป็นร้อยละ 30.00 ชุมชนชานเมือง 5 ชุมชน คิดเป็นร้อยละ 16.67 และชุมชนหมู่บ้านจัดสรร 4 ชุมชน คิดเป็นร้อยละ 13.33 พบว่า ชุมชนเมือง ชุมชนแออัด ชุมชนชานเมือง และชุมชนหมู่บ้านจัดสรร มีบทเรียนความสำเร็จของชุมชนที่ไม่แตกต่างกัน คือ ผู้นำชุมชนมีความเข้มแข็ง มีคุณธรรมจริยธรรม ทุ่เมเท เสียสละ รวมทั้งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การมีทีมงานที่เสียสละ ทุ่เมเทการทำงานให้ชุมชน ซึ่งถือเป็นปัจจัยนำเข้า โดยมีกระบวนการบริหารจัดการชุมชนที่ต่างกัน ตามบริบทและปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชน เพื่อให้เกิดผลผลิตต่อชุมชนคือการพัฒนาชุมชน ทั้งในด้านการศึกษาเรียนรู้ และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการพึ่งตนเอง

กมลศักดิ์ วงศ์ศรีแก้ว (2560) ได้ศึกษาการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาชุมชนพูนบำเพ็ญเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร โดยวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาคุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน และข้อเสนอเพื่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ไปสู่ชุมชนยั่งยืน โดยอาศัยการวิจัยเชิงคุณภาพ เลือกชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่ศึกษา รวบรวมข้อมูลด้วยการวิจัยเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน และชาวบ้านในชุมชน ประกอบกับการสนทนากลุ่มประชาชน โครงการพื้นที่สุขภาวะ และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเพิ่มเติม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า คุณลักษณะชุมชนเข้มแข็งของชุมชนพูนบำเพ็ญสะท้อนได้จากความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และความรักและห่วงใยชุมชน โดยมีปัจจัยที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนพูนบำเพ็ญ ได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงสังคมแบบเครือญาติลักษณะการเรียนรู้ เพื่อชีวิตของคนในชุมชน เครือข่ายของชุมชน ผู้นำตามธรรมชาติ และลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชน ข้อเสนอเพื่อการพัฒนาชุมชนพูนบำเพ็ญไปสู่ชุมชนยั่งยืน ได้แก่ สานต่อ

การอนุรักษ์พื้นที่เกษตร ปลูกจิตสำนึกผู้เข้ามาใหม่ การสรรสร้างกิจกรรมการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง การดำเนินการประชาสัมพันธ์ชุมชนเชิงรุก และมุ่งเฟ้นหากลุ่มผู้นำรุ่นใหม่สร้างเครือข่ายสานต่อภารกิจ

คัชพล จันเพชร (2560) ได้ศึกษาการบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนกรณีศึกษา ชุมชนบ้านชากแง้ว อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาบริบททุนวัฒนธรรมท้องถิ่น และขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านชากแง้ว 2. เพื่อศึกษาถึงกระบวนการบูรณาการเพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านชากแง้ว 3. เพื่อสร้างทฤษฎีฐานรากการบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านชากแง้ว ซึ่งในงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่าประเด็นที่ค้นพบเพื่อนำมาสร้างเป็นมโนทัศน์และสังเคราะห์ออกมาเป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีภายใต้การบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านชากแง้ว ประกอบด้วย 1. เมื่อใดที่เกิดการบูรณาการความร่วมมือระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการจัดการ 2. เมื่อใดที่ชุมชนมีความเข้มแข็งด้านการบริหารจัดการจะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ 3. เมื่อใดที่ชุมชนเกิดการเรียนรู้และเห็นประโยชน์ต่าง ๆ ร่วมกัน จะนำไปสู่ความร่วมมือในการพัฒนาสิ่งต่าง ๆ อย่างมีเอกภาพภายในชุมชน 4. เมื่อใดชุมชนเกิดองค์ความรู้และเห็นคุณค่าของทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น จะนำไปสู่ความหวงแหนในสิ่งเหล่านั้น และ 5. เมื่อใดที่หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านการจัดการทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น จะทำให้ชุมชนเกิดความตื่นตัวและสนใจในประโยชน์ของสิ่งเหล่านั้น

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าบริบทชุมชนตลาดน้ำ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร มีรูปแบบการพัฒนาที่ยังคงเน้นหลักการพัฒนาที่ใช้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม แต่ก็พร้อมปรับตัวกับสังคมสมัยใหม่ ภายใต้ยุคกระแสสังคมใหม่ การสร้างบริบทการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งบนฐานของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม ในงานวิจัยครั้งนี้จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ต้องการศึกษา เพื่อการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นตัวแทนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงได้ต่อไป

งานวิจัยต่างประเทศ

Blatchford (1994) ศึกษาการทำงานร่วมกันเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนชนบท ออสเตรเลียผลการวิจัยพบว่ากลยุทธ์หลักในการทำงานร่วมกันคือการตั้งเป้าหมายของชุมชนร่วมกันเพื่อดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในชนบทออสเตรเลีย โดยมีแนวทางร่วมกันคือ

1) กำหนดความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดความร่วมมือกันระหว่างบุคคลกับสังคมชุมชน

ซึ่งมุ่งเน้นไปที่ชุมชนท้องถิ่น โดยให้คนในชุมชนตระหนักว่าอะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดที่สามารถปฏิบัติได้จริง 2) รัฐบาลควรมีบทบาทในการทำหน้าที่กระตุ้นเพื่อสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน 3) การพัฒนาเศรษฐกิจ หมายถึงงานของคนในท้องถิ่น ซึ่งโอกาสในการสร้างงานจะไม่เกิดขึ้นถ้าทักษะของงานนั้นไม่ตรงกับทักษะของคนในท้องถิ่น และ 4) แนวทางที่ดีที่สุดคือการสร้างงานแต่อย่างไรก็ตามวิธีการปฏิบัติควรดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนเช่น การดำรงชีพด้วยการล่าสัตว์และตกปลาของคนในชุมชน แต่การสร้างงานเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอจะทำให้ชุมชนมีความยั่งยืนควรสนับสนุนในปัจจัยด้านอื่น ๆ ได้แก่ น้ำสะอาดเพื่อการบริโภคการดูแลสุขภาพ การให้การศึกษาการสร้างคุณภาพให้แก่เด็กในชุมชน การมีโปรแกรมการฝึกอบรม และมีการบริการเพื่อสุขภาพให้แก่คนในชุมชน

Woolcock and Narayan (1999) ได้ศึกษาเรื่อง “Social capital: Implications for Development theory, Research, and policy” พบว่า โดยทั่วไป ทฤษฎีสังคมนิยมจากปทัสถานและเครือข่ายสังคมที่ทำให้ประชาชนสามารถมารวมตัวกันทำกิจกรรมร่วมกัน ในการศึกษาผลของทฤษฎีสังคมที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจจะใช้นิยามการมองเป็น 4 ด้าน คือ ด้านชุมชน (Communitarian view) ด้านเครือข่าย (The networks view), ด้านสถาบัน (The institutional view) และด้านการทำงานร่วมกัน (The synergy view) ซึ่งจากการศึกษาได้พบว่า ในด้านการร่วมมือกันจะมีประโยชน์มากที่สุดในการสนับสนุนนโยบายการพัฒนา

Newton (2001) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “Trust, social capital, Civil society, and democracy” พบว่า ความสำคัญของ ใ่ว่างใจซึ่งถือว่ามีค่าต่อทุนทางสังคม ดังที่ Locke, Tocqueville, Putnam และนักทฤษฎีสังคมภาคพลเมืองนั้น ในการศึกษา ปรากฏว่า ไม่ชัดเจนในกรณีของระดับปัจเจกบุคคล กล่าวคือ มีหลักฐานเล็ก ๆ บ่งชี้ว่า (1) มีการหลอมนเชื่อมระหว่างความใ่ว่างใจในทางสังคมและทางการเมือง (2) มีลักษณะอาการผิดปกติของความใ่ว่างใจและการเป็นสมาชิกขององค์กรโดยสมัครใจ และ (3) มีการแสดงออกทั้งใ่ว่างใจและไม่ใ่ว่างใจในระหว่างปัจเจกชนในชุมชน อย่างไรก็ดี เมื่อดูในระดับภาพรวมของประเทศ พบว่า สอดคล้องกับทฤษฎีดั้งเดิมที่เสนอไว้

Fonching and Fonjong (2002) ได้ทำการศึกษาเรื่อง แนวคิดการพึ่งพาตนเองในการริเริ่มพัฒนาชุมชนของกลุ่มคนรากหญ้าในคาม룬 ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาชุมชนในกลุ่มรากหญ้าของคาม룬 เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพึ่งพาตนเอง เพื่อปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ซึ่งประชาชนเป็นผู้ริเริ่มเองทั้งหมด รัฐทำหน้าที่ส่งเสริมเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เช่น เทคโนโลยี และงบประมาณ และไม่เข้าไปแทรกแซงการดำเนินกิจกรรมใด ๆ นอกจากนั้น พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชน คือ ความเชื่อมั่นต่อภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ท้องถิ่น ทักษะ เทคโนโลยี และการสนับสนุนจากผู้นำภายนอกชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมระหว่าง

โครงสร้างทางวัฒนธรรมกับเครือข่ายชุมชน ตลอดจนการสนับสนุนจากสตรีและผู้บทบาทหลักของชุมชน นอกจากนั้น เสนอแนะว่า แนวทางการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ดีขึ้น คือ รัฐและภาคส่วนอื่น ๆ ต้องให้คำแนะนำ สนับสนุนในการริเริ่มการดำเนินงานของชุมชน และสร้างเครือข่ายท้องถิ่น

Provan and Veazie (2005) ได้ทำการศึกษา วิเคราะห์เครือข่ายมาใช้ในการอธิบายความเข้มแข็งหุ้นส่วนของเครือข่าย ผลการวิจัย พบว่า เครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชนมีความสำคัญในการจัดการปัญหาของชุมชน รวมถึงตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ขณะเดียวกัน ความรู้เป็นสิ่งจำเป็นในการช่วยเหลือสมาชิกสำหรับการวางแผนพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ในอนาคต นอกจากนั้น การมีจุดเชื่อมต่อของเครือข่ายจำนวนมากเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง

สรุปจากการทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยจากทั้งในประเทศและต่างประเทศที่เกี่ยวข้อง และสอดคล้องกับแนวคิดและประเด็นที่ผู้วิจัยได้มีความสนใจ จะนำข้อเสนอแนะหรือสิ่งที่ต้องศึกษาเพิ่มเติมจากบริบทที่แตกต่างกันออกไปเพื่อตอบคำถามประเด็นที่สนใจและใช้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นข้อมูลในศึกษาเพิ่มเติม เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จเสร็จสมบูรณ์

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ชุมชนเข้มแข็งบนฐานของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน ตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร การวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ประกอบด้วยกระบวนการและวิธีการการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In - depth interview) กับผู้นำชุมชน ประชาชนในพื้นที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key - informant) ร่วมกับการใช้การสังเกตการณ์ โดยผู้วิจัย การสนทนากลุ่ม (Focus group) และการศึกษาทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร (สุภาภักดิ์ จันทวานิช, 2561) นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใช้เทคนิควิธีการวิจัยอื่น ๆ ประกอบเพื่อช่วยเสริมสร้างให้การวิจัยเกิดความครอบคลุมมากขึ้น ได้แก่ เทคนิคสามเส้า (Triangulation technique) เพื่อการตรวจสอบข้อมูลเทคนิคการสำรวจอย่างเร่งด่วน (RRA - Rapid rural appraisal) ในการระบุคุณสมบัติ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Beebe, 1987, p. 49) มีรายละเอียดดังนี้

วิธีการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการวิจัยไว้ดังนี้

1. การศึกษาค้นคว้าข้อมูลและทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร (Document study and literature review) ได้แก่ หนังสือตำรา รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ รายงานการประชุม รายงานประจำปีของหน่วยราชการบทความและรายงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง
2. การศึกษาภาคสนาม (Field study) โดยวิธีการสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อย

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key - informant)

ผู้วิจัยได้มีการกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key - informant) โดยการใช้เทคนิคการสำรวจอย่างเร่งด่วน (RRA) ในการกำหนดคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลเพื่อให้ได้ผู้ให้ข้อมูลหลักตามคุณสมบัติที่ได้กำหนดก่อนเช่น เป็นผู้ก่อตั้งชมรม ผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน พระสงฆ์ ผู้ประกอบการ เป็นต้น เพื่อความแม่นยำของข้อมูลและป้องกันอคติ (Bias) ทำให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการวิจัย โดยจัดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็น 4 กลุ่มกับหนึ่งท่าน รวมทั้งสิ้นประมาณ 31 คน ดังนี้

1. คณะกรรมการบริหารเครือข่าย กลุ่มองค์กรชุมชนจำนวน 5 คน โดยเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติ คือ 1) ทราบข้อมูลเครือข่าย/ กลุ่มองค์กรชุมชนอย่างละเอียดตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง 2) เป็นคณะกรรมการ หรือสมาชิกตั้งแต่เริ่มต้นและไม่ต่ำกว่า 5 ปี และ 3) เต็มใจให้ข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกประเด็นเกี่ยวกับการดำเนินการ กระบวนการและวิธีการจัดการพื้นที่รวมถึงปัญหาอุปสรรคและวิธีการแก้ไข

2. สมาชิกเครือข่าย/ กลุ่มองค์กรชุมชนจำนวน 10 คนโดยเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติ คือ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านผู้อาวุโส ผู้ประกอบการเจ้าของกิจการ ผู้ทำการในพื้นที่ ข้าราชการพนักงานเอกชน 1) อาศัยอยู่ในชุมชนนานเกิน 10 ปีเต็มใจให้ข้อมูลโดยการสนทนากลุ่ม (Focus group) ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ลักษณะทางกายภาพของชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน ลักษณะทางสังคม ทูทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม

3. บุคคลภายนอกเครือข่าย/ กลุ่มองค์กรชุมชนอันได้แก่คนในชุมชนที่ไม่ได้เข้าร่วมเครือข่ายกลุ่มองค์กรชุมชนและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจากภาครัฐบุคคลภาคประชาชนในสาขาอาชีพต่างๆจำนวน 10 คนโดยเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติ คือ 1) มีการรับบริการหรือติดต่อกับเครือข่ายชุมชน 2) นักท่องเที่ยวตลาดน้ำที่มาประจำ 3) ผู้ที่เพิ่งเข้ามาอาศัยในชุมชนไม่เกิน 5 ปี เต็มใจให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประเด็นเกี่ยวกับมุมมองจากคนนอกเพื่อสะท้อน ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม การดำเนินการ กระบวนการและวิธีการจัดการพื้นที่รวมถึงปัญหาอุปสรรค

4. ผู้แทนหน่วยงานที่มีบทบาทในชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาส ผู้อำนวยการโรงเรียน พนักงานระดับหัวหน้างานในพื้นที่ จำนวน 5 คน เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In - depth interview) ประเด็นเกี่ยวกับมุมมองของคนในพื้นที่ที่มีบทบาทในชุมชนด้านต่าง ๆ หรือเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง

5 . ผู้อำนวยการเขต/ หัวหน้าฝ่ายวางแผนพัฒนาเมือง หรือผู้แทน ประเด็นเกี่ยวกับนโยบาย ผู้สนับสนุนและมีอำนาจบังคับใช้กฎหมายในด้านต่าง ๆ ของชุมชนรวมถึงกำหนดแนวทางการแก้ปัญหาในระดับนโยบาย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

จากแนวความคิด ทฤษฎี และหลักการผู้วิจัยได้นำกรอบความคิดดังกล่าวมาสร้างเป็นเครื่องมือคือแบบสัมภาษณ์เพื่อเป็นแนวทางในการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล

- 1.1 เพศ/ อายุปัจจุบัน
- 1.2 บ้านเกิดภูมิลำเนาเดิม
- 1.3 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน
- 1.4 การศึกษาสูงสุด/ การนับถือศาสนา
- 1.5 อาชีพหลัก/ อาชีพเสริม

1.6 สถานภาพสมรส

1.7 ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชนถึงปัจจุบัน

1.8 รายได้ต่อเดือนของครัวเรือน

1.9 ตำแหน่งหน้าที่ที่ได้รับผิดชอบในกลุ่มเครือข่ายชุมชน

ส่วนที่ 2 สภาพชุมชนในอดีตและปัจจุบัน

2.1 สภาพชุมชนด้านกายภาพ (สภาพทั่วไปทางกายภาพของชุมชน ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ, สาธารณูปโภคและปัญหา)

2.2 สภาพชุมชนด้านการดำรงชีวิต

2.2.1 ด้านเศรษฐกิจ (สภาพทั่วไปด้านเศรษฐกิจของชุมชน ได้แก่ อาชีพ, รายได้, ราคาผลผลิต, การตลาด, ปัจจัยการผลิต, และปัญหา)

2.2.2 ด้านสังคม (สภาพทั่วไปด้านสังคมการเมืองของชุมชน ได้แก่ ความสัมพันธ์ในครอบครัว, ชุมชนระหว่างกลุ่มต่าง ๆ, การรวมกลุ่มและเครือข่าย, การศึกษา,

2.2.2 ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี ค่านิยม และปัญหา

ส่วนที่ 3 การรวมกลุ่มเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม

3.1 สถานะของกลุ่มและเครือข่ายในชุมชน (ชื่อกลุ่ม, ประเภทกลุ่ม, ปีที่ก่อตั้ง วัตถุประสงค์, จำนวนสมาชิกแรกเริ่ม - ปัจจุบัน, ความสัมพันธ์/ช่วยเหลือกับกลุ่มอื่น ๆ)

3.2 รูปแบบ/ ความสัมพันธ์ของกลุ่มและเครือข่ายในชุมชน

3.3 แกนนำในการจัดตั้ง (ชาวบ้าน, ผู้นำ, รัฐ, เอกชน, อื่น ๆ) หรือปัจจัยผลักดันการก่อเกิด (บุคคล, สภาพแวดล้อม, ปัญหา, นโยบายรัฐ, เอกชน, อื่น ๆ) และรูปแบบการผลักดัน/สนับสนุน (วัตถุประสงค์, ความรู้/ ข่าวสาร, อารมณ์, สื่อ)

3.4 กระบวนการการขับเคลื่อนกลุ่มและเครือข่ายในชุมชน

3.5 การขยายเครือข่ายและเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน

ส่วนที่ 4 การดำเนินการและการแก้ไขปัญหา

4.1 ผลการดำเนินการ (ต่อบุคคล ต่อชุมชนโดยรวม ต่อสังคมภายนอก)

4.2 ปัญหาอุปสรรคและการแก้ไข

ส่วนที่ 5 ลักษณะชุมชนเข้มแข็ง

5.1 ปัจจัยที่ทำให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง

5.1.1 ทูตทางสังคม ที่สำคัญของชุมชน

- ทูตทรัพยากรมนุษย์

- ทูตทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตัวเองจาก การศึกษาค้นคว้าข้อมูล ทบทวนวรรณกรรม จากเอกสารและการศึกษาในภาคสนาม โดยการเข้าไปอยู่อาศัยในชุมชนเป็นช่วง ๆ มีการแนะนำตัว และสร้างความคุ้นเคยกับชุมชน โดยการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ มีการแนะนำตัวและชี้แจงวัตถุประสงค์ กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญก่อนการสัมภาษณ์ทุกครั้งในการเก็บรวบรวมข้อมูลจะทำไปพร้อม ๆ กับการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นในแต่ละประเด็น มีการบันทึกเสียง และถ่ายภาพขณะดำเนินการ เมื่อได้รับอนุญาตแต่ละครั้งและมีวิธีในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยอาศัยเทคนิคสามเส้า (Triangulation technique) เพื่อการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากบุคคล เวลาและสถานที่ที่แตกต่างกัน ควบคู่ไปกับการสังเกตบริบทของชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพโดยข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสัมภาษณ์แบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมจะมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยอาศัยเทคนิคสามเส้าเพื่อการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากบุคคล เวลาและสถานที่ที่แตกต่างกัน จากนั้นทำการวิเคราะห์ให้เชื่อมโยงความสอดคล้องของเนื้อหาหลักตรรกะเทียบเคียงกับแนวคิดทฤษฎีควบคู่กับบริบทของชุมชนและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากการทบทวนวรรณกรรม จากเอกสารต่าง ๆ เพื่อให้ได้ผลการศึกษาดำเนินการตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้

การนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลในรูปแบบความเรียงเชิงพรรณนา (Descriptive report) ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) อาจมีตาราง แผนภูมิ ภาพถ่ายและสรุปบทสัมภาษณ์ บทสนทนา ประกอบการบรรยาย

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การวิจัย เรื่อง ชุมชนเข้มแข็งบนฐานของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานครมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือเพื่อศึกษาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานครเพื่อศึกษากระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานครเพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร และเพื่อศึกษาหาแนวทางการป้องกันแก้ไขและรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยการจำแนกข้อมูลเป็นหมวดหมู่หาความหมายและความเชื่อมโยงของประเด็นต่าง ๆ ภายใต้บริบทที่เป็นอยู่แล้ว นำเสนอผลการศึกษาเชิงพรรณนาโดยแบ่งตามลำดับหัวข้อดังนี้ คือ

1. ความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร
2. กระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร
3. ปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร
4. แนวทางการป้องกันแก้ไขและรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร

ความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร

จากการวิเคราะห์เอกสารและสัมภาษณ์คนในพื้นที่เกี่ยวกับบริบทของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พบว่า พื้นที่ในบริเวณตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ราบลุ่มทางตะวันตกของกรุงเทพมหานคร ซึ่งในอดีตเป็นพื้นที่เต็มไปด้วยคูคลอง มีผู้คนหลากหลายไม่ว่าจะเป็นคนไทยและคนจีนมาตั้งถิ่นฐาน ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ทำสวน ทำนา และปลูกผัก จนกลายเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญของคนกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียงมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาความเจริญเข้า ด้วยการสร้างถนนสายต่าง ๆ ทำให้ปัจจุบันพื้นที่ทำนาและสวนผักหมดไป กลายเป็นบ้านจัดสรรและสถานที่ราชการเหลือพื้นที่สวนดั้งเดิมอยู่ไม่มากที่ชาวตลิ่งชันภาคภูมิใจและพยายามช่วยกันรักษาไว้ ดังผู้ให้สัมภาษณ์ว่า

“เมื่อก่อนอำเภอคลังชั้น เป็นอำเภอหนึ่งขึ้นกับจังหวัดธนบุรี ต่อมารวมธนบุรีเข้ากับ กรุงเทพฯ เป็นนครหลวงกรุงเทพธนบุรี ทำให้พื้นที่ชนบทเริ่มเปลี่ยนแปลงมีถนนตัดเข้ามา มีทางด่วน มีการเวียนคืนที่ดินมากขึ้น แต่ส่วนหนึ่งของพื้นที่ยังเป็นชุมชนแบบเดิม คือ ทำการเกษตร มีสวน มีไร่ มีลำคลองหลายสาย ประชาชนยังใช้กันอยู่กลายเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่” (ผู้ให้ข้อมูล หมายเลข 4, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2561)

“ความเข้มแข็งของชุมชน คือ เอกลักษณะเฉพาะพื้นที่ เป็นสวนในเมืองเป็นชนบทใกล้ เมือง ผู้คนยังมีวิถีชีวิตแบบเดิม เดินทางทางน้ำ ทำบุญใส่บาตรพระทางเรือในตอนเช้า ทำการเกษตร โดยใช้ธรรมชาติ เช่นน้ำฝน น้ำจากลำคลองกันอยู่” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 6, สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2561)

“พื้นที่แถวนี้ก่อนหน้านี้เป็นพื้นที่ปลูกพืชสวน ไร่ ทำนา แต่พอมีการก่อสร้างเกิดขึ้น ทุกคนก็เปลี่ยน ไปค้าขายมากขึ้น ความเป็นอยู่ของคนแถวนี้ก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย” (สัมภาษณ์ผู้ให้ ข้อมูลหมายเลข 10, 28 ตุลาคม 2561)

ประวัติความเป็นมาของชุมชนในเขตคลัง กรุงเทพมหานคร

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนในเขตคลังชั้นพบว่า มีพัฒนาการมายาวนาน สามารถนำมาอธิบายได้ดังนี้ ย่านคลังชั้นเป็นชุมชนเก่าแก่นับแต่สมัยอยุธยาจากวรรณคดีนิราศ เก้าแ่เกื้อบ 500 ปีมาแล้ว คือ “กำสรวลสมุทร” ซึ่งได้กล่าวถึงการเดินทางด้วยเรือจาก พระนครศรีอยุธยาตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีลักษณะคดโค้ง โดยเฉพาะบริเวณตั้งแต่จังหวัดนนทบุรี ผ่านลงมาถึงใกล้ย่านบางกอกหรือลำแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม (ซึ่งปัจจุบัน คือ คลองบางกอกน้อย คลองชักพระและคลองบางกอกใหญ่) และได้กล่าวถึงชุมชนสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีอยู่แล้วใน บริเวณนี้หลายแห่ง เช่น บางกรูด บางพลู บางเขน ฉม้างราย บางระมาด บางฉิ่ง บางจาก และ บางนางนอง เป็นต้น โดยเฉพาะบางระมาดและบางฉิ่งนั้นเป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ย่านคลังชั้น แสดงว่าราวเกือบ 500 ปีมาแล้ว บริเวณนี้มีชุมชนเก่าแก่และเป็นย่านสวนผลไม้มีทั้งกล้วย อ้อย มะม่วง ขนุน มะพร้าว มะปราง มะพร้าว และหมาก เป็นต้น ผู้คนคึกคัก นำผลหมากรากไม้ของสวนและ ขนมาแลกเปลี่ยนกันต่อมาในสมัยสมเด็จพระชัยราชา (พ.ศ. 2077 - พ.ศ. 2089) โปรดฯ ให้ขุด คลองลัดบางกอก (จากบริเวณหน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์ในปัจจุบันถึงหน้า โรงเรียนราชินี) ทำให้กระแสน้ำตัดตรงและขยายใหญ่ขึ้นกลายเป็นลำแม่น้ำพระยาปัจจุบัน ส่วนลำแม่น้ำเจ้าพระยาเดิมกลายเป็นคลองบางกอกน้อย คลองชักพระ และคลองบางกอกใหญ่ ดังเช่นที่เห็นในปัจจุบัน การขุดคลองลัดบางกอกซึ่งเป็นหนึ่งในคลองลัดหลายแห่งในสมัยอยุธยาช่วยย่นระยะทางการเดินทางเรือจากปากอ่าวขึ้นลงพระนครศรีอยุธยาราชธานีในขณะนั้นซึ่งเป็นทั้งเมือง หลวงเมืองทำการค้านานาชาติและเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจที่สำคัญของราชอาณาจักรชั้นที่เขตคลังชั้น

จึงกลายเป็นพื้นที่ทางด้านตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่ามานับแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง (สุดารา สุจนายา, 2560, หน้า 3)

ต่อมา ในสมัยอยุธยาตอนกลางถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ย่านตลิ่งชันเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของ “สวนในบางกอก” เนื่องจากพื้นที่ของเขตตลิ่งชันเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำลำคลองสาขามากมาย และอยู่ไม่ไกลจากทะเล ทำให้ดินบริเวณเขตตลิ่งชันมีลักษณะเป็นดินลึกลับดกเค็ม เหมาะกับการปลูกผลไม้และผลไม้ที่ปลูกในย่านนี้จึงมีรสชาติอร่อย ย่านตลิ่งชันจึงเป็นย่านปลูกผลไม้ที่มีชื่อเสียงและเก่าแก่มากกว่า 500 ปี นับแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง ดังที่กวีพรรณนาไว้ในวรรณคดีนิราศ กำสรวลสมุทรเมื่อเกือบ 500 ปีมาแล้ว และยิ่งกว่านั้นเมื่อราชทูตชาวฝรั่งเศสเดอ ลา ลูแบร์เข้ามา เจริญสัมพันธไมตรีในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199 - พ.ศ. 2231) ได้บันทึกและวาดรูปพืชพรรณผลไม้ย่านบางกอกไว้เมื่อ 300 ปีที่ผ่านมา เช่น หมาก มะพร้าว ทูเรียน มะม่วงและอื่น ๆ เป็นต้นการทำสวนบริเวณย่านตลิ่งชัน เป็นการทำสวนแบบขร่อง ทำเป็นขندق มีร่องน้ำ และลำประโดง เป็นรูปแบบของการอาศัยความรู้ภูมิปัญญา (ชเนศ งามสม, 2551, หน้า 101)

ในการจัดการน้ำและรูปแบบในการจัดการน้ำ ลักษณะการจัดการน้ำเช่นนี้ไม่พบในพื้นที่ภาคอื่นดังนั้นเขตตลิ่งชันในอดีตจึงเป็นพื้นที่ที่มีทั้งชาวสวนและชาวนาบริเวณตลิ่งชันจึงเป็นผู้อาศัยน้ำ และเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญแห่งหนึ่งในสมัยอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี จวบจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ ผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานในเขตตลิ่งชันในสมัยอยุธยาตอนปลายจะอยู่บริเวณสอง ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม คือ คลองบางกอกน้อยและคลองชักพระ โดยเฉพาะบริเวณปากคลองบางระมาด ปากคลองบางพรหม คลองมอญบริเวณที่เชื่อมกับปากคลองบางน้อย และปากคลองบางเชือกหนัง มากกว่าตอนในของบรรดาคลองต่าง ๆ

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. 2310 จึงมีผู้คนหนีภัยสงครามและอพยพจากกรุงศรีอยุธยาไปยังกรุงธนบุรีและรอบ ๆ กรุงธนบุรีรวมทั้งอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งและชุมชนตามปากคลองและด้านในของคลองต่าง ๆ ในเขตตลิ่งชันมากขึ้นต่อมาเมื่อมีการสถาปนากรุงเทพมหานครขึ้นใน พ.ศ. 2325 จึงมีผู้คนอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานมากขึ้นทั้งชาวไทยและชาวจีน ซึ่งส่วนใหญ่ดำรงชีพด้วยการทำสวน ทำนา และมีการขายชุมชนเข้าสู่ริมสองฝั่งของคลองสาขาต่าง ๆ ตอนในมากขึ้น เกิดเป็นชุมชนต่าง ๆ กระจายอยู่ทั่วย่านนี้โดยคนไทยจะสร้างวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน คนจีนจะมีศาลเจ้าเป็นศูนย์รวมจิตใจ แต่จะมีคนจีนบางกลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์ จะมีโบสถ์คริสต์เป็นศูนย์รวม (ตรงใจ หุรางกูร, 2561, หน้า 18)

การเกิดเป็นชุมชนในเขตตลิ่งชันก็จะมีชุมชนที่เกิดขึ้นมากมายต่อมา เช่น ชุมชนชาวไทย ย่านตลิ่งชันซึ่งเป็นชุมชนคนไทยซึ่งเป็นกลุ่มคนกลุ่มใหญ่ของย่านตลิ่งชันตั้งถิ่นฐานกันมาช้านาน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางและกระจายตัวอยู่ตามลำคลองต่าง ๆ ชุมชนย่านแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม ได้แก่ ชุมชนวัดชัยพฤกษ์มาลา วัดน้อยใน วัดไก่อี๊ วัดตลิ่งชันวัดช่างเหล็ก วัดเรไร วัดกาญจนสิงหาสน์

วัดรัชฎาธิฐาน วัดปากน้ำฝั่งชุมชนย่านคลองบางระมาดได้แก่ ชุมชนย่านวัดมณฑปวัดสมรโกฏิวัดทอง วัดจำปา และวัดมะกอก เมื่อ 50 ปีที่แล้วบริเวณปากคลองบางระมาดยังคงเป็นย่านปลูกผลไม้ที่มีชื่อเสียงมาแต่โบราณ ชุมชนย่านคลองบางพรหม ได้แก่ ชุมชนย่านวัดกาญจนสิงหาสน์วัดรัชฎาธิฐาน วัดปราสาท และวัดอินทราวาส (วัดประคู้) เมื่อ 50 ปีที่แล้วชุมชนย่านคลองบางพรหมในอดีตทำสวนอยู่ปากคลอง ชุมชนย่านคลองบางน้อย ได้แก่ ชุมชนย่านวัดเกาะ (ตั้งอยู่บริเวณเกาะทางแยกคลองบางน้อยและคลองบางเชือกหนัง) วัดกระโสมทอง และวัดสะพาน เมื่อ 50 ปีที่แล้วบริเวณย่านนี้จะมีสวนเฉพาะปากคลอง ถัดเข้าไปด้านในคลองจะทำนา บริเวณคลองบางน้อยนี้มีลักษณะเป็นที่ลุ่มกว่าคลองบางพรหมและคลองบางระมาด ชุมชนย่านคลองบางเชือกหนัง เป็นคลองที่อยู่ตอนล่างสุดของเขตตลิ่งชัน อยู่ถัดจากคลองบางน้อยลงไปและอยู่บริเวณแยกตรงวัดเกาะเช่นเดียวกับคลองบางน้อย ชุมชนคลองบางเชือกหนัง ชุมชนชาวจีนย่านตลิ่งชัน ชาวจีนคงเป็นชนกลุ่มเล็ก ๆ ที่อพยพเข้ามาและกระจายตัวอยู่ปะปนกับคนไทยย่านตลิ่งชัน นับแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแต้จิ๋ว จีนแคะ และจีนไหหลำ ชาวจีนเหล่านี้มีอาชีพทำสวนและค้าขาย โดยเฉพาะเป็นพ่อค้าเข้ามาค้าขายแลกเปลี่ยนจวบจนในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - พ.ศ. 2453) (วิษณุดา ทองแดง และศรีณย์ ทองปาน, 2555, หน้า 35)

จากการสัมภาษณ์ ปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนได้กล่าวว่า

“ชุมชนที่นี้ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันคนที่มาอาศัยที่ทั้งคนไทยและคนจีน มาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว เราอยู่ด้วยกันมาตั้งนานแล้ว ช่วยเหลือกัน ทำให้แถวนี้เจริญรุ่งเรือง ทำมาหากินช่วยเหลือกัน ไป อยู่เป็นที่เพื่อน้องกัน คนย้ายมาที่นี้ก็มากันเรื่อย เราก็ถือว่าทุกคนเป็นที่นี้้องกัน” (สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 7, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 256)

“คนในชุมชนนี้ โดยมากเป็นคนเก่าแก่ มีบรรพบุรุษเกิดที่นี้ บางครอบครัวอยู่กันมาเป็นร้อยปี ตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายายหรือทวด ยังเป็นท้องนา หรือสวน ไฟฟ้า ประปา ไม่มีใช้น้ำคลองกัน ต่อมามีคนตัดเข้ามา ไฟฟ้ามา ประปามา ทำให้ชุมชนรุ่นพ่อแม่รุ่นลูกเริ่มเปลี่ยนแปลง” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 11, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 256)

นอกจากนี้จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่เขตตลิ่งชันคือ การขุดคลองและสร้างเส้นทางรถไฟย่านตลิ่งชัน ซึ่งได้ก่อสร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้มีการขุดคลองมหาสวัสดิ์ (พ.ศ. 2403) และคลองภาษีเจริญ (พ.ศ. 2410 - 2415) และในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ขุดคลองทวีวัฒนา (พ.ศ. 2420) และโปรดฯ ให้สร้างทางรถไฟสายใต้จากคลองบางกอกน้อยถึงจังหวัดเพชรบุรี ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงย่านตลิ่งชันหลายประการ นอกจากนี้ยังมีการสร้างสะพานพระปิ่นเกล้า (พ.ศ. 2516) และถนนเชื่อมฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรีเข้าสู่ย่านตลิ่งชันทำให้การเดินทางจากใจกลางกรุงเทพมหานครสู่ย่านนี้

สะดวกและรวดเร็ว อีกทั้งระยะหลังมีการสร้างเครือข่ายถนนเชื่อมโยงไปสู่ทุกส่วนของ กรุงเทพมหานครผ่านย่านตลิ่งชัน ได้แก่นนบรมาชนนนิ ถนนกาญจนาภิเษก และถนนราชพฤกษ์ เป็นต้นพื้นที่ย่านตลิ่งชันเกือบ 30 ตารางกิโลเมตร แต่มีถนนสายต่าง ๆ คัดนับกว่า 10 สาย ถนนตัดเข้าสู่พื้นที่ของตลิ่งชันจะทำให้ที่ดินมีราคาสูง จึงเกิดการซื้อที่ดินทำบ้านจัดสรร ถมคลองคูลำประดิงต่าง ๆ พื้นที่นาและสวนผักจึงหมดไปจากย่านตลิ่งชัน เหลือแต่พื้นที่สวน ซึ่งเป็นสวนผลไม้ดั้งเดิม และสวนพืชสวนครัวอยู่บ้างแต่ไม่มากนักการเปลี่ยนแปลงที่หยุดยั้งไม่ได้ ทำให้วิถีชีวิตชาวสวน ชาวคลองย่านตลิ่งชันที่อยู่กันมาช้านานกำลังเปลี่ยนแปลงและต้องปรับตัว แต่คนตลิ่งชันจำนวนไม่น้อยที่ยังรักถิ่นฐานยังคงยืนหยัดไม่ยอมขายที่ดิน เพราะต่างภาคภูมิใจในพื้นที่แผ่นดินที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ และหลายคนยังแน่วแน่ที่จะทำสวนต่อไปด้วยเหตุผลว่า“ทำสวนเพราะชอบอิสระ เราทำอย่างนี้มีความสุข ถึงลำบากกาย แต่สบายใจ (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 8, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2561) วันนี้สายน้ำลำคลอง ผู้คน และวัฒนธรรมของชาวตลิ่งชันยังคงดำรงอยู่และยังพอเป็นแหล่งเรียนรู้ ทั้งเชิงนิเวศและวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานครที่มีเสน่ห์อยู่

ซึ่งวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นในบริเวณเขตตลิ่งชันจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหลากหลายมิติ ที่คนในชุมชนก็ยังมี การอนุรักษ์ความเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมอยู่ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของอาชีพ การใช้ชีวิตแบบครอบครัว ตลอดจนการดำรงอยู่แบบวิถีชีวิตที่ปรับตัวได้กับสังคมสมัยใหม่ ที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้อย่างลงตัว

บริบทในปัจจุบันของเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

จากข้อมูลของสำนักงานเขตตลิ่งชัน ได้กล่าวถึงภูมิหลังของตลิ่งชันว่าในอดีต ตลิ่งชันเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอตลิ่งชัน จังหวัดธนบุรี ตั้งอยู่บริเวณเขตคลองบางกอกน้อย ตำบลบางบำหรุ ท้องที่อำเภอบางกอกน้อย ต่อมาได้ย้ายสถานที่ตั้งไปที่ปากคลองวัดไก่อี๋ยง ริมคลองบางกอกน้อย อำเภอตลิ่งชัน ในปี พ.ศ. 2547 ได้ย้ายสถานที่ตั้งอยู่ที่ริมทางรถไฟสายใต้ ตำบลคลองซังพระ เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองโดยรวมจังหวัดพระนครเข้ากับจังหวัดธนบุรีซึ่งเป็นส่วนราชการบริหารส่วนภูมิภาคเป็น “จังหวัดนครหลวงกรุงเทพธนบุรี” ต่อมาในปี พ.ศ. 2528 ได้มีการตราพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานครใหม่ กำหนดให้กรุงเทพมหานครเป็นทบวงการเมือง มีฐานะเป็นราชการบริหารส่วนท้องถิ่นนครหลวงเพียงองค์เดียว ตำบลตลิ่งชันจึงเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ในภายหลังได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นแขวงตลิ่งชันจนถึงปัจจุบัน (สำนักงานเขตตลิ่งชัน, 2561)

ลักษณะทางกายภาพ

เขตตลิ่งชันเป็น 1 ใน 50 เขตของกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ทาง “ฝั่งธนบุรี” หรือฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีเนื้อที่ประมาณ 0 ตารางกิโลเมตร มากที่สุดเป็นอันดับที่ 5 ของกรุงเทพมหานคร มีจำนวนประชากรตามทะเบียนราษฎร มีกว่าหนึ่งแสนคน บ้านเรือนกว่า 33,000 หลังคาเรือน

คิดเป็นร้อยละ 1.4 ของประชากรในกรุงเทพมหานคร การแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 6 แขวง ได้แก่ คลองชักพระ คลิ่งชัน นิคมพลี บางพรหม บางระมาด และบางเขื่อนกั้น โดยเขตคลิ่งชันเป็นเขตชั้นนอกของกรุงเทพมหานคร แต่เดิมมีสภาพพื้นที่คล้ายเกาะ คือ มีคลองล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ คลองมหาสวัสดิ์ คลองบางเขื่อนกั้น คลองทวีวัฒนา คลองชักพระและคลองบางกอกน้อย นอกจากคลองใหญ่ทั้ง 4 ที่เป็นคลองหลักแล้ว พื้นที่ภายในยังประกอบไปด้วยคลองเล็กคลองน้อยอีกถึง 48 คลอง ทั้งที่เป็นคูคลองตามธรรมชาติ และคูคลองที่ขุดขึ้นมาเพื่อการชลประทานเพื่อการเกษตรและเพื่อคมนาคม แต่ต่อมาเมื่อมีการแบ่งเขตการปกครองโดยตัดพื้นที่ออกเขียนแขวงคือ แขวงทวีวัฒนาและแขวงศาลาธรรมสพน์ ทำให้เขตคลิ่งชันไม่มีสภาพคล้ายเกาะเหมือนในอดีต แต่ยังมีน้ำล้อมรอบ 3 ด้าน โดยมีที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่การปกครองข้างเคียง เรียงตามเข็มนาฬิกาดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีแนวกึ่งกลางคลองมหาสวัสดิ์เป็นเส้นแบ่งเขต

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอบางกรวย เขตพลัดและเขตบางกอกน้อยมีคลองบางกอกน้อยและคลองชักพระเป็นเส้นแบ่งเขต

ทิศใต้ ติดต่อกับเขตภาษีเจริญและเขตบางแค มีคลองบางเขื่อนกั้นเป็นเส้นแบ่งเขต

ทิศตะวันตก ติดต่อกับเขตทวีวัฒนามีถนนกาญจนาภิเษกเป็นเส้นแบ่งเขต

ภาพที่ 3 แผนที่เขตคลิ่งชัน (สำนักงานเขตคลิ่งชัน, 2561)

ก การแบ่งเขตการปกครอง

ตารางที่ 1 การแบ่งเขตการปกครองย่อยของเขตตลิ่งชัน ซึ่งแบ่งออกเป็น 6 แขวง ดังนี้ (สำนักงานเขตตลิ่งชัน, 2560)

ลำดับ	แขวง	พื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวน ประชากร	จำนวนบ้าน	ความหนาแน่น ประชากร
1.	คลองชักพระ (KhlengChakPhra)	1.251	10,623	4,585	8,491.60
2.	ตลิ่งชัน (Taling Chan)	5.183	25,113	11,239	4,845.26
3.	ฉิมพลี (Chimphli)	7.338	24,433	9,214	3,329.65
4.	บางพรหม (Bang Phrom)	4.253	13,806	4,650	3,246.17
5.	บางระมาด (Bang Ramat)	2.915	19,556	7,670	6,708.74
6.	บางเขือหนัง(Bang Chueak Nang)	8.539	11,768	4,119	1,378.14
	ทั้งหมด	29.479	105,299	41,477	3,572.00

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

เนื่องจากเขตตลิ่งชันยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ดังนั้นประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตตลิ่งชันส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80 จึงประกอบอาชีพเกษตร ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวน ตามริมคลองต่าง ๆ จึงเต็มไปด้วยสวนนานาชนิด ทั้งสวนผลไม้ ทั้งสวนยืนต้น สวนดอกไม้ และสวนพืชผัก ส่วนอาชีพรองลงมาได้แก่ ค้าขาย รับจ้างและอาชีพอื่น ๆ แต่ก็มีกลุ่มคนบางส่วนที่เปลี่ยนอาชีพจากการทำสวนทำไร่ มาค้าขาย ทำงานบริการมากขึ้น ซึ่งมาจากการขยายตัวของสถานประกอบการขนาดใหญ่ ร้านค้า ภัตตาคาร กิจการค้าส่ง ศูนย์สรรพสินค้า การขยายตัวทางด้านการศึกษาขนานใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการขยายตัวของบ้านจัดสรร นอกจากนี้ ยังมีกิจการร้านอาหารและสวนอาหารเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อรองรับการขยายตัวของชุมชน

ในด้านการใช้ที่ดิน เพื่อการเกษตรนั้น เนื่องจากที่เขตตลิ่งชันมีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาส่วนหนึ่ง และที่มีลักษณะดินชุดธนบุรีเป็นดินตะกอน เหมาะในการทำ

สวนทำไร่ พบว่าแถบตะวันออกของพื้นที่และยังมีดินชุดบางเลน และบางกอก ซึ่งเหมาะในการทำนาทางด้านตะวันตกของพื้นที่ รวมทั้งเป็นบริเวณที่มีโครงข่ายของเส้นทางน้ำหนาแน่น ทั้งจากการขุดและโดยธรรมชาติ จากสภาพพื้นฐานทางธรรมชาติของพื้นที่ ตลอดจนสมรรถนะของดินดังกล่าวทำให้เป็นเขตเกษตรกรรมที่สำคัญเขตหนึ่งของกรุงเทพฯ มาตั้งแต่ในอดีต ประเภทของเกษตรกรรมที่สำคัญในเขตดลิ่งชั้น ได้แก่ การทำนา การทำสวนผัก ไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ดอก และไม้ประดับ

การทำนา จากสภาพพื้นฐานธรรมชาติของพื้นที่และสมรรถนะของที่ดิน บริเวณพื้นที่ทางตะวันออกของดลิ่งชั้นเป็นพื้นที่เหมาะสม สำหรับการทำนาอย่างยิ่ง ปัจจุบันนี้แม้ว่าใช้ที่ดินเพื่อการทำนาได้ลดลง เนื่องจากการแข่งขันของการใช้พื้นที่เกษตรเพื่อให้ได้ผลผลิตที่คุ้มค่ากับราคาที่ดินซึ่งเพิ่มสูงขึ้นอันเนื่องจากการพัฒนาของเส้นทางคมนาคม การใช้ที่ดินเพื่อการทำนาก็ยังคงเป็นการใช้ที่ดินสำคัญประการหนึ่ง

การทำสวนผัก เกษตรกรในเขตดลิ่งชั้นในช่วงที่ผ่านมาได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการใช้ที่ดินเพื่อการทำนามาทำสวนผักมากขึ้น เพราะได้ผลตอบแทนที่มากกว่า คุ้มกับค่าเช่าที่ดินและการลงทุน อันเนื่องมาจากการใช้ที่ดินบ่อยครั้งกว่าการทำนา เช่น พืชผักจีน ประเภทผักกวางตุ้งหรือผักบั้ง จะปลูกได้ปีละ 6 ครั้ง หรือปลูกผักคะน้าได้ปีละ 5 ครั้ง เป็นต้น ในเขตดลิ่งชั้น พบว่าพื้นที่เกษตรประมาณร้อยละ 50 ใช้ทำไร่สวนผักและทำกันทั่วทุกแขวง ส่วนผลผลิตที่ได้นั้น เกษตรกรส่งขายที่ปากคลองตลาดทั้งส่งขายเอง และที่มีพ่อค้าหรือแม่ค้ามารับซื้อจากไร่ผัก

สวนผลไม้และไม้ยืนต้น แต่เดิมเกษตรกรเขตดลิ่งชั้น ประกอบอาชีพทำสวนไม้ยืนต้นเป็นส่วนใหญ่ แต่ปัจจุบันการใช้ที่ดินเพื่อการทำสวนไม้ยืนต้น ได้ลดระดับลงเนื่องจากประสบกับภาวะน้ำท่วมอย่างหนักในปีพ.ศ. 2518 และปีพ.ศ. 2526 และสาเหตุอีกประการหนึ่งคือ เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์อื่น ๆ ซึ่งคุ้มค่าที่ดินมากกว่า ไม้ผล ไม้ยืนต้นซึ่งปลูกมากเขตดลิ่งชั้น คือ กล้าย ทูเรียน มะม่วง ส้ม มะนาว กระท้อน มะพร้าว เป็นต้น

ไม้ดอกไม้ประดับ การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากการทำนา การทำสวนไม้ยืนต้นมาเป็นปลูกไม้ดอกไม้ประดับ และขยายพันธุ์ไม้ ได้แก่ ดวงเงิน ชวนชม เตย กล้ายไม้ เนื่องจากประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้ที่ดินคุ้มค่ากว่า (สำนักงานเขตดลิ่งชั้น, 2561)

ดังนั้น นอกจากการการใช้ที่ดินในการทำเกษตรแล้วการใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรม อุตสาหกรรม และที่อยู่อาศัย จากการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ตลอดจนการเพิ่มขึ้นของประชากรและบทบาทของนักจัดสรรที่ดินทำให้พื้นที่ของเขตดลิ่งชั้นซึ่งเดิมเคยเป็นพื้นที่ทำนาหรือที่ทำสวน เปลี่ยนสภาพการใช้ที่ดินเป็นการใช้ที่ดินซึ่งจะให้ผลตอบแทนคุ้มค่ากว่าในรูปของพาณิชย์กรรม

อุตสาหกรรม หรือที่อยู่อาศัย ย่านชุมชนหนาแน่นซึ่งเป็นแหล่งพาณิชย์กรรมที่สำคัญได้แก่
 แขวงคลองชักพระ นอกจากนั้นยังคงมีชุมชนตามริมคลองสำคัญ ซึ่งเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ยังคงที่
 มีการตั้งถิ่นฐานกันอย่างหนาแน่น อย่างไรก็ตามลักษณะที่ตั้งอาศัยแบบใหม่ของหมู่บ้านจัดสรรที่ดิน
 ได้เกิดขึ้นท่ามกลาง สวนผลไม้ยืนต้น หรือที่นาของแปลงต่าง ๆ ทางตะวันออกของพื้นที่และ
 แนวโน้มจะขยายออกไปทางตะวันตกมากขึ้น อันเนื่องจากการตัดถนนสายปิ่นเกล้า - นครชัยศรี
 ซึ่งทำให้เข้ากรุงเทพฯ สะดวกกว่าอดีต (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 16, สัมภาษณ์, 2561)

ลักษณะทางสังคม

ลักษณะทางสังคมในเขตคลองชักพระไม่ค่อยมีความซับซ้อน เนื่องจากยังมีการพัฒนา
 ความเป็นเมืองในพื้นที่ไม่สูงนัก ประชาชนมีชีวิตค่อนข้างเรียบง่าย พิจารณาได้จากการที่ประชากร
 ส่วนใหญ่ยังมีอาชีพเกี่ยวกับเกษตรกรรม มีวัด ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของการประกอบพิธีทางศาสนา
 และในการพบปะของชาวบ้านยังคงมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันดี มีความสามัคคีกัน เวลาที่มีกิจกรรม
 ต่าง ๆ เช่น เทศกาลสงกรานต์ ลอยกระทง ขึ้นปีใหม่ หรือเทศกาลวันสำคัญทางศาสนา ประชาชน
 ชาวคลองชักพระก็จะมาร่วมกิจกรรมกัน โดยพร้อมเพรียง ประชาชนส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณริมน้ำ
 ชุมชนส่วนใหญ่ในเขตคลองชักพระเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิม ซึ่งอาศัยการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก
 ปัจจุบันนี้ชาวชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่ยังคงมีวิถีชีวิตผูกพันกับสายน้ำดังเช่นในอดีต จากการสังเกต
 ผู้วิจัยยังพบเห็นภาพของชาวบ้านที่อาบน้ำในคลอง เด็ก ๆ ที่เล่นน้ำในคลองกันอย่างสนุกสนานมีทั้ง
 การกระโดดน้ำ การดำน้ำเป็นภาพที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนไทยที่ยังคงมีความผูกพันกับ
 สายน้ำ อย่างแยกกันจากกัน ไม่ได้ถึงแม้เวลาได้ล่วงเลยผ่านพันมานานแล้วก็ตาม นอกจากนี้ชาว
 ชุมชนริมน้ำก็ยังได้อาศัยการคมนาคมทางน้ำ โดยเฉพาะการขนส่งสินค้าเกษตร โดยใช้คลองต่าง ๆ
 ออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยาไปยังตลาดสดปากคลองตลาดด้วยนอกจากนี้สามารถแบ่งลักษณะทางสังคม
 และวิถีชีวิตของชุมชนคลองชักพระได้ดังนี้

การคมนาคม

การคมนาคมทางบก ปัจจุบันการคมนาคมในพื้นที่เขตคลองชักพระมีทางสายหลักอยู่ 3 สาย คือ
 ถนนบรมราชชนนี ถนนคู่งานลอยฟ้าบรมราชชนนี และถนนราชพฤกษ์ส่วนทางสายรองนั้น
 มีอยู่ทั่วไป และเข้าถึงพื้นที่เกือบทั้งหมดของเขต ได้แก่ ถนนฉิมพลี ถนนสวนผัก ถนนบางพระม
 ถนนชักพระ ถนนบางระมาด ถนนวัดอินทราวาส ถนนบางเชือกหนัง ถนนวัดแก้วเงินทอง
 ถนนชัยพฤกษ์และถนนปากน้ำวัดกระโจิม ซึ่งริมถนนทั้งสายหลักปลระรองดังกล่าวยังมีตรอก
 ซอกซอยแยกย่อยไปอีกนอกจากนี้ยังมีการเดินทางทางรถไฟสายใต้ จากสถานีรถไฟธนบุรี
 ถึงสถานีรถไฟ ชุมทางคลองชักพระและจากสถานีรถไฟชุมทางบางซื่อ

ส่วนการคมนาคม ทางน้ำ จะประกอบด้วยคลองบางกอกน้อยคลองมหาสวัสดิ์
คลองซีกพระคลองบางระมาดคลองบางพรมคลองบางน้อยคลองบางเชือกหนังและคลองมอญ
(สำนักงานเขตตลิ่งชัน, 2560)

ภาพที่ 4 คลองในเขตตลิ่ง

ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ

ในเขตตลิ่งชันมีการจัดการสาธารณูปโภคไว้บริการแก่ประชาชนดังต่อไปนี้ ระบบน้ำประปา มีอยู่ตามท้องที่ที่ติดถนนและบริเวณชุมชนหนาแน่น แต่ก็ยังเข้าไม่ถึงถึง โดยเฉพาะหมู่ 12 และ 13 เนื่องจากเขตตลิ่งชันมีลำคลองสายต่าง ๆ ไหลผ่านเชื่อมโยงหลายสาย ประชาชนส่วนใหญ่ จึงใช้น้ำจากลำคลองเพื่อการอุปโภคบริโภค

ระบบไฟฟ้าในปัจจุบันมีไฟใช้ครบทุกหมู่บ้าน ส่วนระบบโทรศัพท์สาธารณะมีใช้บริเวณที่อยู่ใกล้ชุมชนใกล้เมือง แต่ยังมีไม่ถึงถึง และไปรษณีย์ แต่เดิมการสื่อสารทางไปรษณีย์จะใช้ทางน้ำเป็นส่วนใหญ่ แต่ปัจจุบันมีที่ทำการไปรษณีย์ตลิ่งชันแล้ว (สำนักงานเขตตลิ่งชัน, 2560)

การบริการสาธารณะ

การรักษาความปลอดภัย เขตตลิ่งชันมีสถานีตำรวจทั้งสิ้น 2 สถานี คือ สถานีตำรวจนครบาลตลิ่งชัน และสถานีตำรวจนครบางเสาธง การรักษาความปลอดภัยของชุมชนมีทั้งทางบกทางน้ำ ทางบกมีสายตรวจทั้งกลางวันและกลางคืน ส่วนทางน้ำมีสายตรวจในเวลากลางวันเป็นครั้งคราว กลางคืนมีสายตรวจประจำ อุบัติเหตุที่เกิดขึ้นส่วนมากเป็นทางเรือ คดีที่เกิดส่วนใหญ่เป็นคดีธรรมดา เช่น ลักเล็กขโมยน้อย

สถานศึกษา เขตตลิ่งชันมีโรงเรียนรวมทั้งสิ้น 37 โรงเรียน กระจายตามแขวงต่าง ๆ ทุกแขวง ได้แก่ โรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา 7 โรงเรียน โรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ 2 โรงเรียน โรงเรียนราษฎร์ 7 โรงเรียน และโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร 21 โรงเรียน

ศาสนสถาน ประชาชนส่วนใหญ่ในเขตตลิ่งชันนับถือศาสนาพุทธ วัดยังคงเป็นศูนย์กลางสำคัญเพื่อใช้ประกอบพิธีทางศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตรในวันพระ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา การทอดผ้าป่า ทอดกฐิน เป็นต้น ส่วนใหญ่แล้ววัดต่าง ๆ จะตั้งอยู่บริเวณริมน้ำ ซึ่งชุมชนดั้งเดิม เพราะอาศัยการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก และเนื่องจากชาวตลิ่งชันส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธ จึงนิยมที่จะสร้างวัดขึ้นตามศรัทธา เขตตลิ่งชันมีวัดอยู่จำนวนมากถึง 32 วัด มีโบสถ์คริสต์ศาสนา 1 แห่ง และศาลเจ้า 1 แห่ง วัดที่สำคัญในเขตตลิ่งชันที่เป็นพระอารามหลวงมี 3 วัด คือ วัดชัยพฤกษ์มาลา วัดกาญจนสิงหาสน์และวัดรัชฎาธิษฐาน

การสาธารณสุข ประชาชนส่วนใหญ่เมื่อเกิดการเจ็บป่วยจะไปโรงพยาบาลและซื้อยาตามร้านขายยารับประทานเอง หรือรับบริการตามศูนย์สาธารณสุข คลินิก ใ้ยากลางบ้านหรือใช้บริการโรงพยาบาลที่อยู่ใกล้เคียง เช่น เขตบางกอกน้อย เนื่องจากเขตตลิ่งชันมีศูนย์บริการสาธารณสุขจำนวน 11 แห่งเท่านั้น

การพักผ่อนหย่อนใจ เนื่องจากเขตตลิ่งชันมีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสวนอยู่แล้ว โดยที่บริเวณที่มีสวนหนาแน่นได้แก่ แขวงคลองชักพระ สวนสาธารณะจึงไม่ค่อยมีความจำเป็น แต่ทางสำนักงานเขตตลิ่งชันได้จัดบริเวณหน้าสำนักงานเขตที่ติดทางรถไฟให้เป็นสวนสาธารณะสำหรับประชาชนนั่งเล่นพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งในเวลาเย็นจะมีประชาชนมาออกกำลังกายเป็นจำนวนมาก

ลักษณะทุนทางสังคม

ชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน มีทุนทางสังคมที่ทำให้เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งประกอบด้วย ทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาและการจัดการอย่างมีส่วนร่วม จากการวิเคราะห์เอกสารและลงพื้นที่ภาคสนามผลการวิจัย พบว่า

ทรัพยากรบุคคล

ชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชันมีบุคลากรที่มีความสามารถทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้หลายประเภท เช่น ประธานคณะกรรมการบริหาร ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน พระสงฆ์ จากการใช้ข้อมูลดังนี้

จากการสังเกตพบว่า ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนเป็นชุมชนเข้มแข็ง ปัจจัยที่สำคัญประการแรก คือ ผู้นำชุมชน จะเห็นได้ว่าผู้นำชุมชนที่ริเริ่มก่อตั้งตลาดน้ำบริเวณเขตตลิ่งชัน ส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ มีความเข้าใจในหลักการพึ่งตนเองเป็นอย่างดี ทั้งนี้ เป็น เพราะผู้นำชุมชนเป็นบุคคลที่ได้รับการศึกษาในระดับสูงและมีความรู้ความเข้าใจในแนวคิดของชาวชุมชนเป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังสามารถสร้างแรงจูงใจให้ชุมชนคล้อยตามด้วยการลงมือปฏิบัติจริง และปัจจัยประการต่อมา คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ สำหรับชุมชนเขตตลิ่งชันนั้น จะสังเกตได้ว่าการรวมกลุ่มของชุมชนนั้น ค่อย ๆ มีพัฒนาการขึ้นมาตามลำดับ นอกจากนี้ พบว่าการเป็นเครือญาติกัน หรือเป็นคนที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นสาเหตุสำคัญทำให้การรวมกลุ่มพึ่งตนเองนั้น สามารถกระทำได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถพิจารณาได้อีกว่ารูปแบบการรวมกลุ่มของชุมชนนั้น ได้เริ่มจากรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ โดยใช้แรงเกาะเกี่ยวจากการเป็นเครือญาติและความสนิทสนมคุ้นเคยกันมานาน และค่อย ๆ มีจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น ๆ ตามลำดับ จนรูปแบบการรวมกลุ่มได้กลายเป็นรูปแบบที่เป็นทางการในที่สุด โดยทุนทางสังคมด้านทรัพยากรบุคคล

ถ้าผู้นำชุมชน คนในชุมชน ตลอดจนผู้ที่บทบาทในการพัฒนาชุมชนมีความรู้ความสามารถ รู้จักหน้าที่ของตนเอง และรักในความเป็นเจ้าของพื้นที่ คือพร้อมที่จะพัฒนาในชุมชนของตนเองมีความเจริญก้าวหน้าสิ่งนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่จะส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนที่แสดงถึงการบริหารจัดการที่สร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน

“ เราก็ผลักดันกันเองทุกอย่าง เราดูแลหมด ที่นี้จะไม่มีเก้าอี้แม้แต่ สส.สว. ที่จริงเราถือในเรื่องของระบบประชาคม พอเราตั้งประชาคมเนี่ยเราสร้างมาตรฐานเดียวกันคือ นักท่องเที่ยวไม่ว่าต่างชาติหรือคนไทย ราคาเดียวกันหมด ที่เราสร้างมาตรฐานเพราะเราจะไม่เอาโรคเอาเปรียบเพราะเราถือว่า คนที่มาใช้บริการเรา เป็นผู้ที่มีพระคุณ เราไม่สนใจว่าคุณผมจะสีทองสีอะไร เพราะเรามองว่า สิ่งที่เขาเอามาให้เป็นผลประโยชน์ก็คือ ของประเทศชาติ โดยเราก็เป็นตัวจุดประกายเรื่องของตลาดน้ำ พอเราเป็นประชาคมเราก็ทำในเรื่องของยุทธศาสตร์การประชาสัมพันธ์ ก็มีไทยรัฐมาลงอะไรอย่างเนี่ย ที่นี้แทบล่มทลาย แต่พอมันบูมเรื่องตลาดน้ำ หลังจากที่เราก่อเกิดแล้ว ก็จะมีคอนทราสต์คอนทราสต์ก็มี แต่จะเป็นตลาดชบเซา เป็นตลาดคริมน้ำคอนทราสต์ พอตลาดน้ำคอนทราสต์ต่อไปก็จะ เป็นตลาดลำพญา เมื่อก่อนก็อย่างเนี่ย ตามเรา ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

การมีทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำชุมชน คนในชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน หรือเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ ผู้ที่เกี่ยวข้องในทุกกระบวนการที่ขับเคลื่อนชุมชน ย่อมจะส่งผลทำให้เกิดชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

ทรัพยากรธรรมชาติ

พื้นที่ชุมชนตลิ่งชัน จากการสังเกตพบว่ายังมีความเป็นธรรมชาติอยู่มาก แม้ตั้งอยู่ในเขตเมืองและความเป็นเมืองขยายเข้าไปเป็นระยะๆ แต่พื้นที่ในแขวงตลิ่งชันส่วนนอก แขวงนิมพลี แขวงคลองชักพระ แขวงบางระมาด ยังมีความเป็นธรรมชาติมากเหมือนชนบทโดยเฉพาะสวนผลไม้ สวนดอกไม้ และแม่น้ำลำคลองหนองบึงหลายแห่ง เช่น คลองบางระมาด คลองชักพระ คลองบางพรหม คลองบางเชือกหนัง คลองมหาสวัสดิ์ แต่ละคลองมีการขุดเชื่อมถึงกัน ประชาชนยังใช้เป็นเส้นทางสัญจรในชีวิตประจำวัน และดำเนินชีวิตตามวิถีแบบเดิมอยู่มาก คลองนับว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ทำให้ชาวตลิ่งชันรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของตนไว้ได้ เพราะทำให้การติดต่อกับเมืองในสมัยที่ยังไม่มีถนน เป็นไปด้วยความลำบากและคลองยังส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนให้เป็นแบบแผนของคนที่ไม่เปลี่ยนแปลงมากนักมาจนถึงทุกวันนี้ดังคำสัมภาษณ์

“เมื่อก่อนยังไม่มีถนน ต้องใช้คลองติดต่อกัน คนนอกเข้ามายาก คนในจึงผูกพันกันสนิทกันเพราะไม่ค่อยได้ติดต่อกับคนนอก ” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 15, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2561)

“คลองแต่ละคลองเชื่อมถึงกัน บ้างก็ขุด บ้างก็ต่อกัน โดยธรรมชาติ คนไปมาหาสู่กันตลอดทาง รู้จักกัน ตอนนี่คลองกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวไป มีเรือนำนักท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตชาวบ้านตลอด ” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 28, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

ภูมิปัญญา

ชุมชนตลิ่งชันมีภูมิปัญญาที่มีความสามารถทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้หลายประเภท เช่น อาหารสูตรดั้งเดิมมากมาย เรือประชิดริ้ว ช่างต่อเรือ การเพาะกล้วยไม้ จากการให้ข้อมูลดังนี้ การที่ชุมชนเขตตลิ่งชันสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง เพราะมีจุดเด่นด้านภูมิปัญญาที่โดดเด่น ประกอบด้วย ด้านอาหารที่เป็นสูตรดั้งเดิม มีช่างต่อเรือเก่าแก่ที่เป็นภูมิปัญญาที่สำคัญของชุมชนบ้านและนอกจากนี้ทางชุมชนมีบ้าน หัตถกรรม เป็นพิพิธภัณฑ์เรือจำลอง จัดตั้งขึ้นโดยคุณสุรัชย์ รุณบุญรอด ตั้งอยู่ตรงข้ามกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม ภายในมีหัตถกรรมเรือในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงอุปกรณ์วิถีชีวิตของชาวสวน สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนที่มีความผูกพันกับสายน้ำได้เป็นอย่างดี ซึ่งคุณสุรัชย์ ได้เล่าถึงที่มาของการตั้งพิพิธภัณฑ์เรือจำลองแห่งนี้ว่า เดิมโตมาท่ามกลางอู่ต่อเรือ บ้านริมน้ำ มองเห็นเรือ และรู้จักเรือตั้งแต่ 4 ขวบ กระทั่งครบกำหนดที่จะต้องไปเป็นทหารราบ แต่ความรักในเรือยังมีอยู่เต็มสายเลือด จนเมื่อ 14 ปีที่แล้ว

มีเหตุให้ลุงสุรชัยเริ่มศึกษาการต่อเรือจำลองอย่างจริงจัง เนื่องจากมีความสนใจและรักเรือเป็นชีวิตจิตใจ อยากได้เรือลำหนึ่ง เป็นเรือใบฝรั่งที่มารู้คราวหลังว่าเป็นเรือกำปั่นสมัยกรุงศรีอยุธยาที่โรงแรมริเวอร์ ซิตี้ แต่ไม่สามารถซื้อได้จึงใช้วิธีจำลองแบบมา เดิมคุณสุรชัยมิได้มีความรู้ทางด้านการต่อเรือเลยแม้แต่น้อย ในระยะแรกทำถูกทำผิดเพราะไม่มีความรู้ อาศัยดูจากรูปแล้วก็ลองต่อไปเรื่อย ๆ เรือลำแรกที่ต่อทำจากไม้ฉำฉาที่หาได้ริมคลอง จากนั้นก็มีกำลังใจที่จะทำมากขึ้น การต่อเรือจำลองของคุณสุรชัย เป็นเพียงงานอดิเรกที่เกิดจากความสนใจของตนเองเท่านั้น มิได้คำนึงถึงธุรกิจการค้าขายแต่อย่างใด เพราะหลังจากที่ต่อเรือลำแรกสำเร็จแล้วก็ออกเดินทางหาความรู้เพิ่มเติมเพียงเพราะอยากจรรู้จักเรือให้มากขึ้น และอยากต่อเรือให้ได้หลาย ๆ แบบ ดังนั้นคุณสุรชัยจึงเริ่มต้นด้วยการศึกษาจากอาจารย์ไพฑูรย์ ขาวมาลา ผู้รอบรู้เรื่องเรือไทยและอาจารย์อีกหลายท่าน จึงทราบว่าพื้นฐานในการต่อเรือทุกประเภทต้องมาจากเรือใบไทย นอกจากนี้คุณสุรชัยยังเดินทางไปตามที่จัดแสดงเรือต่าง ๆ ซึ่งขณะนั้นยังรับราชการทหารอยู่ ต่อมาเริ่มหุ่มเทกกับเรือมากกว่าจะเป็นงานอดิเรก จึงลาออกจากราชการและศึกษาประวัติศาสตร์เรือ และการต่อเรืออย่างเป็นจริงเป็นจัง จนวันนี้เรียกได้ว่าเป็นอาชีพช่างต่อเรือจำลองไปแล้ว ผลงานของคุณสุรชัยเป็นที่รู้จักมากขึ้นเมื่อเรือจำลองของเขาได้รับรางวัล OTOP 4 ดาว มีคนมาขอเป็นลูกศิษย์และมีคนมาติดต่อขอซื้อเรือจำลองมากขึ้น ทั้งยังผลิตเรือจำลองรูปแบบต่าง ๆ ขึ้น เพื่อนำมาจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ เพื่อที่จะอนุรักษ์เรือเก่า ๆ ไว้ ถึงแม้ว่าปัจจุบันนี้เรือจะมีได้เป็นยานพาหนะหลักที่ใช้ในการคมนาคมอีกต่อไป เรือหลายชนิดที่ไม่ได้เล่นอยู่ในลำคลองแล้ว แต่อย่างน้อยเยาวชนรุ่นหลังควรจะมีโอกาสได้รู้จักและศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับรูปแบบเรือต่าง ๆ ที่มีความสำคัญสำหรับผู้คนในอดีต ดังนั้นพิพิธภัณฑ์เรือจำลองถือเป็นแหล่งความรู้ของชุมชนและสังคมอีกแห่งหนึ่งในย่านคลองลัดมะยม เขตตลิ่งชัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 18, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2561)

นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาการปลูกกล้วยไม้ที่มีเอกลักษณ์ที่สำคัญของชุมชนเขตตลิ่งชัน โดยการท่องเที่ยวที่เป็นจุดเด่นสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การชมกล้วยไม้ ซึ่งได้รับความนิยมน้อย เช่นกันดังคำสัมภาษณ์

“สวนกล้วยไม้เป็นจุดเด่นของชุมชน มีผู้คนให้ความสนใจมาชมกันมาก นอกจากสวนดอกไม้วานผลไม้วาน ตลิ่งชันยังมีอาหารพื้นเมือง ขนมพื้นบ้านหลายชนิดจำหน่ายกัน และเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว การรักษาโรคด้วยสมุนไพร การนวดแผนไทยก็ได้รับความนิยม เราพยายามสืบสานภูมิปัญญาไทยด้านนี้ไว้” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 2, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2561)

การจัดการ

ชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชันมีบุคลากรที่มีความสามารถทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้หลายประเภท เช่น ตลาดน้ำตลิ่งชัน ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ตลาดน้ำวัดสะพาน ตลาดน้ำวัดจำปา จากการให้ข้อมูลดังนี้ (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารตลาดต่าง ๆ)

จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารตลาดต่าง ๆ พบว่า การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยผู้นำชุมชนมีการสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องผลประโยชน์ที่จะได้รับร่วมกัน มีการระดมความคิดด้านแนวทางการพัฒนาตลาดน้ำรวมถึงผลดีผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับตลาดน้ำโดยรวมและที่จะเกิดขึ้นแก่คนในชุมชน นอกจากนี้ทางตลาดน้ำมีการจัดตั้งประชาคม จึงมีการเปิดโอกาสให้แก่สมาชิกทุกท่านมีการระดมความคิดเห็นถึงแนวทางการพัฒนาตลาดน้ำที่แต่ละคนมีแนวทาง และมีการบริหารจัดการระบบการทำงานที่โปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ การทำงานของประชาคมอยู่ในมือสมาชิกอาจจะทำงานกับคนไม่กี่คน ดังนั้นการเปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบ หรือมีการชี้แจงเป็นระยะ ๆ ทั้งในลักษณะการประชุมบอกเล่า และแจกเอกสารเป็นต้น (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 8, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2561) นอกจากนี้ทางชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชันมีการประสานงานเครือข่ายที่มีอยู่ เพื่อขยายกิจกรรมท่องเที่ยว กล่าวคือ ตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน ประกอบด้วย ตลาดน้ำตลิ่งชัน ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ตลาดน้ำวัดสะพาน ตลาดน้ำวัดจำปา มีการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 9, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561) กัน ดังนั้นทำให้เกิดความร่วมมือกันระหว่างกลุ่มแม่ค้า ชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้อง ส่งผลทำให้เกิดการพัฒนาตลาดน้ำให้ขยายไปต่อเรื่อย ๆ

นอกจากนี้การมีตลาดน้ำยังก่อให้เกิดการร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนทุกเพศทุกวัย ทำให้ทุกคนมีโอกาสที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในชุมชน ไม่ว่าจะของเด็ก ๆ ที่ก่อนหน้านี้เด็กจะมัวแต่เล่น ไม่ได้ช่วยพ่อแม่ พอมีตลาดน้ำเกิดขึ้นเด็ก ๆ ก็ต้องมีกิจกรรม มีงานทำเสริม ทำให้เป็นส่วนหนึ่งในการมีส่วนร่วมในชุมชน ซึ่งผู้นำชุมชนมองว่าการสร้างตลาดเป็นพลังของชุมชนทำให้เกิดความร่วมมือกัน ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนได้กล่าวว่า

ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนได้กล่าวว่า

“ คือ จริง ๆ มัน ไม่ได้มองแค่ตลาดแต่เรามองว่า เป็นการสร้างพลังของชุมชนให้เกิดขึ้น พอมีตลาดการมีส่วนร่วมก็ดีขึ้น เพราะว่าเค้ามียายได้ ที่มันคงมากยิ่งขึ้น อย่างลืมนี่รายได้ชาวบ้านนี้ มันมาจากสินค้าและบริการทั้งนั้น วันนี้เนี่ย คิดที่จะไปปีนลูกจ้าง ยิ่งน้อยลงเรื่อย ๆ คือเด็กในเมือง ถอยกลับมาอยู่กับครอบครัว เพื่อมาขายของ มามีส่วนร่วม พอมีศูนย์แบบคุณลุงเนี่ย ลูกหลานที่อยู่เมื่อก่อนไม่มีตลาด เด็กก็เที่ยวเล่นเกม แต่พอเด็กมีตลาด เด็กก็มาช่วยพ่อแม่ทำมาหากินแล้วรู้สึกความสัมพันธ์ในครอบครัวเริ่มดีขึ้น คือลุงใช้แรงงานในพื้นที่ทั้งหมดเลย ” (สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 5, สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2561)

ดังนั้นสรุปได้ว่าชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน มีทุนทางสังคมที่ทำให้เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งประกอบด้วย การมีทรัพยากรบุคคล ที่มีจุดเด่นในด้านของการมีผู้นำที่เข้มแข็งและเป็นแรงผลักดันที่ทำให้คนในชุมชนเกิดแรงจูงใจที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง ตลอดจนสร้างความเชื่อมั่นให้กับคนภายนอก ในการเข้ามามีบทบาทในการศึกษาเรียนรู้การพึ่งตนเองของชุมชนเขตตลิ่งชัน ทรัพยากรธรรมชาติ คือคลองหลายสายเชื่อมโยงให้คนติดต่อกันสะดวก และกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นิยมกันมากในปัจจุบัน การมีภูมิปัญญาที่เป็นจุดเด่นของชุมชนที่ส่งผลทำให้คนรุ่นหลังสามารถเอาไปประกอบอาชีพได้ เช่น อาหารพื้นเมือง หัตถกรรมพื้นบ้าน การต่อเรือ และที่สำคัญทุนทางสังคมในด้านการจัดการคนในพื้นที่ที่มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารเป็นกลุ่มเพื่อการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด เพราะเมื่อใดที่ชุมชนมีส่วนร่วมย่อมนำมาซึ่งความเข้มแข็งของชุมชน

ทุนทางวัฒนธรรม

ชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน มีทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนที่ทำให้เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งประกอบด้วย วัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องได้ (วัตถุธรรม) เช่น วัดต่าง ๆ วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (สหธรรม) วัฒนธรรมความเชื่อ ความคิด ค่านิยมประเพณี พิธีกรรม (คติธรรม) วัฒนธรรมที่เป็นกฎระเบียบของชุมชน (เนติธรรม) จากการวิเคราะห์เอกสารและลงพื้นที่ภาคสนามผลการวิจัยพบว่า

วัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องได้ (วัตถุธรรม)

ชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชันมีวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องได้ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้หลายประเภท เช่น วัดวาอารามที่มีความสำคัญในอดีตที่ผ่านมา ศาลเจ้าแม่โพสพที่ประชาชนนับถือ จากการสังเกตพบว่า จากการสังเกตการณ์และการสำรวจร่วมกับชาวบ้านตามเส้นทางทางน้ำ เริ่มต้นจากบริเวณริมคลองตลาดน้ำเขตตลิ่งชัน พื้นที่ดังกล่าวมีทุนทางวัฒนธรรมและทรัพยากรท่องเที่ยวทางน้ำมากมาย ประกอบด้วย วัดตลิ่งชัน วัดช่างเหล็ก วัดมณฑป วัดสมร โกลี วัดทอง (คลองบางระมาด) วัดกระจิง วัดจำปา วัดมะกอก และวัดโพธิ์ ซึ่งสามารถเห็นศักยภาพในการดึงดูดนักท่องเที่ยว ศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยวและการบริหารจัดการ คือ ศักยภาพในการดึงดูดด้านการท่องเที่ยวใน ด้านคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมในแต่ละวัดมีประวัติและความสัมพันธ์กับชุมชนมายาวนาน อีกทั้งศิลปกรรมในอดีตยังคงมีให้ศึกษาอยู่ อยู่ เช่น จิตรกรรมฝาผนัง ตำนานเล่าขาน รูปแบบศิลปกรรม รูปทรงสถาปัตยกรรมของแต่ละวัดอาจมีเพียงบางวัดเท่านั้นที่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเนื่องด้วยสภาพที่ทรุดโทรม ส่วนในเรื่องสภาพทางกายภาพและกิจกรรมท่องเที่ยว การเดินทาง คมนาคมค่อนข้างสะดวก ความปลอดภัยค่อนข้างดีเนื่องจากเป็นชุมชนที่จัดระเบียบอย่างเป็นระบบดีและไม่พบการเกิดอาชญากรรมในพื้นที่ที่ร้ายแรง ด้านกิจกรรม

ภายในวัดนอกเหนือจากการสักการบูชาพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนแล้วนั้น ยังพบว่าแต่ละวัดมีงานประจำปีของทางวัดที่จัดขึ้นอยู่แล้ว ทั้งนี้ทรัพยากรท่องเที่ยวดังกล่าวยังเป็นเส้นทางหนึ่งของเส้นทางท่องเที่ยวทางจรรย์านซึ่งกำหนดโดยกองบริการการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานครอีกด้วย สภาพภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว พบว่าในส่วนนี้ ทั้งโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ระบบไฟฟ้าและประปา มีพร้อมทุกวัด รวมถึงสถานที่นั่งพักผ่อน บางวัดอาจต้องมีการปรับปรุงเพิ่มขึ้นหากเกิดเป็นเส้นทางท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมากขึ้นแต่ถือได้ว่ายังคงรองรับการท่องเที่ยวของชุมชนได้อย่างยั่งยืน มีทางเดินสำหรับคนพิการเตรียมพร้อมไว้อำนวยความสะดวก ซึ่งจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนได้กล่าวว่า

“การท่องเที่ยวของคนที่นี่ส่วนใหญ่ก็เที่ยวตลาดน้ำและก็เที่ยววัดด้วย เรา โชคดีที่ชุมชนแถวนี้มีวัดเยอะ ทำให้เป็นจุดเด่นให้คนมาเที่ยว อย่างคนฝรั่งก็มาเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณี เข้าวัดแล้วก็ดูบ้านเรือนชาวบ้านริมคลอง” (สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 10, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2561)

“วัดหลายแห่งในพื้นที่ยังเป็นจุดเด่นที่เข้มแข็งของชุมชน ให้นักเรียนนอกมาชมตลอดเวลาปกติ และเวลาเทศกาล มีประเพณีของแต่ละวัด พอถึงเทศกาลคนนิยมมาก” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 16, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2561)

“วัดยังคงเป็นแหล่งสำคัญของชุมชน พระพุทธรูปประจำวัดแต่ละวัด ด้วยชาวบ้านเชื่อกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ป้องกันภัยได้ คนนอกก็มีการยอมรับมาสักการะกันมาก(ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข,11, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ประกอบด้วย

ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (สหธรรม)

ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในด้านการอยู่ร่วมกันในสังคมของคนในชุมชนตลิ่งชัน แม้มีทั้งชาวไทย ชาวจีน และชาวต่างชาติอื่น รวมทั้งผู้นับถือศาสนาพุทธและยังมีคริสต์ อิสลามบ้าง แต่มีความสามัคคี มีศีลธรรมอันดีต่อกัน เช่น การแสดงความเคารพ มารยาทที่เด็กมีต่อผู้ใหญ่ การใช้ภาษาพูดจาที่สุภาพอ่อนโยน การนับถือเคารพพระสงฆ์ บิณฑบาต ครูบาอาจารย์ ผู้อาวุโส ซึ่งยังพบได้ในชุมชนในเขตตลิ่งชัน

จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนได้กล่าวว่า

“ชาวบ้านที่นี่เวลามีประเพณีอะไร หรือแม้กระทั่งช่วงที่ค้าขายก็จะมีการใส่ชุดไทย เพื่อทำให้เกิดความเป็นเอกลักษณ์ของเราเอง” (สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 5, สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2561)

“โดยทั่วไปคนในชุมชนแต่งกายเรียบง่าย แบบไทย คนมีเชื้อสายจีนบางครั้งแต่งตัวแบบจีนให้เห็น แม้ในเวลาปกติ คริสต์ มุสลิม ก็ทำพิธีกรรมของเขาได้อิสระ ” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข, 21 สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

และช่วงเทศกาลประเพณีที่สำคัญชาวบ้านมีการแต่งกายตามขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ในขณะที่เดียวกันเอกลักษณ์ที่สำคัญในตลาดน้ำเขตตลิ่งชัน คือแม่ค้าบางร้านมีการแต่งชุดไทย เพื่อแสดงออกถึงเอกลักษณ์ความเป็นชุมชน เป็นคนไทยให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส ซึ่งแสดงหนึ่งวิถีชีวิตความเป็นไทยในชุมชนเขตตลิ่งชันและการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความหลากหลายได้ ดังข้อมูลการสัมภาษณ์

“มีประชาชนที่เป็นชาวจีน ยังประกอบพิธีกรรมในวันตรุษจีน มีไหว้เจ้า ไหว้บรรพบุรุษ แต่งกายแบบจีน ให้เงินลูกหลาน” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 7, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

“ในชุมชนมีอิสลามบ้างไม่มาก คริสต์ก็ไม่มากแต่เราก็อยู่กันอย่างมีความสุข เข้ากันดี ไม่มีปัญหา” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 19, สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2561)

“มีการบอกเล่าต่อมาว่า บางครอบครัวมีเชื้อสายมอญบ้าง ฉวนบ้าง แต่ตอนนี้ลูกหลานอยู่แบบไทยกันหมดแล้ว ก็ดำเนินชีวิตไปเหมือนกัน ไม่แตกต่างกัน ไม่สร้างปัญหา” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 23, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

วัฒนธรรมความเชื่อ ความคิด (คติธรรม)

ความเชื่อของชาวตลิ่งชันส่วนหนึ่งผูกพันอยู่กับการนับถือพระพุทธศาสนา อีกส่วนหนึ่งคือการนับถือผีต่าง ๆ ลักษณะร่วมกันคือการนับถือพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำวัด ตามถิ่นที่อยู่อาศัยของผู้คน เช่น ชาวบ้านริมคลองบางน้อยแถบวัดสะพาน จะนับถือหลวงพ่อโต ซึ่งเชื่อว่ามี ความศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองชาวบ้านและคลบนาคาให้พวกเขาได้บรรลุวัตถุประสงค์ในเรื่องต่าง ๆ ผ่านการแก้บน ซึ่งเชื่อว่าจะหลวงพ่อโตชอบว่าไข หรือพวงมาลัยจึงมีคนนำมาถวายเป็นประจำ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับศาลเจ้าประจำถิ่นซึ่งมักตั้งอยู่ตามลำคลอง และชาวบ้านยังมีความผูกพันกับสายน้ำ ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อจ้อย เจ้าพ่อสิงขร เจ้าพ่อเงาะ ศาลเจ้าแม่ทับทิม และนอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความเชื่อเรื่องการสะเดาะเคราะห์ เมื่อเกิดเหตุร้าย บางคนถูกเชื่อว่าผีเข้าเจ็บป่วยรักษาไม่หาย ชาวบ้านจะทำกระทงรูปสามเหลี่ยมทำด้วยกาบกล้วย ใส่กับใส่ข้าว ได้แก่ ไก่หนึ่ง ขนม 1 อย่าง น้ำ 1 ถ้วยไปวางไว้ที่ทางสามแพร่ง โดยเรียก ไอ้ห้อยไอ้ไหนสัมภเวสีที่เชื่อว่า ล่องลอยผ่านได้ขึ้น นอกจากนี้มีความเชื่อที่เป็นข้อห้าม คือ ห้ามใช้สากตำครกเปล่า ห้ามปลูกต้นไม้ใหญ่ไว้ใกล้บ้าน ห้ามนั่งขวางบันได เชื่อว่าคลอดลูกไม่ออก และห้ามกินข้าวกับ จานร้าว เป็นต้น โดยความเชื่อของคนตลิ่งชันมีความเชื่อมาตั้งแต่สมัยรุ่นบรรพบุรุษ และในปัจจุบันได้มีการสืบทอดเป็นวัฒนธรรมในด้านความเชื่อจนถึงลูกหลานดังคำสัมภาษณ์ว่า

“คนนอกอาจไม่เข้าใจ แต่เรายังเชื่อมั่นว่าปัจจุบัน เรามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครอง ทำให้ชุมชนเป็นสุข ยังสอนลูกหลานต่อมาไม่ให้ลบลู่ แต่ให้เคารพ เช่น หลวงพ่อโต ศาลเจ้าแม่ทับทิมช่วยคุ้มกันรักษาเราได้อย่างปลอดภัย” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 12, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2561)

“ความเชื่อเรื่องนี้ เพราะชาวตลิ่งชันผูกพันกับแม่น้ำลำคลองมาตั้งแต่เกิด ใช้อาบ กิน เดินทาง เพาะปลูก เราสอนให้ลูกหลานรักน้ำ ช่วยกันดูแล เพราะใกล้ชิดกับชีวิตเรา หากน้ำไม่มีหรือน้ำเสียไปใช้การไม่ได้เราจะอยู่อย่างไร (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 17, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2561)

ค่านิยมประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ

ชุมชนเขตตลิ่งชันมีค่านิยมประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ที่สืบทอดตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ มีประเพณีตรุษไทย ซึ่งจะจัดขึ้นในช่วงแรม 15 ค่ำเดือน 4 ชาวบ้านจะทำบุญเลี้ยงพระที่วัด โดยทำขนมตามประเพณี คือ ข้าวเหนียวแดง และกะละแมใส่น้ำตาลมะพร้าวไปทำบุญและแจกจ่าย แลกเปลี่ยนกัน นอกจากนี้ก็มีประเพณีแห่ขบวนแห่เรืออัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุทางน้ำหรือชักพระทางน้ำ ออกเดินทางจากวัดนางชี เขตภาษีเจริญ มุ่งหน้าไปยังสำนักเขตตลิ่งชัน โดยใช้เรือฝีพาย สองลำ และขบวนเรือประกอบอีกหลายลำ ใช้เส้นทางคลองด่าน ผ่านคลองบางกอกใหญ่ เข้าคลองชักพระ ก่อนที่เจ้าหน้าที่จะอัญเชิญขึ้นรถแห่ไปยังสำนักงานเขตตลิ่งชัน ตลอดสองฝั่งข้างทางมีพุทธศาสนิกชนร่วมทำบุญจำนวนมาก และประเพณีที่ชาวบ้านได้ทำสืบทอดกันมาอีกประเพณีหนึ่งคือ ประเพณีการรับขวัญข้าว โดยประเพณีการรับขวัญข้าวเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชาวนาแสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่มีต่อพระแม่โพสพ ซึ่งเป็นเทวดาประจำพืชพันธุ์ธัญญาหารทั้งปวงที่ชาวไทยเชื่อถือและกราบไหว้บูชามาตั้งแต่โบราณ การทำขวัญข้าวเป็นการแสดงความนอบน้อมต่อพระแม่โพสพ เพื่อลดบันดาลให้พืชพันธุ์ที่ปลูกมีความอุดมสมบูรณ์ และนอกจากนี้ประเพณีอื่น ๆ ที่ชุมชนตลิ่งชันยังคงปฏิบัติ คือ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีเข้าพรรษา ออกพรรษา และประเพณีตักบาตรเทโว รวมทั้งการสัจญ์จรทางเรือ มีพระบิณฑบาตรทางเรือในยามเช้า ทำให้ต้องรักษาแม่น้ำลำคลอง เป็นต้น ดังคำสัมภาษณ์

“ความเชื่อทางพุทธศาสนา ทำให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ทำขวัญข้าว ตักบาตรเทโว แห่เทียน ลอยกระทง ซึ่งยังคงจัดกันทุกปี ในรูปแบบของท้องถิ่น ตอนนี้กลายเป็นจุดขายให้นักท่องเที่ยว และคนนอกพื้นที่มาเที่ยวชม เพราะอาจต่างจากที่อื่นและอยู่ใกล้เมืองหลวง ทำให้เป็นที่นิยม” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 3, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2561)

“ตอนนี้มีถนนหลายสาย มีรถเข้าถึงชุมชน การเดินทางสะดวก แต่ยามมีเทศกาล มีประเพณีแต่ละครั้งก็จะมีทัวร์ทางเรือจัดมาชมกัน สองฝั่งคลองนักท่องเที่ยวเต็มไปหมดเราจึงต้องช่วยกันรักษาคลองและน้ำในคลองไว้” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 11, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

วัฒนธรรมที่เป็นกฎระเบียบของชุมชน (เนติธรรม)

ในชุมชนตลิ่งชันมีการจัดระเบียบสำคัญของชุมชนไว้อย่างเป็นระบบทำให้ชุมชนมีแบบแผนการปฏิบัติที่เหมาะสม เช่น การกำหนดทางเท้าสำหรับผู้เดินชมตลาด การจัดแผงสำหรับผู้ประกอบการ เส้นทางเดินรถ เส้นทางเดินเรือ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ศาสนสถาน ห้องน้ำที่ทิ้งขยะ ไว้เป็นสัดส่วนและเพียงพอที่จะบริการนักท่องเที่ยว มีฝ่ายประชาสัมพันธ์ มีการจัดตั้งกรรมการและเวรยามดูแลความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชน ทางเดินสำหรับคนชรามีราวให้จับ ทางสำหรับผู้พิการ มีทางสำหรับรถเข็น มีกฎระเบียบให้ช่วยเหลือผู้มาท่องเที่ยว โดยเฉพาะเด็ก สตรีมีครรภ์ คนชรา คนพิการ มีศูนย์รักษาความปลอดภัย รับเรื่องร้องทุกข์เพื่ออำนวยความสะดวกดังกล่าว

“กรรมการได้ออกเป็นระเบียบเรื่องการนำรถมาจอด มีสถานที่บริการไว้เพื่อให้เป็นระบบและสะดวกขึ้น ทุกร้านค้ามีป้ายกำหนดราคาสินค้าไว้ เพื่อให้ความเป็นธรรมแก่ผู้มาชมค่าบริการมอเตอร์ไซค์ รถสองแถวก็กำหนดไว้ชัดเจน” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 16, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2561)

“ขอมมาเที่ยวที่นี่เพราะเป็นระเบียบดี ไม่กังวลเรื่องความไม่ปลอดภัยนอกจากมีสินค้า มีสถานที่ให้ชมแล้ว ยังมีระบบอำนวยความสะดวกด้วย” (นักท่องเที่ยวตลาดน้ำตลิ่งชัน เพศชาย, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

“การจัด โซนดี คู่มือระเบียบ โซนร้านอาหาร โซนสินค้าพื้นเมือง โซนดอกไม้ ทำให้เดินหาสะดวก” (นักท่องเที่ยวตลาดน้ำคลองลัดมะยม เพศหญิง, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าทุนทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นทุนวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องได้ เช่น วัดวาอาราม หรือแม่น้ำลำคลอง ตลอดจนทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนสามารถพัฒนาพื้นที่ของตนเองให้เป็นจุดเด่น เพื่อให้เกิดการดึงดูดให้คนภายนอกเข้ามาศึกษาและเข้ามาท่องเที่ยว จึงทำให้ประเด็นนี้จึงส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน

กระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร

ชุมชนในย่านตลิ่งชันปัจจุบันมีตลาดน้ำทั้งหมด 4 ตลาด คือ ตลาดน้ำตลิ่งชัน ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ตลาดน้ำวัดสะพาน และตลาดน้ำวัดจำปา โดยรูปแบบกระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชน คือ แต่ละแห่งดังนี้

ตลาดน้ำตลิ่งชัน

1. ความเป็นมาของตลาดน้ำตลิ่งชัน

ตลาดน้ำตลิ่งชันเริ่มเปิดดำเนินการเมื่อปี พ.ศ.2530 ตามนโยบายของสำนักงานเขตตลิ่งชัน ในสมัยที่นายประชุม เจริญลาภ เป็นผู้อำนวยการเขตตลิ่งชัน เดิมมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็น ศูนย์รวมผลิตผลและผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรของชาวตลิ่งชัน ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนให้เป็นตลาดน้ำ และสนับสนุนให้เจ้าหน้าที่พนักงาน หรือลูกจ้างของสำนักงานเขตตลิ่งชัน และหลายคนก็ยังยื่น หยัดค้าขายมาตั้งแต่เปิดตลาด แต่ของขายอาจปรับเปลี่ยนไปบ้าง ประธานประชาคมคมตลาดน้ำตลิ่ง ชันได้กล่าวว่า

โดยประธานประชาคมคมตลาดน้ำตลิ่งชันได้กล่าวว่า

“จุดเริ่มต้นของการเกิดตลาดน้ำตลิ่งชัน คือ เริ่มการพัฒนากันไปด้วยตนเองช่วงเริ่มแรก ก็มันก็ล้มลุกคลุกคลานบ้าง คำว่าล้มลุกคลุกคลานมา สมัยก่อน คือ การท่องเที่ยวแบบชนบท มันไม่ค่อยออกนิยามมากเท่าไร ทำให้ต้องพัฒนาตนเองให้เข้มแข็ง” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 10, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2561)

ปัจจุบันจากการสังเกตตลาดน้ำตลิ่งชัน เป็นตลาดน้ำใจกลางเมืองกรุง เป็นตลาดน้ำ ที่ยังคงวิถีชีวิตความเป็นชาวสวนริมคลอง มีพ่อค้าแม่ค้า พายเรือขายอาหาร ผักผลไม้ต่าง ๆ ทั้งบน โป๊ะ และในคลองเช่น ร้านก๋วยเตี๋ยว ขนมไทย ผลไม้ต่าง ๆ ส่วนในตลาดเองอยู่บริเวณริมคลองก็จะมี ร้านอาหารและแผงลอยขายต้นไม้ดอกไม้ประดับ ของตกแต่งและอาหารต่าง ๆ โดยตลาดน้ำตลิ่งชัน หรือคนทั่วไปคุ้นเคยเรียกติดปากว่า “คลองซักพระ” มีความสวยงาม มีอากาศบริสุทธิ์ และ ยังคงความเป็นธรรมชาติ และวิถีชีวิตชาวบ้านริมน้ำ สองฝั่งคลอง ที่แวดล้อมไปด้วยสวนกล้วยไม้ สวนผักและผลไม้พื้นบ้าน ไปได้อย่างครบถ้วน ตลาดน้ำแห่งนี้ยังคงบรรยากาศแบบชาวบ้าน และ อาหารรสชาดอร่อยแบบท้องถิ่นสมัยโบราณ ห่างไกลจากมลพิษบนท้องถนน มีเรือแพให้นั่งชม อาหารอร่อยริมน้ำลมโชยเย็นสบาย

นอกจากนี้ด้านหน้าทางเข้าของตลาดน้ำสองข้างทางเต็มไปด้วยของขายละลานตามากมาย ทั้งขนมหวานที่หายาก ผลไม้เนื้อนุ่มหวานฉ่ำ พืชผักพื้นบ้านสด ๆ จากสวนของชาวบ้าน งานหัตถกรรมฝีมือดีน่าชื่นชมจากภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมทั้งของดีฝั่งธน ต้นไม้กล้วยไม้ นานาพันธุ์ ที่เพาะส่งตรงมาจากสวนจำหน่ายในราคาต้นทุน

2. การท่องเที่ยวที่สำคัญของตลาดน้ำตลิ่งชัน

เส้นทางการท่องเที่ยวในเขตตลิ่งชันที่ดีที่สุด วิธีหนึ่งคือการท่องเที่ยวทางเรือ โดยเฉพาะ ผู้ที่ต้องการเที่ยวชมบ้านเรือนริมคลอง หรือเที่ยวชมวัด เพราะวัดส่วนใหญ่ในเขตตลิ่งชันจะหันหน้า เข้าหาคลอง เชื่อมต่อกัน โดยทางน้ำสะดวกกว่าเส้นทางบกที่มาทีหลัง (และมักจะเข้าสู่วัดจากด้านหลัง)

เส้นทางท้าวเรือบางเส้นทางยังพาไปเที่ยวชมในเขตใกล้เคียงด้วย นอกจากนี้หากต้องเช่าเหมาลำ อัตรการให้บริการอยู่ที่ชั่วโมงละ 1,000 บาท ส่วนเส้นทางท่องเที่ยวที่นิยมกัน ตั้งต้นบริเวณ ตลาดน้ำตลิ่งชัน จากสัมภาษณ์ผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางเรือในพื้นที่มี 6 เส้นทาง คือ เส้นทางที่ 1 วันเดียวเที่ยว 3 ตลาดน้ำ โดยเป็น โปรแกรมการท่องเที่ยวที่มีความนิยม และขึ้นชื่อ โดยจะนำเที่ยวผ่านตลาดน้ำตลิ่งชัน ตลาดน้ำคลองลัดมะยม และตลาดน้ำวัดสะพาน โดยใช้เวลา 3 ชั่วโมง ซึ่งจะมีเพียงรอบเดียวเท่านั้น ราคา ผู้ใหญ่ 99 บาท และเด็ก 60 บาท เส้นทางที่ 2 ท้าวกล้วยไม้ ไหว้พระชมตลาด โดยการล่องเรือสัมผัสอากาศบริสุทธิ์ ทำบุญวัดเกาะ ไหว้หลวงพ่อดำ 312 ปี ชมสวนกล้วยไม้ และตลาดวัดสะพาน แล้วต่อด้วยไหว้ พระพุทธรูปหินทรายสมัยกรุงศรีอยุธยา ให้อาหารปลาวิดปากน้ำฝั่งใต้ และแวะซื้อข้าวหลาม ราคาท้าว โดยราคาท้าว ผู้ใหญ่ 99 บาท เด็ก 60 บาท โดยมีหลายรอบในหนึ่งวัน

เส้นทางที่ 3 สวนงูธนบุรี เริ่มต้นด้วยตลาดน้ำตลิ่งชัน แล้วล่องเรือย้อนแม่น้ำเจ้าพระยา สายเก่าเส้นทางในการเดินทัพสมัยกรุงธนบุรี เที่ยวสวนงูเปลือเปลือกับสัตว์นานาชนิด ตื่นเต้นกับการแสดงคนและงู หลังจากนั้นไหว้พระหลวงพ่อดำวัดปากน้ำภาษีเจริญ โดยมีรอบเดียว คือ เวลา 13.00 น. ราคาผู้ใหญ่ 150 บาท เด็ก 60 บาท

เส้นทางที่ 4 ท้าวชั่วโมงเดียวเที่ยวรอบเกาะ นั่งชมบรรยากาศผ่านเส้นทางตลาดน้ำตลิ่งชัน คลองซึกพระ แยกคลองมอญ เข้าสู่คลองบางเชือกหนัง ออกคลองบางกอกน้อย ชมบ้านเรือนไทย วัดอารามสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยในแต่ละวันมีหลายรอบ ราคา 60 บาท

เส้นทางที่ 5 ท้าวทำบุญไหว้พระ 400 ปี ปิดทองหลวงพ่โตวัดอินทราวาส ร่วมมนัสการ พระบรมสารีริกธาตุ ไหว้พระหลวงหินอ่อน หลวงพ่อดำวัดโสธร หลวงพ่อดำไร่ขิง ปิดทองรอย พระพุทธบาทจำลองของพระแม่กวนอิม ขอลากุมารแผ่ ศรนรินทร์-สินารายณ์ ชมตลาดน้ำ วัดสะพาน กราบพระพุทธรูปอายุ 400 ปี สมัยอยุธยาที่วัดตลิ่งชัน โดยราคาผู้ใหญ่ 99 บาท เด็ก 60 บาท ใช้เวลา 3 ชั่วโมง

เส้นทางที่ 6 บ้านศิลปิน เริ่มต้นด้วยตลาดน้ำตลิ่งชัน ผ่านคลองบางหลวง ชมบ้านศิลปิน งานศิลปะ ให้อาหารปลาวิดปากน้ำฝั่งใต้ ซื้อข้าวหลาม โดยราคาผู้ใหญ่ 99 บาท เด็ก 60 บาท ใช้เวลา 2.30 ชั่วโมง ตลาดน้ำตลิ่งชัน จะเปิดวันเสาร์ อาทิตย์และวันหยุดนักขัตฤกษ์ (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 19, สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2561)

3. วัฒนธรรมประเพณี

ในสมัยก่อนนั้น ชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชันมีการจัดงานประเพณีกันอยู่เสมอเป็นประจำทุกปี เช่น ประเพณีเวียนเทียน แห่งเทียนเข้าพรรษา โดยชาวบ้านจะรวมตัวรวมกลุ่มกันมาจัดงานตามวัดที่ตนเองนับถือและสะดวกในการเดินทาง ซึ่งชาวบ้านมักไปที่วัดช่างเหล็ก ส่วนในปัจจุบันก็ยังคงมี

การจัดงานประจำปีอยู่บ้าง แต่รูปแบบเปลี่ยนไป มีคนนอกพื้นที่เข้ามาเที่ยวงานวัดมากขึ้น หลังจากที่ มีการก่อตั้งตลาดน้ำตลิ่งชันขึ้นมาแล้ว นอกจากนี้ชุมชนยังมีการจัดประเพณีชักพระและสงกรานต์น้ำพระ ในวันสงกรานต์เพิ่มขึ้น ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่มักไปร่วมงานกันพร้อมเพรียง ประธานประชาคมม ตลาดน้ำตลิ่งชัน ได้กล่าวว่า

“วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งตลาด คือต้องการกระจายสินค้าเกษตรของชุมชนให้มี ระบาย มีตลาดรองรับ แต่สมัยก่อนคือ การท่องเที่ยว ความรู้ต่าง ๆ ในตอนนั้นมันยังไม่ค่อยมี แล้วมันก็เป็นตลาดแบบชนบท และการขนส่งในสมัยก่อนยังใช้เรืออยู่ ความเจริญยังไม่ค่อยเข้ามา แต่ต่อมาเราก็มีสถานีรถไฟ คือจริง ๆ เส้นนี้สมัยก่อน เป็นเส้นทางเส้นของนครปฐม ราชบุรี จะไป บางกอกน้อย แล้วเราสมัยก่อน เราชาวสวน เราจะนำเรือของเราไปขายที่บางกอกน้อยเหมือนกัน ก็เป็นแหล่งเกษตร แล้วเสร็จที่นี้ มะพร้าว มะม่วง มะปรางในพื้นที่ของเราเยอะ ที่ของเรามีทั้งหมด 32 ตารางกิโลเมตร เป็นแหล่งเกษตรแล้ว พวกชาวบ้านก็ทำพืชเพื่อการเกษตรแล้วก็ไปขายกัน พอมี ตลาดขึ้นมา มันก็จะไม่ค่อยเวิร์คเท่าไรหรอก ที่มันไม่ค่อยเวิร์คเพราะว่าในเรื่องของการท่องเที่ยว คนก็ไม่ค่อยรู้จัก แล้วตลิ่งชันสมัยก่อนอยู่บ้านนอก ต้องเข้าใจอย่างนั้น ผมคนบ้านนอก เสร็จแล้วก็ เขตก็การประชาสัมพันธ์พวกนี้ไม่ดีพอ ตอนหลังก็ได้ทำผู้ว่าพิจิตรมาพัฒนา ตอนนั้นก็ปล้มลุก คลุกคลานบ้าง คือราชการบางคนไม่เข้าใจก็อยากให้เลิก ให้พวกนี้ มันก็รักษาสถานภาพก็มี การค้าขายกัน” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 10, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2561)

สำหรับการบริหารจัดการตลาดน้ำ มีคณะกรรมการดำเนินการอย่างมีแบบแผนดังนี้

“มีประธาน รองประธาน 2 คน มีฝ่ายสถานที่ ฝ่ายซ่อมบำรุง ฝ่ายบัญชี ฝ่ายตรวจสอบ ฝ่ายสวัสดิการ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายกฎหมาย ก็เลยเป็น โครงสร้างแบบบริษัท ที่นี้จะไม่เหมือน ที่อื่น เรามีระบบที่เพิ่มมาเพราะว่าเราเป็น โครงสร้างใหญ่ เราจะแบ่งแต่ละคนแต่ละหน้าที่” และอีกตอนหนึ่งบอกว่า

“คณะกรรมการมีหน้าที่ บริหารจัดการ จัดระเบียบตลาดน้ำให้เป็นระบบ กำหนดกฎเกณฑ์ ไว้เป็นแบบแผน เช่น การเปิด-ปิดตลาด การตั้งร้านจำหน่ายสินค้าให้เป็นประเภท เป็นโซน การจอดรถ การจอดเรือ การกำหนดราคาให้บริการ จริงๆแล้วคณะกรรมการกำหนดไว้หมด หากมีใครร้องเรียนว่าขายของเกินราคา เราจะสั่งกรรมการไปตรวจสอบ ”

ภาพที่ 5 สนทนากลุ่มย่อย

นอกจากนี้ยังมีจุดเด่นของตลาดน้ำตลิ่งชัน จากสังเกตของผู้วิจัย คือ แพขายอาหารที่ปรับจากแพไม้ไผ่ในยุคแรกมาเป็นแพเหล็กเรียงต่อกันนับสิบแพ มีเรือขายสินค้าเทียบขนาน บนแพมีที่นั่งรับประทานอาหารอย่างสะดวกสบาย ปัจจุบันอาหารที่ได้รับความนิยม คือ อาหารทะเลต่าง ๆ อาทิ ปูนี้้ง ปลาเผา กุ้งเผา รองลงมาก็เช่น ส้มตำ ก๋วยเตี๋ยวเรือ หมี่กรอบ ฯลฯ เหมาะแก่การครอบครัว เพื่อนฝูงจะมารับประทานพบปะสังสรรค์และพักผ่อนสบาย ๆ ในมีอกลางวันของวันหยุด รวมถึงพาเพื่อนชาวต่างชาติมาสัมผัสบรรยากาศตลาดน้ำแบบไทย ๆ ในเมืองกรุง สองฝั่งถนนหน้าสำนักงานเขต ซึ่งใช้เป็นทางเดินลงสู่แพ คือ แผงจำหน่ายพืชผักผลไม้ อาหาร และของกินเล่นต่าง ๆ ทั้งที่นิยมในปัจจุบัน และ ขนมย้อนยุค บางอย่างมาจากสวนในตลิ่งชันโดยตรง เราจึงเห็นผักบุ้ง ผักกะเฉด ส้มซ่า มะกรูด หรือพืชผลตามฤดูกาล เช่น มะอึก ตะลิงปลิง มะปราง ฯลฯ ได้ซื้อปลาทุเค็ม มะพร้าวเผา นอกจากนี้ยังมีสินค้าจากชุมชนที่มีชื่อเสียง เช่น น้ำตาลปรีกจากแม่กลอง ลอดช่องวัดเจษฯ จากสมุทรสาคร ซึ่งใครจะเลือกซื้อต้นไม้ พันธุ์ไม้ ก็ได้เช่นกัน พ่อค้าแม่ค้าในตลาดน้ำตลิ่งชัน แต่งตัวสะอาดเรียบร้อย สวมหมวกคลุมผมและผ้ากันเปื้อนรูปแบบเดียวกัน บางเจ้าใส่เสื้อมืออ้อมสวมงอบแบบชุดชาวสวน ส่วนบริเวณศาลาริมน้ำ มีวงดนตรีอาวุโสที่มีฝีมือดีมาขับกล่อม ส่วนในสวนหย่อมตรงข้ามสำนักงานเขต มีเวทียกพื้นสูง โดดเด่น บางช่วงมีการแสดงดนตรีสากล ย้อนยุคสร้างบรรยากาศรื่นรมย์เพิ่มขึ้นตลาดน้ำตลิ่งชันเดินทางไปมาสะดวกทั้งรถประจำทางและรถส่วนตัว

“วงดนตรีกลายเป็นจุดเด่นของชุมชนอีกประการหนึ่งเพราะการเล่นดนตรี มันเป็นเอกลักษณ์อยู่แล้ว เลิกไม่ได้ ผมรับปากเลยนะ เลิกไม่ได้ คือ ถ้าเลิกเล่นเนี่ยถ้าตลาดน้ำมีปัญหาที่นี้ที่เดียว ถ้าเขามีปัญหานะ ที่นี้ไม่ใช่ที่ของตลาดน้ำ ตรงเนี่ย เล่นได้เลย ไม่ต้องกลัวพวกนี้เขานั่นอยู่แล้ว ถามว่าตลาดน้ำวันนี้มันต้องมองก่อนว่าขายอะไรบ้าง ไม่ใช่ขายอาหาร ความเหมือนในความแตกต่าง ทำไมคนมาเที่ยวตลาดน้ำ เพราะที่นี้มีดนตรีไทย ที่อื่นมีไหม ไม่มีใช่ไหม คำเนี่ย มีไหม ขวัญเรียมมีไหม ไม่มี ที่นี้ผมบอกว่า 50 สำนักงานเขตนี้มีที่นี้ที่เดียว ได้ยินเสียงเขาก็เดินมา” (สนทนากลุ่ม, 2561)

โดยวงดนตรีไทยประจำตลาดน้ำตลาดน้ำตลิ่งชัน มีชื่อวงว่า ศิลาภิวัดณ์ ซึ่งได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อเดือนกรกฎาคม 2553 เริ่มจากการรวมตัวกันของคนชอบดนตรีไทยซึ่งมาเล่นกันเป็นวง 3 - 4 คนที่ตลาดน้ำเพื่อความบันเทิง ต่อมามีคนต่างถิ่นเข้ามาเยี่ยมชมตลาดน้ำจึงเกิดความสนใจมาร่วมบรรเลงด้วย ทำให้จำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น ถึง 60 คน ในปัจจุบัน ที่มาของสมาชิก ส่วนใหญ่มาจากชมรมผู้สูงอายุในท้องที่ต่าง ๆ เช่น ชมรมผู้สูงอายุดินแดง ชมรมผู้สูงอายุโรงพยาบาลเจริญกรุงบางรักชัย และชมรมผู้สูงอายุต่างจังหวัดอีกหลายแห่ง เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงได้รับการสนับสนุนจากนายสุนทร อ่อนจันทร์ และนายจำลอง บันเทิงศิลป์ วงที่บรรเลงส่วนมากเป็นวงเครื่องสายไทย ผู้ที่เข้ามาเที่ยวตลาดน้ำสามารถร่วมบรรเลงหรือสมัครเรียนได้ โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ นอกจากวงดนตรีไทยยังรับซ่อมเครื่องดนตรี และเปิดสอนเป็นวิทยาทานแก่ผู้ที่สนใจ พร้อมทั้งยังเป็นสื่อกลางให้กับผู้ที่ต้องการซื้อเครื่องดนตรีด้วยราคาขอมเยา (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 20, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

จะเห็นได้ว่าจุดเด่นของตลาดน้ำตลิ่งชันคือ การเล่นดนตรีซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญ ส่วนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่เข้ามาเยี่ยมชมตลาดน้ำตลิ่งชันก็ปรากฏให้เห็นมากพอสมควร ในอดีตจะเป็นลักษณะของโปรแกรมทัวร์มากกว่า แต่ปัจจุบันพบว่ามาเป็นครอบครัวและแบบส่วนตัว

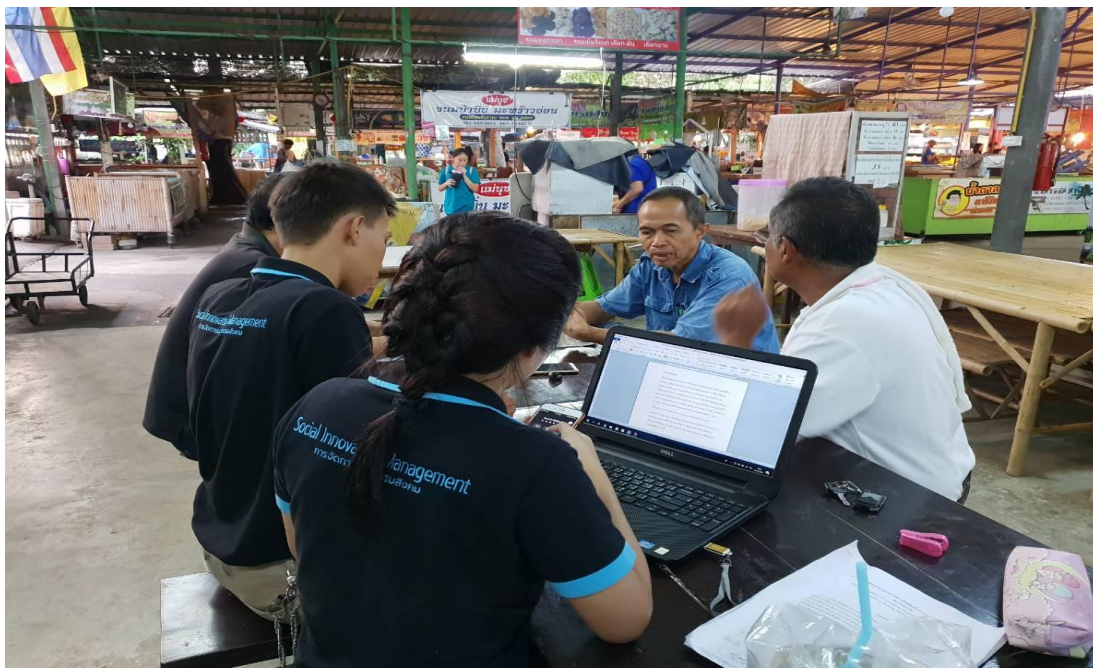
ภาพที่ 6 กลุ่มจิตอาสาคนตรีไทย

2. ตลาดน้ำคลองลัดมะยม

2.1 ความเป็นมาของตลาดน้ำคลองลัดมะยม

ตลาดน้ำคลองลัดมะยมเริ่มเปิดอย่างเป็นทางการในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2547 โดยความร่วมมือของชาวชุมชนริมคลองลัดมะยมแกนนำคนสำคัญคนหนึ่งคือ ลุงชวน ชูจันทร์ เจ้าของสวนเจียมต้นที่เป็นลูกหลานชาวตลิ่งชัน โดยลุงชวน เป็นลูกชาวสวนแถบคลองลัดมะยม ไม่ใช่ลูกแม่ค้า แต่สนใจด้านการค้าขาย คลองลัดมะยมเป็นคลองลัดระหว่างบางระมาดกับคลองบางพรหม กว้างราว 6 เมตร ยาวประมาณ 2 กิโลเมตร วางตัวในแนวทิศเหนือ - ทิศใต้ ช่วงแรกของการจัดตลาดน้ำมีเพียงไม้ไผ่มาจากปลูกเรียงกันริมฝั่งคลองไม่กี่หลัง มีเรือมุงหลังคาจากเตรียมไว้รองรับนักท่องเที่ยว พ่อค้าแม่ค้าได้รับคำชักชวนให้นำเรือพายมาจอดขายสินค้าแบบปากต่อปาก บางวันจึงมีคนขายของมากกว่านักท่องเที่ยว แต่บางวันก็กลับกัน ทว่าบรรยากาศสบาย ๆ ไม่แออัดและยังคงรักษาสภาพแวดล้อมเดิม ๆ ไว้โดยไม่ปรุงแต่งมาก จึงค่อย ๆ ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น เพราะได้ชมธรรมชาติและบรรยากาศแบบเดิมอย่างมาก ดังคำสัมภาษณ์ว่า

“ ไร่รากเจ้าจริง ๆ พื้นที่นี้จริง ๆ คือ ฝั่งธนบุรีทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นที่ราบลุ่มภาคกลางแล้วก็มีน้ำท่วมสูงขึ้นทุกปีอยู่แล้ว สมัยก่อนนี่ฤดูน้ำเดือนสิบเอ็ดคันท่านอง เดือนสิบสองน้ำทรง เดือนอ้ายเดือนยี่น้ำก็รีไหลลง เพราะน้ำจากเหนือพ่นตกลมา มันก็จะไหลลงมา โดยคลองนี้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ อาจจะการขุดเพิ่มขึ้นบ้างในปัจจุบัน ต่อมาชาวบ้านเลยต้องปลูกเรือนริมคลองใช้วิถีชีวิตแบบเดิมกันอยู่” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 5, สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2561)

ภาพที่ 7 สัมภาษณ์ประชาชนตลาดน้ำคลองลัดมะยม

ต่อมาในปีพ.ศ. 2550 หลังจากกระแสเที่ยวตลาดเก่าในเมืองเราได้รับการตอบรับอย่างดี ตลาดน้ำคลองลัดมะยมเริ่มปรากฏชื่อเสียงด้วยการได้รับรางวัลชุมชนท้องถิ่นดีเด่น จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ความเฟื่องฟูของตลาดน้ำก็ขยายขึ้นหลายเท่าตัว พื้นที่ตลาดแผ่ขยายไปทุกทิศทุกทาง ร้านรวงเพิ่มมากขึ้นจนแน่นขนัด สินค้าสารพัดสารพันมีให้เลือกสรรในทุกระดับ หากวัตถุประสงค์เดิมข้อหนึ่งที่ตั้งไว้ตั้งแต่เริ่มจัดตลาดน้ำแห่งนี้ก็คือหวังให้ชาวชุมชนร่วมอนุรักษ์แม่น้ำลำคลอง ให้สะอาดอยู่เสมอ ก็น่าจะได้ผลจริง เพราะในปี พ.ศ. 2555 ตลาดน้ำแห่งนี้ได้รับรางวัลชมเชย การบริหารจัดการน้ำโดยชุมชนแนวพระราชดำริ จากสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สนทนา กลุ่ม, 2561)

ทุกวันนี้ จากการสังเกตพบว่า ตลาดน้ำคลองลัดมะยมนับเป็นตลาดน้ำขนาดใหญ่และได้รับความนิยมมาก ในเมืองกรุง แบ่งเป็นหลายโซน นอกจากพ่อค้าแม่ค้าชาวตลิ่งชันแท้ ๆ ที่นำพืชผลและปรุงอาหารเลิศรสแบบพื้นบ้านมาจำหน่ายแล้ว ยังมีคนต่างถิ่นนำสินค้าชุมชนกัน บางคนทำงานประจำแต่ใช้เวลาว่างวันหยุดมาหารายได้เสริม ร้านค้าจึงมีกว่า 300 ร้าน หลากรูปแบบ หลายสไตล์ อาทิ ร้านย้อนยุคขายของเล่นโบราณ ร้านกาแฟน่ารัก ๆ ร้านจำหน่ายสินค้าทำมือเอานักท่องเที่ยว ร้านขายเสื้อผ้าแฟชั่น สินค้าในชีวิตประจำวันแบบที่พบเห็นได้ตามตลาดนัดทั่วกรุง หรือแม้กระทั่งร้านอาหารอิตาเลียนก็มีอยู่ ยกเว้นสินค้าจำพวกเครื่องคัมแอลกอฮอล์ และมีประกาศเปลี่ยนมือร้านและแผงขายของในตลาดคลองลัดมะยมอยู่เสมอ

2.2 การท่องเที่ยวที่สำคัญของตลาดน้ำคลองลัดมะยม

ตลาดน้ำคลองลัดมะยม เป็นอีกหนึ่งตลาดน้ำเมืองกรุงที่น่าเที่ยวไม่แพ้ตลาดน้ำอื่น ๆ โดยสวนแห่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนคลองลัดมะยม ย่านตลิ่งชัน คำว่าคลองลัด หมายถึง ต้องเป็นคลองเล็ก ซึ่งแยกมาจากคลองใหญ่ในบริเวณ คลองบางระมาดกับคลองบางพรหมซึ่งต่อกันยาวประมาณ 3 กิโลเมตร ซึ่งคลองเล็ก ๆ ลู่อคลองใหญ่ออกไปเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาได้ (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 15, สัมภาษณ์, 2561) จากการสังเกตพบว่า มีผู้คนให้ความสนใจแวะมาเที่ยวชมอย่างมากมาย ตลาดแห่งนี้นอกจากจะเป็นแหล่งชุมชนของอาหารที่อร่อยแล้ว จุดเด่นของของตลาดน้ำคลองลัดมะยมอีกอย่างหนึ่งก็คือ สวนเจียมตน ซึ่งเป็นสวนไม้ยืนต้น และไม้จำพวกสมุนไพรทั้งหลาย ภาวนในสวนมีป้ายอธิบายรายละเอียดของต้นไม้และด้านในจะมีจุดที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ เหมาะอย่างยิ่งที่จะพาครอบครัวมาสัมผัสธรรมชาติและที่พักผ่อนหย่อนใจในวันหยุดสุดสัปดาห์ โดยจุดเด่นที่สำคัญในตลาดคลองลัดมะยม ประกอบด้วย

ผลผลิตทางการเกษตร ตลาดน้ำคลองลัดมะยมเป็นสถานที่จัดจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรธรรมชาติ จากเกษตรกรในชุมชน ซึ่งได้เรียนรู้วิถีเกษตรอินทรีย์จากสวนเจียมตน ชาวบ้านประกอบการเกษตรก็จะนำเอาผลผลิตทางการเกษตรของตนมารวมกลุ่มกันขาย และรับมาจากชาวบ้าน เช่น ผัก ผลไม้ ซึ่งผลผลิตส่วนใหญ่เป็นพืชผักปลอดสารพิษ และจำหน่ายในราคาถูก เช่น กัลยัม มะม่วง ชมพู ดอกแค ใบเหลียง พริกขี้หนู เป็นต้น ผลผลิตทางการเกษตรถือว่าเป็นจุดขายของตลาดน้ำคลองลัดมะยม (นักท่องเที่ยวตลาดน้ำคลองลัดมะยม เพศชาย สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

ร้านสอนทำดอกไม้ประดิษฐ์ฟรี ในตลาดน้ำคลองลัดมะยมนั้น เป็นโครงการของชุมชน เพื่อสอนให้กับนักท่องเที่ยว หรือบุคคลที่สนใจและต้องการหารายได้เสริม โดยผู้ที่เรียนทำดอกไม้ประดิษฐ์เมื่อทำเป็นแล้วและมีคุณภาพ สามารถฝากขายที่ร้านได้ เป็นวิถีชีวิตของชาวชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันทุกที่พ่อค้าแม่ค้ามีธัญชาติที่ดีกับผู้มาเยือนและด้วยตนเอง

ร้านจำหน่ายอาหารไทยเดิม เช่น ร้านถั่วแปบเป็งสด ร้านขนมครกสิงคโปร์ ข้าวขาบ กะเพราหมูจิ้ม ร้านหมี่กะทิ ร้านปลาเผา ร้านก๋วยเตี๋ยวบก ร้านหมูสะเต๊ะ ร้านไอติมโบราณ ร้านน้ำผลไม้ ร้านชาลาเปา ร้านขนมบัวปิ่น ร้านก๋วยเตี๋ยวกะลา ร้านไอติมกะทิ ร้านแกก๋วยโบราณ และอีกมากมายซึ่งส่วนใหญ่ จากการสัมภาษณ์อาหารที่กล่าวมาแล้วจะเป็นภูมิปัญญาที่มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นของคนในพื้นที่เองเนื่องจากชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันเป็นชุมชนที่มีรากเง้ามาแต่อยุธยา (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 11, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

นอกจากนี้ยังมีร้านจำหน่าย ของใช้ ของที่ระลึก และมีสปาแนวเท้าที่เป็นจุดเด่นของ ตลาดน้ำคลองลัดมะยมอีกด้วย ดังคำสัมภาษณ์ว่า

“ชอบซื้อของที่ระลึก ทานอาหารไทยโบราณ และนวดแผนไทยชอบมาก บรรยากาศดี ทำให้มาเกือบทุกสัปดาห์” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 23, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

“สินค้ามาขายจากหลากหลายที่ มารวมอยู่ที่นี้ สะดวกในการเลือกซื้อ มีของแปลก ๆ ของพื้นบ้าน ชอบมากมาแล้วถูกใจ ได้ของฝากเยอะ” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 25, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

2.3 การจัดการ

ตลาดน้ำคลองลัดมะยม แม้จะมีชื่อเสียงน้อยกว่าตลาดน้ำตลิ่งชัน แต่เริ่มได้รับความนิยมมากขึ้น เพราะอยู่ไม่ไกลจากตลาดน้ำตลิ่งชัน เดินทางสะดวก มีสินค้าหลากหลาย มีจุดขาย คือ เน้นธรรมชาติและวิถีไทยให้โดดเด่น จากการสนทนากับผู้บริหารจัดการ ได้ข้อมูลว่า

“ตลาดน้ำของเรา ดำเนินการ โดยมีคณะกรรมการเป็นเครือข่ายกับตลาดน้ำอื่นด้วย เชื่อมโยงกัน ช่วยกันวางแผน กำหนดจุดขายของแต่ละพื้นที่เพื่อดึงดูดให้คนมาเยี่ยมชม แต่ที่รักความเป็นแบบฉบับของเราไว้ด้วย” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 26, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

“ตลาดน้ำของเราเน้นความเป็นไทยให้เป็นจุดเด่นที่ต่างไปจากที่อื่น จะได้เป็นจุดที่คนสนใจมาเที่ยวชมไม่แข่งกับที่อื่น แต่เสนอเป็นทางเลือกใหม่ให้ผู้สนใจ ได้มาชมและพึงพอใจ” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 27, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

“บริเวณนี้มีตลาดน้ำหลายที่ หากเหมือนกันจะไม่เด่นจึงต้องมีความแตกต่าง แต่ไม่ได้คิดแข่งขันหรือแย่งลูกค้า เพียงแต่ให้มีความหลากหลาย” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 28, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

โดยสรุปจากการสังเกตผู้วิจัยพบว่า ตลาดน้ำแห่งนี้เน้นความเป็นไทยมีความดั้งเดิม หลากอย่าง ไม่ว่าจะเป็นอาหาร สินค้า ต้นไม้ เป็นแบบไทย ๆ ที่หายาก ทำให้ได้รับความรู้ไปพร้อมกับความบันเทิงในการท่องเที่ยว นับเป็นจุดแข็งของตลาดน้ำคลองลัดมะยมที่น่าสนใจ

3. ตลาดน้ำวัดสะพาน

3.1 ความเป็นมาของตลาดน้ำวัดสะพาน

ตลาดน้ำวัดสะพานจัดตั้งขึ้นเปิดเมื่อปี พ.ศ. 2548 โดยเริ่มจากมีเอกชนขอใช้พื้นที่ของ วัดเพื่อจัดตลาดน้ำขึ้น ตลาดน้ำวัดสะพานเป็นตลาดเล็ก ๆ เปิดแต่เช้าตรู่ มีชาวมุสลิมในสังกัดวัดเก็บผัก และและพืชผลในสวนมาจำหน่าย ร้านขายอาหารสินค้าต่าง ๆ ก็มีเพียงพอในการเลือกหาเลือกชิม ด้วยเหตุที่ตลาดน้ำวัดสะพานตั้งอยู่ในพื้นที่เขตตลิ่งชัน เมื่อกองการท่องเที่ยวในสังกัดกรุงเทพมหานคร และมหาวิทยาลัยศิลปากรร่วมมือกันส่งเสริมการท่องเที่ยวในโครงการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวยั่งยืน

ผ่านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลาดน้ำวัดสะพานจึงได้รับการสนับสนุนร่วมกับตลาดน้ำตลิ่งชัน และตลาดน้ำคลองลัดมะยม จนกลายเป็นจุดขายของเขตตลิ่งชันที่เชิญชวนให้มาเที่ยวชมกัน แม้ความคึกคักของตลาดน้ำวัดสะพานจะไม่เท่าตลาดน้ำอีกสองแห่ง แต่จุดเด่นก็คือความเก่าแก่ของวัดและพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่มีอายุเก่าแก่สร้างสมัยอยุธยา

จากการได้มีโอกาสสัมภาษณ์พี่ก้อง ซึ่งเป็นผู้บริหารตลาด โดยประธานตลาดน้ำวัดสะพานได้กล่าวว่า

“ตลาดน้ำวัดสะพานก่อตั้งมาได้ประมาณ 10 กว่า ปี ซึ่งเกิดจากวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยเริ่มจากการที่ชาวบ้านมาขายของ ต่างคนต่างมา และค่อย ๆ เพิ่มขึ้นทีละเจ้า จนเกิดเป็นตลาด ซึ่งในขณะนั้นพี่ก้องก็เป็นนักท่องเที่ยว ที่มาเที่ยวตลาด แล้วเกิดความสนใจในตลาดแห่งนี้ จึงนำของมาขาย ส่วนหนึ่งเพราะใกล้บ้าน เป็นตลาดเล็ก ๆ ที่มีผู้คนน่ารัก ” (ผู้ให้ข้อมูล

หมายเลข 19, สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2561)

นอกจากนี้ประธานตลาดน้ำวัดสะพานได้กล่าวอีกว่า

“ในช่วงเริ่มแรกที่มีการเปิดตลาดก็มีปัญหามากมาย จนคนบริหารตลาดคนเก่ายกเลิกการบริหาร พี่ก้องจึงรับช่วงต่อ เมื่อพี่ก้องเข้ามาเป็นผู้บริหารตลาด ก็พบว่ามีปัญหามากมาย เช่น ปัญหาที่เกี่ยวกับคน ปัญหาเรื่องคนในคนนอก ปัญหาเรื่องเงิน แต่ก็พยายามปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตลาด ทั้งสร้างความโปร่งใส ความเด็ดขาดในการบริหาร จนในปัจจุบันปัญหาต่าง ๆ เริ่มลดลง (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 19, สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2561)

3.2 การท่องเที่ยวที่สำคัญของตลาดน้ำวัดสะพาน

ตัวตลาดน้ำวัดสะพานตั้งอยู่ในบริเวณวัดสะพาน ที่ตั้งอยู่ริมคลองบางน้อย โดยวัดจะหันหน้าเข้าสู่คลอง ที่เป็นเส้นทางคมนาคมหลัก ส่วนด้านที่เป็นถนนเข้ามาที่วัดนี้ ชาวบ้านจะเรียกกันว่าด้านหลังวัด บริเวณถัดไปจากวัดจะเป็นเขตย่านชานเมืองกรุง ที่ยังมีบริเวณพื้นที่สีเขียวเป็นวงกว้าง ต่างจากพื้นที่รอบนอกที่เต็มไปด้วยสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ อีกทั้ง ยังมีบริการเรืออีกด้วย วิหารที่วัดสะพานนี้เรียกว่า คือ วิหารโถง หรือก็คือเป็นวิหารที่เปิดโล่งไม่มีผนัง แต่เดิมตรงนี้เคยเป็นวิหารหลังเล็ก 3 หลังเรียงกัน แต่ด้วยผ่านกาลเวลาจนชำรุดทรุดโทรม ชาวบ้านที่อาศัยในชุมชนวัดสะพานก็ได้ร่วมใจกันสร้างใหม่ ให้เป็นวิหารใหญ่หลังที่วัดสะพานนี้เชื่อกันว่าเป็นวัดเก่าแก่มียาวนานตั้งแต่สมัยอยุธยา จากหลักฐาน คือ พระพุทธรูปเก่าแก่ ที่พบอยู่ที่วัดสะพาน นอกจากนี้จากแนวคลองหน้าวัด มีคลองซอยสั้น ๆ ที่แยกเข้ามาในบริเวณวัด ซึ่งเป็นแหล่งศูนย์กลางของตลาดน้ำวัดสะพาน มีเรือมาจอดขายอาหารกัน โดยไม่ได้มีแต่เรือแม่ค้า ชาวบ้านพายเรือมาซื้อก็มี หรือจะเป็นร้านค้าที่ตั้งบนบก อยู่ในเดินที่ ซึ่งแต่ละร้านค้าจะมีจุดเด่นความอร่อยของแต่ละร้าน

ต่างกันออกไป ร้านค้าอาหารที่ตลาดน้ำวัดสะพานแห่งนี้ได้รับการยอมรับจากกระทรวงสาธารณสุข อีกทั้งยังมีอาหารที่หารับประทานได้ยาก เป็นอาหารทานเล่นของชาววังสมัย ปู่ยา ตา ยาย อาทิ ไส้กรอกปลาหมึก เมี่ยงปลาเผา ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ขนมปุยฝ้าย ขนม น้ำดอกไม้ เป็นต้น

ภาพที่ 8 ตลาดน้ำวัดสะพาน

นอกจากจะมีร้านค้าต่าง ๆ ที่น่าสนใจแล้ว ตลาดน้ำวัดสะพานแห่งนี้ยังยังมีการอนุรักษ์ให้ชาวบ้านอาศัยกันอยู่กันอย่างพอเพียง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 โดยร้านค้าพืชผัก ผลไม้ในตลาดมักมาจากชาวบ้านที่เป็นเกษตรกรที่ปลูกไว้กิน แล้วนำส่วนที่เหลือมาแบ่ง ซึ่งริมฝั่งคลองบรรยากาศ 2 ฟากฝั่งเต็มไปด้วยกลิ่นอาย ความเป็นชาวบ้านวัดสะพานและการอนุรักษ์โบราณสถานที่อยู่กับวัดสะพานมานานนับ 230 ปี ดังคำสัมภาษณ์

“ประธานกรรมการบริหารตลาดน้ำ แนะนำให้เราปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ ปลูกผัก ผลไม้ ดอกไม้ ในบริเวณบ้าน และนำมาขายไม่ต้องซื้อหา แต่มีรายได้เข้า มีอาหารกิน มีสวนให้คนมาเที่ยวชมด้วย” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 12, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2561)

3.3 การจัดการ

ประธานบริหารตลาดน้ำได้ให้ข้อมูลว่า ตลาดน้ำแห่งนี้เหมือนเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ เพราะมีวัดสะพานและพระพุทธรูปประจำวัดซึ่งเก่าแก่สร้างมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา มีผู้คนแวะเวียนมา นมัสการและชมวัดกันมาก นอกเหนือจากสินค้าพื้นเมืองและ

อาหารไทยแล้ว สถานที่ก็ยังเป็นจุดเด่นที่คนนอกพื้นที่ให้ความสนใจมาก เราจัดการการออกเป็น 2 ชุด ชุดตลาดน้ำชุดหนึ่ง และดูแลวัดอีกชุดหนึ่ง จะได้ดูแลในส่วนของตนได้อย่างเต็มที่ (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 19, สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2561)

โดยสรุปตลาดน้ำวัดสะพานมีทุนทางวัฒนธรรม ทางวัดธรรมที่จับต้องได้ คือ วัดสะพานและพระพุทธรูปประจำวัด ซึ่งเก่าแก่สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นจุดแข็งของชุมชนให้ผู้นมาเยี่ยมชมกันมาก นอกเหนือจากตลาดน้ำที่อาจจะขนาดเล็กกว่าที่อื่น

ภาพที่ 9 วิหารแดงวัดสะพานสร้างสมัยกรุงศรีอยุธยา

4. ตลาดน้ำวัดจำปา (อุทยาน ร. 3)

4.1 ความเป็นมาของตลาดน้ำวัดจำปา

ตลาดน้ำแห่งที่สี่ในเขตคลองชั้นคือตลาดน้ำวัดจำปา เริ่มเปิดดำเนินการเมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2554 แต่พบกับอุทกภัยเมื่อปลายปีนั้น จึงยังไม่เป็นที่รู้จักนัก ต่อมาในปี พ.ศ. 2555 ตลาดน้ำวัดจำปาเริ่มเป็นที่รู้จักอีกครั้ง ส่วนหนึ่งหลังจากมีรายการโทรทัศน์หลายรายการนำเสนอต่อเนื่องกัน จากจารึกในอุโบสถของวัดจำปาที่มีเนื้อความโดยสรุปว่ารัชกาลที่ 3 ได้พระราชทานที่ดินให้เป็น “กัลปนา” ผลประโยชน์แก่วัดจำปาแปลงหนึ่ง พระครูสุนทรจริยาภิรม เจ้าอาวาสวัดจำปา จึงได้ริเริ่มจัดสร้างอุทยาน ร.3 ขึ้น โดยหวังให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในทุกเรื่องราวเกี่ยวกับรัชกาลที่ 3

เจ้าอาวาสวัดจำปาารุปัจจุบันที่เป็นที่เคารพนับถือของผู้คนทั้งใกล้และไกล ท่านเป็นนักคินักพัฒนา (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 20, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

4.2 การท่องเที่ยวที่สำคัญของตลาดน้ำวัดจำปา

“ตลาดน้ำวัดจำปา” ตั้งอยู่ติดกับคลองบางระมาด ถนนพุทธมณฑลสาย 1 เขตตลิ่งชัน ตลาดน้ำวัดจำปาถือได้ว่าเป็นตลาดน้ำน้องใหม่เช่นกัน บรรยากาศภายในตลาดสร้างเป็นเพิงมุงด้วยหลังคาจากต่อกันเป็นโรงใหญ่รูปตัวยู เลียบเกาะไปตามลำคลอง มีร้านค้าร้านอาหารมากมายให้เลือกซื้อ ซึ่งทางวัดกำลังจัดสร้าง อุทยาน ร.3 ขึ้นมา เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ เพราะพื้นที่ของวัด ร.3 ได้เป็นผู้พระราชทานที่ดินให้ ซึ่งจะอยู่ในฝั่งตรงข้ามกับร้าน ใช้สะพานข้ามคลองพื้นที่เป็นบ่อน้ำและมีต้นไม้อื่นๆ ซึ่งโครงการกำลังดำเนินการอยู่ เปิดช่วงวันเสาร์อาทิตย์ เวลา 9.00 - 15.00 น. ซึ่งจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ต่อไป

4.3 การจัดการ

ตลาดน้ำวัดจำปา นอกจากจะจัดระบบตลาดน้ำจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง อาหารไทย และของที่ระลึกคล้ายกับที่อื่น แต่จุดเด่นของชุมชน คือ วัดจำปาซึ่งรัชกาลที่ 3 พระราชทานที่ดินให้ มีจารึกในพระอุโบสถเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ประธานคณะกรรมการบริหารตลาดน้ำวัดจำปา ให้ข้อมูลว่า มีโครงการจะพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ ร.3 ให้เป็นจุดต่างไปจากที่อื่น (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 20, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561) คณะกรรมการบริหารมีแผนที่จะพัฒนาวัดจำปาให้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งต่อไป ดังคำสัมภาษณ์

“เราจะตั้งคณะกรรมการที่ประกอบด้วย ผู้ทางประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผอ.อาวุโส เพื่อศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ที่อาจจะมียุทธศาสตร์ขึ้นให้เป็นจุดเด่นทางวัฒนธรรมของพื้นที่ต่อไป” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 17, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2561)

“การพัฒนาในพื้นที่มีแผนจะแบ่งเป็นกลุ่มพัฒนาตลาดน้ำ กับกลุ่มพัฒนาวัดเพื่อให้เป็นจุดแข็ง และมีความเชื่อมโยงกันแต่มีรายละเอียดต่างกันเพื่อให้ความเป็นระเบียบ ” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 16, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2561)

จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ผู้มาเยี่ยมชมสนใจที่จะชมวัดจำปา อุทยาน ร.3 มากกว่าตลาดน้ำดังกล่าว

“วัดน่าสนใจ อุโบสถมีจารึก ร.3 นำชม ตลาดน้ำที่ไหน ๆ ก็มี ” (นักท่องเที่ยวตลาดน้ำวัดจำปา เพศชาย, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

“นอกจากตลาดน้ำแล้วที่นี่มีวัด มีโบราณวัตถุที่น่าสนใจ นำมาชมอีกทำให้ยากมา ” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 14, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

กล่าวได้ว่าชุมชนนี้มีทุนทางวัฒนธรรม คือวัด และพระพุทธรูปเป็นจุดแข็งชุมชน

สรุปเกี่ยวกับชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันทั้ง 4 แห่งแต่แห่งจะมีจุดแข็งที่เป็นทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป ด้านทุนทางสังคม เช่น ความเป็นเครือข่ายตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันยกตัวอย่างตลาดน้ำวัดสะพานเป็นตลาดน้ำใหม่ ได้รับการช่วยเหลือให้กลุ่มเรือบริการการท่องเที่ยวจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมและจากตลาดน้ำตลิ่งชันวิ่งมาให้นักท่องเที่ยวหยุดพักที่ตลาดน้ำวัดสะพานเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ซื้อสินค้าและชมโบราณสถานซึ่งเป็นวัดพุทธธรรมเป็นส่วนหนึ่งของทุนทางวัฒนธรรม

ด้านผู้นำผู้บริหารตลาดน้ำแต่ละแห่งมีความสนิทสนมเป็นเพื่อนเล่นตั้งแต่สมัยเด็กโตมาด้วยกันทำให้มีความสนิทเสมือนญาติ มีความไว้เนื้อเชื่อใจกันและกันสูงซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของทุนทางสังคม ส่วนการจัดการและการบริหารตลาดแต่ละแห่งจะมีความเป็นเพื่อนเป็นเข้ามาช่วยบริหาร เช่น ผู้สูงอายุที่มีความรู้ความสามารถก็จะตั้งให้เป็นที่ปรึกษา เป็นที่เกรงอกเกรงใจของพ่อค้าในตลาดถ้าพูดหรือบอกอะไรทุกคนก็จะเชื่อฟังและทำตามเป็นอย่างดีทำให้บริหารตลาดเป็นไปด้วยความเรียบร้อยทั้ง 4 ตลาด

กล่าวได้ว่าการบริหารจัดการของตลาดน้ำทั้ง 4 แห่งมีการเชื่อมโยงวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร

ด้วยวิถีชีวิตการดำเนินชีวิตของคนใน ชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร มีวิถีชีวิตที่เอื้อต่อกันในหลายภาคส่วน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การเกิดขึ้นของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานครปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดชุมชนที่เข้มแข็งภายใต้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม คือ

1. ด้านสภาพทางกายภาพและด้านสังคม พบว่า สภาพบ้านเรือนที่พักอาศัยของชุมชนเขตตลิ่งชัน คือ บ้านเรือนที่พักอาศัยยังมีลักษณะเป็นเรือนแบบพื้นดินองค์ประกอบสำคัญของสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ เรือนพักอาศัย มีใต้ถุนสูง เรือนเก็บเรือ และศาลาท่าน้ำ ส่วนการตั้งถิ่นฐานของครัวเรือนนอกภาคเกษตรกรรม มีทั้งที่ปลูกสร้างบนที่ดินส่วนตัวและอยู่ในบริเวณบ้านจัดสรร การตั้งถิ่นฐานเพิงมีในภายหลังจากพัฒนาระบบถนน โดยรอบพื้นที่ โดยเฉพาะอิทธิพลจากถนนราชพฤกษ์และถนนพุทธมณฑลสาย 1 ทำให้มีการอพยพของคนนอกชุมชนที่ไม่ใช่เกษตรกรเข้ามาอาศัยในพื้นที่ ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนบางระมาดหรือตามซอยที่แยกจากถนน แต่ก็ยังคงวิถีชีวิตในการดำเนินชีวิตจะเป็นแบบวิถีชาวบ้านซึ่งดูได้จากการใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทางมาที่ตลาดน้ำเพื่อทำการค้าขาย พ่อค้าแม่ค้าบางคนทำการค้าขายในตลาดยังเป็นคนในพื้นที่

นอกจากนี้วิถีชีวิตที่เป็นจุดเด่นที่ได้กล่าวข้างต้นถึงการใช้ชีวิตของชาวบ้านที่ควบคู่มากับเรือถึงแม้มาจนถึงปัจจุบันคนรุ่นใหม่ก็ยังดำเนินชีวิตและเดินทางทางน้ำอยู่ จึงจะเห็นได้ว่าการดำเนิน

ชีวิตริมคลองตลิ่งชันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ตลาคน้ำทำให้คนรู้จักวัดมากขึ้น และในส่วนของวัดเมื่อมีคนมาไหว้พระทำบุญก็จะแวะไปที่ยวตลาคน้ำหาของแวะเที่ยวชมวิถีชีวิต ซึ่งสะท้อนให้เห็นการเชื่อมโยงในบริบทวัด คลอง ชุมชนและคน ที่เอื้อส่งผลทำให้ชุมชนมีวิถีชีวิตที่เอื้อต่อกัน ซึ่งมีใช่แค่เพียงการใช้ชีวิตตามธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่ไปด้วย

2. ด้านเศรษฐกิจ/ การประกอบอาชีพ การมีตลาคน้ำส่งผลให้เกษตรกรในชุมชนสามารถขายผลผลิตได้ในราคาสูงขึ้น ชาวบ้านริมคลองและชุมชนใกล้เคียงสามารถพายเรือนำสินค้าของตนมาขายโดยเจ้าของพื้นที่ตลาดเก็บค่าจอดเรือในราคาถูกลง และไม่ต้องเสียค่าบำรุงตลาดเป็นรายเดือน นอกจากนี้ชาวบ้านในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายของที่ตลาคน้ำ กล่าวคือ ก่อนหน้านี้อาจจะมีตลาคน้ำ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรและรับจ้างเป็นหลัก เช่นทำสวนเตย ข่า ตะไคร้ ใบมะกรูด พริก เป็นต้น แต่หลังจากที่มีการก่อตั้งตลาคน้ำ ทำให้ชาวบ้านมีอาชีพเสริมและเกิดการจ้างงาน ผลคือชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ยังเกิดการขยายของธุรกิจการท่องเที่ยว ส่งผลทำให้ชาวบ้านริมคลองเขตตลิ่งชันและคนในท้องถิ่นมีการพัฒนาและต่อยอดอาชีพใหม่ ๆ หลายอาชีพที่มีความเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว อาทิเช่น

2.1 กลุ่มเรือบริการการท่องเที่ยว ตลาคน้ำเขตตลิ่งชันมีการบริการเรือนำเที่ยวเพื่อนำไปชมวิถีชีวิตของชาวบ้านริมคลองและสถานที่ท่องเที่ยวใกล้เคียง อาทิเช่น ชมสวนกล้วยไม้ ชมบ้านเก่าอายุร้อยปี เป็นต้น จากการสัมภาษณ์กลุ่มเรือตลาคน้ำคลองลัดมะยม พบว่า ในอดีตเรือให้บริการมีจำนวน 4 ลำ ซึ่งเป็นของลุงชวณทั้งหมด แต่ในปัจจุบันลุงชวณไม่ได้ให้บริการเรือท่องเที่ยวแล้ว โดยอนุญาตให้คนในชุมชนประกอบกิจการแทน ซึ่งทำให้คนในชุมชนมีรายได้และเกิดการรวมกลุ่มผู้ขับเรือ โดยการรวมกลุ่มการขับเรื่อนั้น ก็จะประกอบด้วย

เรือหางยาว โดยการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้จะเป็นการท่องเที่ยวไปตามคลองน้อยใหญ่ ซึ่งได้สัมผัสกับบรรยากาศของสายลม ท้องน้ำและระลอกคลื่นแบบเข้าถึง ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ที่ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เพราะมองว่าเรือหางยาวแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของคนไทย

การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ขับเรือ พบว่า

“ปกติเรือหางยาวจะเป็นเหมือนเรือพาหนะที่ไว้ใช้บรรทุกคน ก็คือเหมือนกับเรือแท็กซี่สมัยก่อน คือ ตอนเช้าวิ่งรับคนโดยสารออกมาจากบ้านมาทำงานข้างนอก พอตกเย็นก็จะวิ่งกลับ ตอนนี่ถนนเริ่มเยอะขึ้น คนเริ่มใช้ถนน โดยสารด้วยรถมากขึ้น เพราะสะดวกกว่าไม่ค่อยมีเรือกันแล้ว เลยทำให้คนขับเรือหางยาวรายได้ลดลง และมีช่วงเวลาที่เพิ่มมากขึ้น จึงได้มี

การหันนำเอาเรือหางยาวที่ใช้บรรทุกผู้โดยสาร มารับนักท่องเที่ยวไปเที่ยวตามคลองบ้านเรา ทำให้รายได้ดีขึ้น” (กลุ่มผู้ขับเรือ, ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 3, สัมภาษณ์, 2561)

นอกจากนี้ การขับเรือหางยาวบางครั้งผู้ขับอาจจะมีปัญหาเรื่องการสื่อสารกับชาวต่างชาติบ้างในบางครั้ง เพราะไม่สามารถสื่อสารเข้าใจกัน แต่ส่วนใหญ่ผู้ที่มาท่องเที่ยวก็จะทราบกำหนดการแล้วเบื้องต้น ดังจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ขับเรือ

“บางครั้งก็ขับเรืออย่างเดียว ก็มีพวกค่านักท่องเที่ยวบ้าง นิด ๆ หน่อย ๆ อย่างถึงบางกอกน้อย ตลิ่งชัน เราก็จะบอกเขา ถึงตลาดน้ำเราก็บอกเขา ส่วนมากนักท่องเที่ยวจะเป็นคนต่างชาติ คนไทยก็มีบ้าง มีฝรั่ง ญี่ปุ่น ถ้าคนไทยก็พูดง่ายหน่อย พูดรู้เรื่อง แต่ถ้าฝรั่งก็ยาก บางทีต้องใช้ภาษาใบ้ ชีวี่ว่านี่อะไร ถ้าเราพูดไม่ได้ พอเวลานักท่องเที่ยวจะถ่ายรูปเราก็เบาเครื่องลงให้ ก็มีน้ำใจให้กับเขา รับทัวร์รายได้ดีกว่าเรือโดยสาร แต่ต้องเติมน้ำมันเองรอบละ 7 ลิตรที่ได้ 3 - 4 รอบนี้ ก็มาตั้งแต่เช้ายันเย็น ก็เรียงตามคิว ใครมาก่อนก็ออกก่อน” บางคนรุ่นเด็กก็หัดเรียนภาษาไว้ จะได้ใช้ได้เบื้องต้น ได้ยินกรรมการว่าจะฝึกหัดเป็นไกด์นำชมพื้นที่เอง” (กลุ่มผู้ขับเรือ, ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 3, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2561)

2.2 ธุรกิจร้านค้าจำหน่ายอาหาร ร้านค้าจำหน่ายอาหารถือเป็นธุรกิจหลักของตลาดน้ำจากที่มีร้านค้าในตลาดน้ำคลองลัดมะยมมีร้านค้ามากกว่า 600 ร้านค้า มีทั้งเช่าแผง บนเรือและบนบกและในเรือ โดยผู้ขายมีสินค้าที่หลากหลาย โดยทำให้ชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงนำอาหารที่เป็นพื้นบ้านของตนเองนำมาให้ให้กับนักท่องเที่ยวและชาวต่างชาติ นอกจากนี้คนในชุมชนบางคนวันปกติทำงานราชการ พอวันหยุดก็ทำอาชีพค้าขาย บางครั้งได้รับรายได้จากเสริมมากกว่าอาชีพหลักด้วยซ้ำไป จากการสัมภาษณ์ดังนี้

“โดยด้านเศรษฐกิจ ได้คุยกับ บางคนก็เพิ่งคุยกัน เขาบอกว่าเขาขายมา ขายปลาเผามาตอนนี้เขามีเงิน เป็น 10 ล้าน คือปลาเลี้ยงเอง ปลาช่อนเผาอะไรพวกนี้ เขามีแหล่งของเขา ซึ่งทั้งหมดนี้คือมันอยู่ที่บริหารจัดการ คือที่นี่ของเราเนี่ยขายของ 2 วันอยู่ได้ 5 วันแล้วคือชุมชนเราประชากรส่วนใหญ่ทำอาชีพประมง 3 ประเภทคือ 1 ธุรกิจค้าขาย 2. ก็คือราชการ 3. บริษัทเอกชน พวกนี้เขาทำงานเสร็จ แล้วเสาร์อาทิตย์เนี่ยเขาก็มาขายของ มันเป็นงานเสริมรายได้ แต่มันเป็นรายได้หลักนะที่ผมบอกว่าแม่ค้าเรานี้ ที่นี้เป็นคนพื้นที่มีอะไรก็ขายเฉพาะเสาร์ อาทิตย์ คือข้าราชการเดือนละหมื่นกว่าบาท มาขายของได้เกือบเดือนละ สามหมื่นบาท โดยเมื่อก่อนมันไปขายงานเกษตร งานเกษตรแฟร์งานอะไรพวกนี้เนี่ยวันเป็นเป็นแสน” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 10, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2561)

2.3 ธุรกิจการทำกล้วยไม้ การทำกล้วยไม้ก็แหล่งขึ้นชื่อของตลาดน้ำตลิ่งชัน โดยสวนกล้วยไม้มีประมาณ 5-6 ที่ ที่เปิดให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกล้วยไม้มานานานพันธุ์ ซึ่งสวนกล้วยไม้

เก่าแก่ย่านตลิ่งชัน ในชุมชนริมคลองบางเชือกหนัง มีพื้นที่สวน แบ่งออกเป็น 2 ฝั่ง ฝั่งแรกเป็นสวน ดอกกล้วยไม้สกุลมอศาร่าสีเหลืองและชมพู สำหรับไหว้พระ ซึ่งจะมีพ่อค้าแม่ค้าจากปากคลองตลาด มารับซื้อถึงที่ ส่วนอีกฝั่ง จะเป็นโซนกล้วยไม้เพื่อการจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว ในราคาย่อมเยา กล้วยไม้หลากหลาย อาทิ แอสโคเซ็นด้า และแวนด้า สีสันฉูดฉาด ทั้งดอกเล็กและใหญ่ ชูช่อสลอน รอให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติมาสัมผัส และเก็บภาพไว้เป็นที่ระลึกดังคำสัมภาษณ์ว่า

“กล้วยไม้ที่นี่ไม่ได้มีแค่รูปลักษณ์ภายนอกที่สวยงามเท่านั้น แต่ยังมีกลิ่นที่หอมมาก ๆ

อีกด้วย” (นักท่องเที่ยวตลาดน้ำตลิ่งชัน เพศหญิง, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

“กล้วยไม้ที่นี่ดอกใหญ่ สีสดสวย กลิ่นหอมต่างที่อื่น ชอมมาเดินดูสบายใจดี”

(นักท่องเที่ยวตลาดน้ำวัดสะพาน เพศหญิง, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

ทั้งนี้ นักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมสวนแห่งนี้ ต่างประทับใจประทับใจกับการบริหารจัดการสวนที่ร่มรื่น ลงตัว และพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า จะกลับมาที่นี่อีกแน่นอนหากมีโอกาส เพราะ “สวนกล้วยไม้ลูนियัม” ไม่ได้มีดีแค่กล้วยไม้ แต่ยังมีการอนุรักษ์ไม้ไทยหายาก ทั้งสมุนไพรรักษาได้ และไม้ดอกไม้ประดับหน้าตาแปลก ๆ ไว้อีกด้วย ดังคำสัมภาษณ์

“สวนกล้วยไม้ลูนियัมเปิดบริการทุกวันตั้งแต่ 8.00-18.00 น. การเดินทางมาได้

ทั้งทางรถ และทางเรือ โดยหากจะมาทางเรือ ให้มาตลาดน้ำคลองลัดมะยม ขึ้นตัวเรือโดยสารมาทับเรือนำเที่ยว แต่หากอยากใช้เวลาอยู่กับกล้วยไม้นาน ๆ แนะนำให้มาทางรถ เลี้ยวเข้าซอยบางเชือกหนัง 15 และวิ่งมาจนสุดทาง ก็จะพบกับสวนกล้วยไม้ลูนियัม” (นักท่องเที่ยวตลาดน้ำ

คลองลัดมะยม เพศชาย, 5 พฤศจิกายน 2561)

“นอกจากกล้วยไม้ ยังมีสวนสมุนไพรรักษา ต้นไม้แปลก ๆ หายากไม่เหมือนที่อื่น

ชอบมาชมได้บรรยากาศดี ถ่ายรูปให้เพื่อนดูเพื่อนยังชอบเลย” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 29, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

3 . ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันได้ให้ความสำคัญในด้านเทศกาลประเพณี โดยชาวตลิ่งชันแต่เดิมมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับวิถีการเพาะปลูกและพุทธศาสนา ประเพณี ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน โดยประเพณีที่พบในชุมชนตลิ่งชัน คือ ชาวตลิ่งชันมีความคุ้นเคยในการนับเดือนตามชนบทโบราณ เริ่มจากเดือนอ้าย ซึ่งหมายถึง ฤดูแล้งเพาะปลูก เริ่มต้นอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะในสวนที่ลุ่มน้ำท่วมถึง เมื่อน้ำลด ชาวสวนจะปรับดิน เพื่อการเพาะปลูก ส่วนเดือนสอง เป็นเดือนคู่ก็จะนิยมจัดงานแต่งในเดือนสอง และเดือนสามหนุ่มสาวสมัยก่อนมักเจอกันตามวัด หรือผู้ใหญ่จัดแต่งให้ ส่วนในเดือนสี่ เป็นเดือนตรุษไทย ชาวบ้านทำบุญเลี้ยงพระวัด และนอกจากนี้ก็มีประเพณีการทำบุญหลังบ้าน หรือบางที่เรียกว่าทำบุญกลางบ้าน และในเดือนห้าก็จะมีประเพณีสงกรานต์ และนอกจากนี้ในช่วงวัน

อาสาพหุชา วันเข้าพรรษา มีการถวายเทียนทำบุญรักษาศีล ฟังธรรมเทศนาที่วัด ซึ่งที่วัดนอกจากจะเป็นสถานที่ในการบำเพ็ญบุญกุศล ชาวบ้านจะใช้พื้นที่วัดในการรวมกลุ่มเปิดเวทีประชาคมที่จะสื่อสารความเป็นไปของการพัฒนาหมู่บ้านหรือแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและระดมความเห็นของประชาชนในชุมชนในประเด็นที่สำคัญ โดยจะมีสำนักงานเขตเป็นผู้ประสานงานในการดำเนินงาน สำหรับประเพณีวันสงกรานต์จะมีกิจกรรมรดน้ำขอพรจากผู้เฒ่าที่ชาวบ้านเคารพนับถือ กิจกรรมวันผู้สูงอายุประจำเดือนที่ได้จัดขึ้นมีกิจกรรมการออกกำลังกาย ตรวจสอบสุขภาพ คุณธรรม จริยธรรมธรรมเนียมปฏิบัติที่ชาวบ้านถ่ายทอดอบรมลูกหลาน ได้แก่ หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ละความชั่ว ทำดีรักษาจิตใจให้ผ่องใส ให้เยาวชนปฏิบัติตามศีล 5 เชื้อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา ครูบาอาจารย์ นอกจากนี้ประเพณีที่สำคัญอีกคือ ประเพณีชักพระ โดยประเพณีชักพระจะจัดขึ้นที่วัดนางชี ซึ่งจะจัดขึ้นวันแรม 2 ค่ำเดือน 12 ของทุกปี ตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จนถึงปัจจุบันวัดนางชี เขตภาษีเจริญ จัดงานสืบสานวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม คือประเพณี “ชักพระวัดนางชี” ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น “งานแห่พระบรมสารีริกธาตุวัดนางชี” ซึ่งพุทธศาสนิกชนชาวฝั่งธนบุรี ได้ถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเป็นเวลานานกว่าร้อยปี ในปีนี้ วัดนางชี ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบทอดกันตั้งแต่อดีต ดังเจ้าอาวาสวัดคลังชัน ได้กล่าวว่า

“ ประเพณีก็มีทั่ว ๆ ไปนะ วันสำคัญเช่นมาฆบูชา อาสาพหุชา ชุมชนก็มาทำกิจกรรมที่วัดคึกคัก เวียนเทียน ถึงวันสำคัญทางบ้านเมืองก็จะมาร่วมสวดมนต์ ถวายพระพรอย่างนี้ที่แล้ว ๆ มานะ ” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 4, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2561)

ผู้แทนผู้อำนวยการสำนักงานเขตคลังชันก็ได้กล่าวถึงประเพณีต่างๆว่า

“ ก็มีค่ะประเพณีของที่เขตทำก็จะเป็นประเพณีชักพระ จริง ๆ แล้วประเพณีชักพระ มีมานานแล้วเท่า ๆ กับทราบ ก็มีมานานแล้วตั้งแต่สมัย สองร้อยปีมาแล้ว จริง ๆ มันเป็นวัฒนธรรมที่เราทำร่วมกันกับทางสำนักเขตวัดศรีเจริญนะค่ะ วัดศรีเจริญเขาก็มีพระบรมสารีริกธาตุซึ่งเขาแห่ทุกปีจริง ๆ แล้วเขาส่งตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายค่ะแล้วก็มาบูรณะ เมื่อต้นรัตนโกสินทร์ค่ะแล้วก็มีประเพณีมาเรื่อย ๆ น่าจะเป็นประมาณสองร้อยกว่าปีละ ซึ่งทำร่วมกับกับวัดศรีเจริญสาธุจากคลองหระ คลองหระล่องมาเรื่อย ๆ แล้วก็มาขึ้นที่ เมื่อเดิมที่วัดไก่อเดียแล้วก็มีปัญหาเรื่องจังหวัดเขาอะนะ สมัยท่าน ผอ.ชนันญา เขาไม่อยากจะให้บรมสาธุไปขึ้นที่อื่น ก็เดิมวัดไก่อเดียอยู่พื้นที่เขตคลังชัน เขาก็เลยไม่อยากให้อื่นเขตอื่นเอาไปง่าย ท่านก็เลยอนุรักษ์ไว้ เพื่อไว้ให้เป็นประเพณีเพื่อเป็นดั้งเดิมขึ้นที่คลังชัน ก็เลยเขตคลังชันเนี่ยะรู้สึกว่าจะขึ้นประมาณพระบรมสารีริกธาตุขึ้นประมาณสี่ห้าปีละ ” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 18, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2561)

ภาพที่ 10 ประเพณีชักพระ

ซึ่งนอกจากประเพณีชักพระที่สืบทอดมาอย่างยาวนานก็มีประเพณีไทยที่จัดขึ้นทุกปี เช่น วันสงกรานต์ วันแม่ และอื่น ๆ ดังจากคำสัมภาษณ์ ผู้แทนผู้อำนวยการสำนักงานเขตตลิ่งชัน ได้กล่าวอีกว่า

“นอกจากประเพณีชักพระ ก็มีประเพณีอื่น เช่น วันสงกรานต์ เช่นวันแม่อะไรอย่างงี้ ก็จะมีกิจกรรมประจำปี แล้วสำหรับศูนย์อื่น ๆ ก็อย่างเช่น เราจะมีสภาวัฒนธรรม แล้วก็จะมีการประสานสภาวัฒนธรรมประสานกันตลอดในเรื่องของการจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมทางสภาวัฒนธรรมก็จะมียงบประมาณจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรมเขาก็โอนงบประมาณทางสภาวัฒนธรรมเขตตลิ่งชัน เขาก็จะจัด เขาก็จะให้ความร่วมมือเขาก็จะมีการประชาสัมพันธ์อะไรอย่างงี้ เขตเขาก็จะเข้าไปร่วม คือเขาก็จะเชิญเขตเข้าไปร่วม” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 18, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2561)

และประเพณีที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของชุมชนเขตตลิ่งชัน คือ การทำขวัญข้าว ในช่วงข้าวออกรวงโดยพิธีกรรมการทำขวัญข้าว มีความเชื่อว่าถ้าได้ทำขวัญข้าว และถ้าแม่โพสพได้รับเครื่องสังเวยแล้ว จะไม่ทำให้เมล็ดข้าวล้ม หนอน สัตว์ต่าง ๆ มากล้ำกราย ได้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ตลอดจนถวายแก่พระสงฆ์เมื่อข้าวนาสุกดีแล้ว เมื่อนวดข้าวเสร็จก็จะกำหนดวันพฤหัสบดีหรือ

วันศุกร์นำข้าวขึ้นยุ้ง ชาวบ้านก็จะมาทำขวัญข้าว ร้องเพลงทำขวัญแม่โพสพ ขยายจัด ราชงามได้เล่าถึงประเพณี ดังนี้

“ ประเพณีการทำขวัญข้าวมีมานานแล้ว มีตั้งแต่เรายังไม่เกิด คือ โดยมีแม่โพสพเขาก็มีนะ เขามีแยกอยู่ตรงนี้ เขาตั้งแม่โพสพไว้ เวลาถึงปีนะ เขาก็เลี้ยงแม่โพสพ แล้วข้าวเขาก็เอามาครอบ เหมือนกับเจดีย์อะนะ เอาข้าวสารเนี่ยนะ มาตั้ง การนวดข้าวก็ทำอย่างนั้น แล้วข้าวพอจะออกรวง มันเหมือนท้อง ๆ ต้นข้าว เราก็กินเพื่อให้ข้าวออกรวง เม็ดคึ่ง ๆ ไปเลยนะ ก็ทำกันอย่างนี้นะ เขาก็ทำกันตั้งแต่เรายังไม่เกิด เขาก็ทำอย่างนี้อ่า เวลาพ่อแม่เราแพ้ท้องเขาก็ทำกันอย่างนี้ เพราะบางคนก็แพ้ บางคนก็ไม่แพ้ ก็เหมือนกับท้องข้าวที่ทำขวัญเนี่ยนะ ผูกชะลอมไปแล้วก็มัด ๆ ให้อะลอม เอามันต้ม เผือกต้ม ส้ม อะไรวกนี่ใส่ชะลอมเข้าไป แล้วก็ต้องแต่งตัวให้ดีด้วย แต่งตัวให้ท่านเจ้าแม่โพสพ เมื่อก่อนทองมันถูก บาทก็ 400 กว่าบาท เราก็กิน รูปเราก็กินได้นะ ที่ข้าวจะตก ระแหง ตระหงะแหงก็ขอให้ตกเข้าบ้านเรา ที่ร่วง ๆ อะนะ แล้วเราก็กินไปปักที่คันนา เราเอาไม้ปัก แล้วก็ผูกชะลอม แล้วเราก็กินกับท่านว่า ขวัญเอ๋ย ขวัญมา ขวัญเอ๋ย ขวัญมา พอดตกอยู่ในระแหง พอดตกอยู่ในคันนา ขอให้เชิญแม่มา ขอให้เข้าบ้านเรา บอกกับท่านอย่างนี้เลยนะ เราก็กินกับท่านว่า ขวัญเอ๋ยขวัญมา พอดตกอยู่ในระแหง แหวงอยู่ในคันนา ขอให้เชิญแม่มาเข้าบ้านเรา บอกกับท่านอย่างนี้เลยนะ เขื่อบอกว่าอย่างนั้น ตกอยู่ในระแหง แหวงอยู่บนคันนา อะไรก็ขอเชิญแม่เข้ามาบ้านเลย คือเราต้องเป็นข้าวตก คืออย่างนี้นะ แม่พระโพสพที่เรากินข้าวทุกวันนี้เนี่ย เขาใช้อย่างนั้น ตลอดไปไหนตลอดมาแล้ว ตั้งแต่ตอนเรายังไม่เกิดหรอก แต่ก่อนเรามีแม่ แม่ก็พอลงหน้าทำข้าว เราก็กินไปทำขวัญกัน ท่านา ไถ่นา ไถ่ควาย” (ขยายจัด ราชงาม, 2561) (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 2, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2561)

คุณขยายจัด ราชงาม ได้เล่าขั้นตอนการทำประเพณีดังกล่าว ซึ่งเริ่มต้นจากการรอข้าวตั้งทอง จากนั้นก็ นำกล้วย อ้อย มันต้ม ส้ม กล้วยตัด ถั่วตัด พวกของหวานต่าง ๆ ใส่เข้าไปในชะลอมแล้ว แหวงไว้ (ของต่าง ๆ ที่ใส่ลงไปในชะลอมก็เปรียบเสมือนกับคนที่ม่ีอาการแพ้ออก) และนำหมากพลูจิบ 1 คำ ใส่กรวยไว้หว่านา เมื่อถึงช่วงเกี่ยวข้าว ก็เอาหมาก พลูจิบ 1 คำ บุหรี่ 1 มวน ไปเชิญพระแม่โพสพ ผู้หญิงจะเกี่ยวข้าว 1 กำ นำไปบูชาเป็นข้าวแม่โพสพในยุ้ง พร้อมด้วยผ้าสีแดง ผ้าขาว ขนาด 1 คืบ อย่างละ 1 ผืนใส่กระบุง

โดยพิธีกรรมการทำขวัญข้าว เป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับชาวนาให้รู้ว่า การทำนาปลูกข้าวของตนนั้นจะไม่สูญเปล่า เพราะพระแม่โพสพเป็นผู้ดูแล และเมื่อมีการเกี่ยวข้าวก็จะมาช่วยกันเกี่ยวข้าว เป็นการสร้างความสมัครสมานสามัคคี และที่สุดคือการร่วมสนุกสนาน เมื่อทุกคนเหนื่อยยาก ประสบความสำเร็จ แต่ปัจจุบันประเพณีดังกล่าวไม่ค่อยมีแล้ว เนื่องจากชาวนาเลิกทำนา มาทำการค้าขายแทน นอกจากนี้ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ด้านการเรียนรู้ การศึกษา

พบว่า นอกจากจะมีการศึกษาในระบบที่เขตตลิ่งชันได้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมอาชีพ ด้านการนวดแบบวิถีชาวบ้านและนอกจากนี้ในช่วงเทศกาลสารทศมีกวนกระยาสารซึ่งได้ทำกันมา ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อนมาจนถึงปัจจุบัน

4 . ด้านบุคคล คนที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนคือ ผู้นำชุมชนมีส่วนสร้างแรงบันดาลใจที่สำคัญในการขับเคลื่อนการริเริ่มให้เกิดโครงการต่าง ๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าถึงแม้ในช่วงเริ่มต้นในการบริหารจัดการตลาดน้ำตลิ่งชันจะถูกคิดขึ้นโดยผู้อำนวยการเขตตลิ่งชัน แต่ในระยะต่อมาก็มีการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการในรูปแบบของประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน ทำให้เกิดการบริหารจัดการที่ออกมาในรูปแบบของการดึงการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลากหลายกลุ่ม ผ่านการทำงานในรูปแบบประชาคม ซึ่งทำให้เกิดการบริหารจัดการที่คล่องตัว จึงทำให้เห็นว่าตลาดน้ำตลิ่งชันสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองและบริหารได้ด้วยตนเอง และนอกจากนี้ตลาดน้ำคลองลัดมะยมก็เกิดจากการที่กลุ่มคนที่มีความสนใจมารวมตัวกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของคนในชุมชน นอกจากนี้ทุนบุคคลที่มีบทบาทที่สำคัญในสร้างชุมชนเข้มแข็ง คือ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส หมอพื้นบ้าน ผู้นำอาชีพ ผู้นำทางความเชื่อและศาสนา ผู้มีองค์ความรู้ ด้านต่าง ๆ เช่น การนวดสมุนไพร การทำการเกษตร การแต่งเพลงและขับร้อง เป็นต้น ดังคำสัมภาษณ์

“โดยทางสำนักงานเขตมองเห็นว่าลุงที่ต่อเรือเป็นภูมิปัญญา เป็นผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญในเขตตลิ่งชัน เมื่อมีกิจกรรมที่เกี่ยวกับต้องไปออกร้าน ก็จะเชิญคุณลุงไปโชว์ผลิตภัณฑ์ และสามารถขายสินค้าได้ด้วย โดยทางเราได้ยกระดับและรักษาความรู้ความสามารถของลุงไว้” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 18, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2561)

นอกจากนี้ทางสำนักงานเขตได้สนับสนุนให้คนรุ่นใหม่ได้มีโอกาสในการศึกษาภูมิปัญญาในชุมชนเพื่อสืบสานต่อไป นอกจากนี้ก็มีการส่งเสริมดูแลเรื่องกล้วยไม้ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชุมชนเช่นกันในด้านการเกษตร

นอกจากนี้บทบาทของคนในชุมชนก็เป็นปัจจัยสำคัญ เช่นกันในการขับเคลื่อนความเจริญต่าง ๆ โดยเฉพาะความสำคัญในการรับรู้ถึงความต้องการ ปัญหาที่เกิดขึ้นในบริบทของชุมชนที่เกิดขึ้นในปัจจุบันว่าต้องมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของโลกแต่ก็ยังคงอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมให้ดำเนินควบคู่กัน ซึ่งสร้างจุดเด่นให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวแบบท้องถิ่นได้ดี

5. ด้านการบริหารจัดการ ในด้านการบริหารจัดการจะเห็นได้ว่าชุมชนมีความพร้อมด้านตัวบุคคลและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมากในการบริหารจัดการ โดยตลาดน้ำตลิ่งชันการบริหารจัดการมีกลุ่มองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มประชาคมตลาดน้ำ กลุ่มประชาคมเขตและสำนักงานเขต โดยกลุ่มประชาคมตลาดน้ำจะเป็นผู้บริหารโดยตรงผ่านคณะกรรมการจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ ส่วนตลาดน้ำคลองลัดมะยมเกิดจากการริเริ่มของ

ความร่วมมือกันของผู้ที่ส่วนได้ส่วนเสีย โดยหน่วยงานราชการมีบทบาทเพียงเป็นผู้ประสานสัมพันธ์เท่านั้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความพร้อมในการบริหารเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างรากฐานทำให้เกิดการพัฒนาในบริบทสังคมที่เข้มแข็ง

ปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร

ในด้านปัญหาและอุปสรรค ของกระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร คือ การอพยพย้ายถิ่นของคนนอกพื้นที่เข้ามามากขึ้น ทำให้วิถีชีวิต ความเป็นชุมชนดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไปคือทำให้ชุมชนขาดเอกลักษณ์ต่อการพัฒนาพื้นที่ ตัวอย่างจะเห็นได้จากสินค้าที่มาขายในตลาดส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่นำเข้ามาจากภายนอก ซึ่งเป็นภาวะที่ไม่สามารถสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ ความเป็นชุมชนเท่าที่ควร ในขณะที่นักท่องเที่ยวคาดหวังในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ดังคำสัมภาษณ์

“ ส่วนใหญ่เราต้องถามว่าปัญหาที่มันเกิดขึ้นในด้านเศรษฐกิจ ผมพูดตรง ๆ ปัญหาที่มันเกิดขึ้นเนี่ยเกิดจากคนนอกพื้นที่เข้ามา คนนอกพื้นที่มาเพราะเค้าไม่ได้มานั่งสนใจว่าจะเป็นพี่น้องใคร แต่พอเราเนี่ยเราคนตลิ่งชัน ผมลูกตาเหลือง พ่อแม่ชื่ออะไรรู้จักหมด ความเป็นสังคมเก่า ๆ ยังอยู่และเราจะรู้จักกันหมด ลูกคนนี่ทำความดี ทำความเลวในสังคมมันจะเป็นตัวบีบตัวเอง แต่คนที่เขาอยู่นอกพื้นที่เค้าไม่สนใจหรอกว่าเค้าถูกใครอะไรอย่างเนี่ย เค้าไม่ต้องสนใจจ้ะ เพราะอะไรรู้มัย்ய่พอจะทำความเลวระยำขนาดไหนก็ตาม ไม่มีใครดูดา แต่ของเรานี้เพราะยังไม่ทันเข้าบ้านก็ถูกดาแล้วไอ้เนี่ยกะก่อความเดือดร้อน พอพวกเขามาเนี่ยคือส่วนหนึ่ง ของเรานี้ตลิ่งชันยังเป็นสังคมแบบนั้นคือของเรอย่างทีบอกไปนะครั้น ว่าหนึ่ง เรายังไม่มีปัญหาเรื่องยาเสพติด คือของเราเป็นแหล่งก็จริงอย่างสายได้เมื่อก่อนจะเป็นแหล่งพัก หลังแหล่งพักก็มีชุมชนอยู่ ชุมชนวัดมะกอกตอนนั้นก็โดนรื้อไปหมดแล้ว ตัวนี้ก็เป็นตัวพักที่ว่าเป็นตัวพักในเรื่องของยาเสพติดอะไรอย่างเนี่ย แต่ในเรื่องของชุมชนต่าง ๆ ที่ติดยาเสพติดตลิ่งชันเราไม่ค่อยมี ของเราติดกับรถสายสีฟ้า เราก็เลยมองเสีย เราจะทำเรื่องของการท่องเที่ยวจะช่วยในเรื่องของเกษตรกรชาวบ้าน ” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 10, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2561)

นอกจากนี้ปัญหาที่พบเห็นประการหนึ่ง คือการรुक้ำทางน้ำ คือมีการปล่อยน้ำเสียลงในลำคลอง ระบบการจัดการน้ำไม่ดี มีการปล่อยน้ำเสียลงในลำคลอง ไม่มีการบำบัดน้ำก่อนปล่อยลงคลอง ทำให้ปลาในลำคลองตายหมด ระบบนิเวศแบบธรรมชาติหายไป และความเป็นเมืองเริ่มขยายมากขึ้น วิถีชีวิตบางครอบครัวก็เปลี่ยนไป ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนลดน้อยลง และ

ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การที่เรือโดยสารที่วิ่งเร็วและเสียงดังทำให้รบกวนชาวบ้าน จนทำให้เกิดความรำคาญ ส่งผลทำให้เกิดมลพิษทางเสียง นอกจากนี้ การที่พฤติกรรมของผู้ประกอบการการค้าและนักท่องเที่ยวบางคนที่ยังขาดจิตสำนึก ทำให้ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม ดังคำสัมภาษณ์

“ที่นี้เขาก็มีแต่เขาไม่บังคับ เขาก็ปล่อยลงมา เวลาฝนตกมาดูเลย ปลุกกล้วยไม้ตอนนี้ ปลุกไม่ขึ้น พี่มันตายหมด นี่ถามอาจารย์เขาอยู่เมืองนนฯท่านมีสวนทุเรียน เดี่ยวนี้ตายหมด มันเปลี่ยนแปลงไปหมดแล้ว อากาศเสีย น้ำแล้งบ้าง น้ำเสียและตอนนี้คนรุ่นหลังเขาไม่ทำแล้วสวน เพราะเวลาความเจริญขึ้น คนมาเข้าวัดน้อยลงมันก็เปลี่ยนไปวิถีชีวิต เมื่อก่อนคนไม่ได้รับราชการ มีการทำสวนเยอะ คนแก่คนอายุมาก ๆ ก็เข้าวัดคนรุ่นหลังก็ไม่เข้า เดี่ยวนี้ถ้าเสาร์อาทิตย์คนจะเยอะหน่อย แล้ววันพระจะมีคนมาค้ำรักษาสิลอุโบสถ ทางวัดพระอาจารย์ยังมีอยู่แต่ที่นี้ไม่มีแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 4, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2561)

ดังเช่นความเห็นของลุงชวน มองว่าปัญหาในชุมชนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปว่า

“ มันก็อาจจะมีเรื่องขยะมูลฝอยมากขึ้น การทำให้ยั่งยืน ปัญหาว่า สมัยก่อนเนี่ย จะขายใคร ขายที่ไหน แต่เดี๋ยวนี้จะเอาอะไรมาขาย ที่จะได้เงินเข้ามา และถ้าเราไม่ทำ แล้วใครจะทำต่อ มันจะส่งทอดไปยังไง ยั่งยืนได้ยังไง แล้ว ณ วันนี้ มันก็เร็วไม่เหมือนก่อน ทำตัวนี้ปี ไม้โชว์ว่า สิ่งที่ทำจะอยู่ได้ 10 - 20 ปี นะครับ เดือนหน้าจะเกิดอะไรไม่รู้ วันดีคืนดีมันจะเกิดอะไรขึ้นบ้าง ๆ อาจจะเป็นยังก็ 모르 ถ้าบอกว่า บริหารความเสี่ยงไง วันนี้ถ้า โลกมันเร็วแล้ว ก็สิ่งที่คาดหมายได้ มันน้อย ถูกไม่ครับ สมัยก่อนเนี่ย เฮ้ยพระอาทิตย์ต้องขึ้นอย่างนี้ แน่นนอน เดือนนี้หนาวแน่ ๆ เราต้องบริหารความเสี่ยงให้ได้ ความจริงทฤษฎีในหลวงนั่นคือ ทฤษฎีการบริหารความเสี่ยง ในหลวงบอกว่า เฮ้น มึงปลูกข้าว มีบ่อน้ำมัย แหล่งแม่วารีปาวเนี่ยปลูกข้าว แหล่งแม่วารีไป แมวดตาย 3 ตัว ฝนไม่ตก ข้าวตายหมด นี่คือ ในหลวงบอกว่า ต้องมีภูมิคุ้มกัน ต้องมีน้ำ มีพื้น ไร่หุงข้าว เวลาแก๊ซแพงคุณหุงข้าวจะได้ไม่เดือดร้อน เห็นมัย เนี่ย แบ่งพื้นที่ บ่อน้ำมี ปลูกผักมี ไร่เลี้ยงปลา มี ทำนาก็ ถ้าข้าวแพงคุณมีข้าวสารกิน แก๊สมันขึ้นช่วงหัวมันไปซิ ก็ถ้าบ้านเรามีพื้นหุงข้าวเราจะเดือดร้อนอะไรเล่า 5 - 6 คน หุงข้าววันละ 2 มื้อ พื้นใช้นิดเดียว นี่คือการบริหารความเสี่ยง มีอะไร เก็บไว้กินได้ นี่ไงสมัยก่อนเศรษฐกิจ ฟองสบู่แตก คนต้องกลับบ้านไปหาข้าวกินในครัว เพราะว่าชาวบ้านเขาอยู่แบบไม่เสี่ยงแบบเราอ่า” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 5, สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2561)

นอกจากนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากความเจริญที่ทำให้ชุมชนกลายเป็นเมือง อาจทำให้พื้นที่ราคาที่ดินสูงขึ้น ชาวบ้านบางคนยอมขายที่ แล้วเปลี่ยนอาชีพ เปลี่ยนวิถีชีวิต จะต้องผลต่อวิถีชีวิต อัตลักษณ์ความเป็นตัวตน ความเป็นเอกลักษณ์ของคนท้องถิ่นได้แต่สำหรับปัญหาเรื่องสินค้า บางร้านราคาสูงเกินไป มีการเอารัดเอาเปรียบนักท่องเที่ยว ปัญหาดังกล่าวก็มีพบบ้างแต่ไม่มากนัก

และปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสุขภาพจิต พบว่าเกิดน้อยมากกับชุมชน (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 5, สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2561)

สำหรับปัญหาและอุปสรรคในชุมชน พบว่า ปัจจุบันครอบครัวมีลักษณะเปลี่ยนไปเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น รุ่นลูกหลานไม่นิยมประกอบอาชีพเกษตรกรรม หรือค้าขายเหมือนรุ่นพ่อแม่ จึงคาดการณ์กันว่า ในอนาคตอาจไม่มีผู้สืบทอดอาชีพในปัจจุบัน รุ่นลูกหลานอาจายที่ไปอยู่ที่อื่น ประกอบอาชีพเป็นข้าราชการ พนักงานบริษัท พนักงานโรงงานมากขึ้น ปัญหานี้กระทบต่อความเป็นชุมชนเข้มแข็งได้ หากยังมีปรากฏการณ์ คนในย้ายออกคนนอกย้ายเข้ากันเพิ่มขึ้น ดังคำสัมภาษณ์ว่า

“บางครอบครัว พ่อแม่ไม่ทำการค้าหรือทำเกษตรแล้ว รุ่นลูกก็ไม่ทำ ไปทำงานอื่น หรือไปต่างถิ่น อาจทำให้ความเป็นชุมชนเข้มแข็งเดิมเปลี่ยนไป” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 16, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2561)

“ปัญหาจากคนนอกเข้ามาอยู่ มาเช่าบ้านเพื่อเรียนหนังสือ ทำงานระยะหนึ่งแล้วก็ย้ายออกยังไม่มาก แต่คนในชุมชนเองเด็กรุ่นใหม่ ไม่นิยมทำอาชีพตามบรรพบุรุษ และไม่อาศัยในชุมชน ไปซื้อบ้านหรือ คอนโดอยู่ข้างนอก พอวันหยุด เทศกาลค่อยมาเยี่ยมบ้าน ปัญหานี้อาจทำให้ความเป็นชุมชนเข้มแข็งลดลงไปเรื่อย ๆ” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 13, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

“เด็กรุ่นใหม่ แม้อยู่ในชุมชน แต่ก็ไม่ค่อยนิยมหรือเห็นว่ามีค่าสำคัญ ชอบทำตัวแบบใหม่ ตามสมัยนิยม อะไรของท้องถิ่นก็ไม่ค่อยรู้จักแล้ว น่าเสียดาย ต้องรีบสร้างจิตสำนึกกัน โดยเร็ว” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 17, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2561)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร เป็นเรื่องของปัจจัยภายนอกที่เข้ามาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งหลักการเข้ามาของสิ่งใหม่ที่ไม่สามารถควบคุมได้ และที่สำคัญผู้บริหารต้องเตรียมการในการรับมือกับสิ่งเหล่านี้ รวมทั้งปัจจัยภายใน คือ คนรุ่นใหม่เปลี่ยนค่านิยมและแบบแผนการดำเนินชีวิตไป ปัญหานี้จะกระทบความเป็นชุมชนเข้มแข็งได้ต่อไป

แนวทางการป้องกันแก้ไขและรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำ ในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร

ระดับบุคคล

ในระดับบุคคล การจะรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ในระดับบุคคล การมีผู้นำที่เสียสละ มีวิสัยทัศน์ ตลอดจนสมาชิกในชุมชน พร้อมทั้งจะจัดการกับปัญหาของตนเองและชุมชน

ให้ความร่วมมือ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมทั้งทางความคิด การวางแผน การตัดสินใจและการติดตามประเมินผล โดย ปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างดีเชื่อในความสามารถของเพื่อนสมาชิก มีความไว้วางใจกัน โดยสมาชิก ในกลุ่มยอมรับข้อเสนอแนะ คำวิจารณ์ ข้อมูล และการติชมซึ่งกันและกัน และพร้อมที่จะช่วยเหลือกัน และกันเสมอ

นอกจากนี้การสร้างจิตสำนึกในความรักพื้นที่ของตนเอง คือ การสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนรักบ้านเกิดของตนเอง มองเห็นความเป็นเจ้าของพื้นที่ ก็จะส่งผลทำให้ชาวบ้านเกิดความรัก และใส่ใจดูแลพื้นที่ของตนเองเพื่อไม่ให้บุคคลภายนอกเข้ามาหาผลประโยชน์ในทางที่ผิด ตลอดจนปลูกฝังในเรื่องค่านิยมการอนุรักษ์พื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสร้างการรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งคือ

“ถ้าคนในชุมชนรักความเป็นชุมชนตนเอง มีจิตสำนึก มีความร่วมมือ ร่วมใจ และพัฒนาให้ชุมชนเจริญขึ้นเรื่อย ๆ เราก็ไม่ต้องกังวลว่าลูกหลาน เหลน โหลนเราจะไปมีตลาดน้ำให้ทำมาหากินต่อไป เพราะถ้าทุกคนรู้จักดูแล พัฒนาตลาดน้ำ ตลาดน้ำก็จะอยู่ไปเราไปได้เรื่อย ๆ” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 5, สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2561)

“ตอนนี้ก็เริ่มตระหนัก สร้างจิตสำนึกให้คนรุ่นใหม่ เกิดความรักหวงแหนและเห็นคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน มีการจัดทำบทเรียนในหลักสูตร เชิญปราชญ์ชาวบ้านไปบรรยายเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เด็กนักเรียนไปสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เอาไปทำรายงานเพื่อให้เข้าใจพื้นที่เพ สร้างความผูกพัน จะได้ไม่หายไป” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 8, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2561)

ระดับชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน นับเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ เนื่องจากการยกระดับความสามารถในการคิดวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ หาทางเลือกของการแก้ปัญหา การตัดสินใจเลือกทางเลือกในการแก้ปัญหา และการสรุปบทเรียนเพื่อยกระดับสติปัญญาให้สูงขึ้น อีกประเด็นหนึ่ง ที่สำคัญคือกลยุทธ์การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดในการบริหารจัดการ เห็นว่ายุคปัจจุบันคนวัยหนุ่มสาวส่วนมากได้ออกไปประกอบอาชีพภายนอกชุมชนกันมากขึ้น ควรมีกระบวนการและวิธีการอย่างไรให้กลุ่มคนดังกล่าวเกิด ความรัก ความผูกพัน หวงแหนความเป็นเจ้าของชุมชน ของตนเอง และกลับมาให้การส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาชุมชนของตนเองให้มีความเจริญก้าวหน้าและ เข้มแข็งในที่สุด ดังนั้นชุมชนจึงควรมีแบบแผนการปฏิบัติที่ ต่อเนื่องให้กลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อให้ เด็กและเยาวชนเกิดการเรียนรู้พื้นฐานการดำเนินชีวิตที่เป็นแบบอย่างของชุมชน โดยเริ่มจากพ่อแม่ ผู้อาวุโสและผู้นำ เป็นผู้กระทำให้เกิดเป็น

แบบอย่างที่ดีจะทำให้คนใน ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ มีความรักความเป็นเจ้าของ ชุมชนร่วมกัน ตลอดจนสร้างการมีส่วนร่วมและความเป็นชุมชนเข้มแข็ง คือ ต้องเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นได้มีบทบาทมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน โดยการพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากทุกคนในชุมชนร่วมมือกันเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และสร้างความเชื่อมั่นให้คนในชุมชนเกี่ยวกับตลาดน้ำ คือ ให้คนในชุมชนเชื่อว่าการมีตลาดน้ำจะช่วยสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวที่มั่นคงและสามารถมีสิทธิประโยชน์ในการค้าขายในตลาดน้ำได้อย่างเท่าเทียมกัน

นอกจากนี้คนในชุมชนต้องดำรงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ เป็นตัวตนของตนเอง เอกลักษณ์ของตลาดน้ำและวิถีชีวิตที่เป็นแบบดั้งเดิม คือเป็นการนำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาสร้างสรรค์สินค้าบริการทางวัฒนธรรม รวมถึงการบูรณาการทำงานร่วมกับเครือข่ายทางวัฒนธรรมในพื้นที่นำประวัติศาสตร์วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนมาเชื่อมต่อกับสินค้าทางวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จทางด้านรายได้ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของชุมชนต่อไป

จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ดังนี้

“เราก็เห็นปัญหา ก็ช่วยกันพยายามถ่ายทอด ขึ้นนะให้เห็นความเป็นชุมชนของเราแก่เด็ก รุ่นใหม่ จะได้ช่วยกันรักษาและสืบทอดต่อไป ผู้อาวุโสก็เล่านิทานพื้นบ้านให้รุ่นเด็กฟัง องค์กรศาสนา พระสงฆ์ เจ้าอาวาส ตอนเทศนาก็กล่าวถึงความเป็นมาของชุมชน ในวันหยุดที่วัดจำปา วัดสะพาน วัดชัยพฤกษ์มาลา ก็มีการรวมกลุ่มของผู้มีความรู้ช่วยกันถ่ายทอดเอกลักษณ์ของชุมชน ให้แก่เด็ก ๆ ได้ทราบ เรื่องนี้เราต้องช่วยกันอย่างจริงจัง ไม่งั้นหายหมด” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 22, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

“โชคดีที่เรายังมีวัดเก่า ล้าคลอง ผู้รู้ ประเพณี พิธีกรรม ยังปฏิบัติกันอยู่ เด็กรุ่นใหม่ก็ได้เห็น ได้ทำตาม บางคนให้ความสนใจ เราก็ดีใจ รุ่นนี้จะได้ช่วยกันสืบต่อให้ชุมชนเรารักษาความเป็นเอกลักษณ์ไว้ได้” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 12, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2561)

“มีแนวทางในการรักษาความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน โดยการจัดสร้างที่พักแบบ Home Stay เชิงวัฒนธรรม ให้นักท่องเที่ยวมาพักชมธรรมชาติและวิถีชีวิต แทนการสร้างที่พักแบบใหม่ที่อาจเข้ามาในชุมชน” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 21, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

ระดับประเทศ

ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ ซึ่งมีแนวทางการพัฒนา ดังนี้

1. การบริหารจัดการกระบวนการชุมชนเข้มแข็ง ด้วยการส่งเสริมการรวมตัวเรียนรู้ร่วมคิดร่วมทดลองปฏิบัติจริง รวมทั้งการเสริมหนุนกลุ่มที่มีการรวมตัวอยู่แล้วให้เข้มแข็ง เน้นศักยภาพ

ความพร้อมของชุมชน เชื่อมโยงกับการทำมาหาเลี้ยงชีพตั้งแต่ระดับปัจเจก ระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน คำนึงถึงความพอประมาณและความพออยู่พอกินเป็นลำดับแรกก่อนที่จะเชื่อมต่อกับชุมชนและสังคมภายนอก มีกระบวนการจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน มีเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยการส่งเสริมการรวมตัวของคนในชุมชนทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของชุมชน ในรูปแบบที่หลากหลายที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งในเชิงพื้นที่หรือประเด็น ความสนใจ และเสริมหนุนชุมชนที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่มต่าง ๆ อยู่แล้วให้มีขีดความสามารถในการพัฒนามากขึ้น โดยการเปิดพื้นที่สาธารณะในการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ผ่านสื่อบุคคล สื่อการศึกษา สื่อท้องถิ่นและสื่อระดับชาติ รวมถึงการปรับปรุงกลไกทางกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับและมาตรการการเงินการคลังเพื่อเอื้ออำนวยให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาร่วมสนับสนุนการสร้างชุมชนเข้มแข็งการจัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ของชุมชนอย่างครบวงจร การสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนพร้อมเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ด้วยการส่งเสริมความมั่นคงของครอบครัวการจัดการบริการทางสังคมในชุมชน การปลูกฝังค่านิยมที่ดีงาม การสร้างระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของชุมชนและระหว่างชุมชนอย่างเท่าเทียมด้วยบริบททางศาสนาและวัฒนธรรมชุมชน และการให้ความคุ้มครองสิทธิชุมชน รวมถึงการเฝ้าระวังช่วยเหลือเยียวยาเมื่อชุมชนเผชิญกับภัยพิบัติต่างๆ

2. การสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชน ด้วยการบูรณาการกระบวนการผลิตบนฐานศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนอย่างสมดุล เน้นการผลิตเพื่อการบริโภคอย่างพอเพียงภายในชุมชน สร้างความร่วมมือกับภาคเอกชนในการลงทุนสร้างอาชีพและรายได้ที่มีการจัดสรรประโยชน์อย่างเป็นธรรมแก่ชุมชน รวมทั้งการส่งเสริมบทบาทสตรีในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนและนำไปสู่การแก้ปัญหาความยากจน

3. การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสันติและเกื้อกูลกัน ด้วยการส่งเสริมสิทธิชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสงวน อนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา ใช้ประโยชน์และเพิ่มประสิทธิภาพบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น สร้างความตระหนักรู้ของชุมชนในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อวิถีชีวิต รวมทั้งกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นให้ชุมชนที่มีศักยภาพเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สนับสนุนกลไกชุมชนและเครือข่ายในการจัดการและปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกับการผลิตเพื่อการยังชีพของชุมชนอย่างเป็นธรรม อาทิ การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในท้องถิ่นเพื่อความมั่นคงด้านอาหารและเป็นสมุนไพรเพื่อรักษาโรค ไม่ส่งผลกระทบต่อฐานทรัพยากรธรรมชาติ การบริหารจัดการป่า

ชุมชนเป็นแหล่งอาหาร การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง การบริหารจัดการลุ่มน้ำอย่างบูรณาการ การจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนเมือง เช่น ขยะ น้ำเสีย เป็นต้นตลอดจน โอกาสให้ได้รับการชดเชย หากเกิดการทำลายทรัพยากรของชุมชนโดยกิจกรรมอื่นนอกชุมชน เสริมสร้างจิตความสามารถและ องค์ความรู้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้เป็นภาคีหลักในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนและ ภาคีที่เกี่ยวข้อง เช่น การจัดการป่าและพื้นที่อนุรักษ์ การจัดการลุ่มน้ำ การจัดการและฟื้นฟูป่าชายเลน การจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในท้องถิ่น เป็นต้น โดยมีการใช้และแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกัน อย่างยุติธรรม

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแนวทางการป้องกันแก้ไขและรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของ ชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ไม่ว่าจะเป็นในระดับบุคคลปัจจัยสำคัญคือการสร้าง จิตสำนึกให้คนในชุมชน ตลอดจนการสร้างความร่วมมือร่วมใจของบุคคลแต่ละคน ส่วนในด้าน ชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน นับเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ เนื่องจากเป็น การยกระดับความสามารถในการคิด วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ หาทางเลือกของการแก้ปัญหา การตัดสินใจเลือกทางเลือกในการแก้ปัญหา และการสรุปบทเรียน เพื่อยกระดับสติปัญญาให้สูงขึ้น แต่ในระดับประเทศนโยบายหรือยุทธศาสตร์มีความสอดคล้องกับการพัฒนาชุมชนเช่นกัน

แต่ในอนาคตเมื่อมีหน่วยงานรัฐจะเข้ามามีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหรือสิ่งก่อสร้าง สิ่งสำคัญคือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมีการประชาสัมพันธ์ และจะต้องดำรงไว้ซึ่งพื้นที่สีเขียว โดยใช้นโยบายการอนุรักษ์ดูแลพื้นที่สีเขียว ตลอดจนนโยบายการอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม โดยจะส่งผลทำให้ทุนวัฒนธรรมคงที่ และสิ่งที่สำคัญทางสำนักงานเขตก็พยายามประชาสัมพันธ์ ให้ผู้คนรู้จักตลาดน้ำทั้ง 4 แห่ง เพื่อให้คงไว้ซึ่งความนิยมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วิถีชีวิตชุมชนต่อไป จากการสัมภาษณ์ผู้บริหาร ได้ให้ข้อเสนอ ดังนี้

“เขตตลิ่งชันเป็นเขตอนุรักษ์ ผู้บริหารกรุงเทพมหานครเห็นความสำคัญอยู่แล้ว จึงออกกฎหมาย ระเบียบไว้ให้เป็นเขตพื้นที่สีเขียว จึงทำให้รักษาความดั้งเดิมอยู่ได้ แม้บริเวณรอบ ๆ จะเปลี่ยนเป็นเมืองไปแล้วหลายพื้นที่” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 30, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)
 “ที่นี้เหมือนเป็นปอดของกรุงเทพฯ ตอนที่ป็นจังหวัดธนบุรี ตลิ่งชันก็มีสภาพเป็นชนบท อยู่ไกลจากตัวเมืองมาก เป็นเขตเกษตรกรรมเลย ชาวบ้านอยู่กันแบบดั้งเดิม พอรวมกับกรุงเทพฯ ก็ยังเป็นเขตชานเมืองอีก รัฐบาลเห็นความสำคัญว่า กรุงเทพฯ ต้องมีพื้นที่สีเขียว จึงกำหนดให้พื้นที่ เขตตลิ่งชันเป็นเขตสงวน แต่ก็ด้านกระแสทุนนิยมไว้ไม่ค่อยไหว ถึงอย่างไรคนในชุมชนมี ความเข้มแข็ง ทำให้ยังรักษาความดั้งเดิมไว้ได้ถึงวันนี้ ทั้งที่ตั้งอยู่ในช่วงรอยต่อไปที่ต่าง ๆ ได้ เช่น นนทบุรี ปทุมธานี นครปฐม สุพรรณบุรี แต่ยังรักษาไว้ได้แม้ใกล้เมืองมาก” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 31, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

“พื้นที่นี้ตอบสนอง แผนของประเทศที่กล่าวถึงการสร้างความเป็นชุมชนเข้มแข็ง โดยมี
 ทูทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมคอยขับเคลื่อนและเป็นรากฐาน ทำให้อยู่ได้ แต่ก็ต้องมีการรักษา
 และสืบต่อให้ได้ ไม่ให้ล่มสลาย เพราะความทันสมัยก้าวเข้ามาทุกขณะ” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 29,
 สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

“อย่างไรก็ตาม คิดว่าเขตตลิ่งชันยังคงรักษาความเป็นเอกลักษณ์ไว้ได้อยู่ เพราะชุมชน
 มีความเข้มแข็ง คนในพื้นที่ร่วมมือกันช่วยกัน และจากภายนอกก็มีแผนนโยบายช่วยส่งเสริมให้รักษา
 พื้นที่ไว้ แต่ที่สำคัญคนในชุมชนต้องเหนียวแน่น ตั้งใจมุ่งมั่น ต้องมีจิตสำนึกอย่างแท้จริง
 จึงจะรักษาไว้ได้แน่นอน” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 27, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

“น่าจะมีแนวทางส่งเสริมให้ชัดเจนขึ้น เช่น คนในชุมชนเองต้องถ่ายทอด สืบต่อกัน
 ผู้เด็กรุ่นใหม่อย่าให้ขาดหาย และขยายออกสู่สังคมภายนอก เช่น นักท่องเที่ยวต่างชาติมาเยอะ
 ก็ต้องเตรียมต้อนรับให้พร้อม ฝึกภาษาอังกฤษ ภาษาจีน อย่างนี้ก็ช่วยกันรักษาชุมชน สืบทอด
 วัฒนธรรมไว้ระดับหนึ่งอยู่แล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลหมายเลข 25, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2561)

ดังนั้นโดยสรุป การรักษา ป้องกันและสืบทอดความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำ
 ในเขตตลิ่งชัน ต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมใจและความสามัคคีของคนในชุมชน โดยเฉพาะคนรุ่น
 ใหม่ให้เห็นความสำคัญและช่วยกันรักษาให้ยั่งยืนต่อไป ทั้งระดับบุคคล ชุมชนและประเทศ

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ชุมชนเข้มแข็งบนฐานของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์ในวิจัย คือ เพื่อศึกษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษากระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร และเพื่อศึกษาหาแนวทางการป้องกันแก้ไขและรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร ด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การศึกษาจากเอกสาร การสำรวจภาคสนาม โดยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เครื่องมือที่ใช้คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ระยะเวลาที่ศึกษาในพื้นที่คือระหว่างเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2561 ถึงเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2561 รวมเวลา 7 เดือน จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลผู้วิจัย ได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทั้งหมด 31 คน สามารถสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

สรุป

ผลการวิจัยเรื่อง ชุมชนเข้มแข็งบนฐานของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร สามารถสรุปผลได้ดังนี้

1. ความเป็นชุมชนเข้มแข็งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน

กรุงเทพมหานคร

ตั้งแต่อดีตตลิ่งชัน คือ ชุมชนชาวสวน โบราณที่อยู่อาศัยสืบเนื่องกันมาหลายร้อยปี ก่อนหน้าการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ เป็นย่านเก่าแก่ในกรุงเทพฯ ที่เก่าแก่กว่าตัวเมืองกรุงเทพฯเอง ความเป็นมาของท้องถิ่น ที่นี้เคยเป็นทั้งทางผ่านในการอพยพผู้คนของพระเจ้าอยู่หัว และอีกหลายพระองค์ในยุคกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เป็นเส้นทางเดินทัพคู่บ้านเมืองของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและได้สถาปนาเป็นกรุงธนบุรีราชธานีของไทยขณะนั้น นอกจากนี้ในอดีตเป็นพื้นที่เต็มไปด้วยคลองรากับเวนิสตะวันออก จึงมีผู้คนหลายชาติทั้งไทยและจีนตั้งถิ่นฐานทำสวน ทำนา และปลูกผัก จนกลายเป็นแหล่งผลิตอาหารหล่อเลี้ยงชาวกรุงเทพมหานครและ

จังหวัดใกล้เคียงมาช้านาน ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาความเจริญเข้าสู่ย่านนี้ด้วยการสร้างถนนสายต่าง ๆ ทำให้ปัจจุบันพื้นที่ทำนาและสวนผักหมดไปกลายเป็นบ้านจัดสรรและสถานที่ราชการเหลือพื้นที่สวนดั้งเดิมอยู่ไม่มากที่ชาวตลิ่งชันภาคภูมิใจและพยายามช่วยกันรักษาไว้ให้เป็นเอกลักษณ์และเป็นชุมชนเข้มแข็ง เพื่อให้เข้าใจวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนชาวคลองย่านตลิ่งชันสืบไป

พื้นที่ย่านตลิ่งชัน คือ พื้นที่เขตตลิ่งชันและบริเวณ โดยรอบ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของใจกลางกรุงเทพมหานคร ซึ่งปัจจุบันกรุงเทพมหานครมีการแบ่งกลุ่มพื้นที่ในการบริหารจัดการเมืองของกรุงเทพมหานครออกเป็น 12 กลุ่ม เขตตลิ่งชันและพื้นที่ใกล้เคียงได้รับการจัดให้อยู่ในกลุ่มมหาสวัสดิ์ประกอบด้วยพื้นที่ 4 เขต ได้แก่ เขตทวีวัฒนา เขตตลิ่งชัน เขตบางแค และเขตหนองแขม ซึ่งพื้นที่เหล่านี้จัดเป็นเขตเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัยที่ยังคงมีสภาพแวดล้อมที่ดีอยู่ พื้นที่เขตตลิ่งชันเดิมตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม ปัจจุบัน คือ คลองบางกอกน้อย คลองชักพระ และคลองบางกอกใหญ่ ทิศเหนือของเขตตลิ่งชันจรดคลองมหาสวัสดิ์ฝั่งตรงข้าม คืออำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ทิศตะวันออกจรดถนนกาญจนาภิเษก และทิศใต้จรดคลองบางเชือกหนัง ภายในพื้นที่เขตตลิ่งชันมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มเต็มไปด้วยคูคลองสายน้ำซึ่งไหลขนานกันในแนวตะวันตกมาทางตะวันออกสู่ลำแม่น้ำเจ้าพระยา (สายเดิม) คลองที่สำคัญนับจากด้านเหนือลงมา ได้แก่ คลองมหาสวัสดิ์ คลองบางระมาด คลองบางพรหม คลองบางน้อย และคลองบางเชือกหนัง นอกจากนี้ระหว่างคลองต่าง ๆ ยังมีการขุดคลองลัดเชื่อมไปมาหาสู่กัน ชาวบ้านย่านตลิ่งชันในอดีตจึงพึ่งพาสายน้ำและลำคลอง มีวิถีชีวิตชาวนา ชาวคลอง ใช้เส้นทางคมนาคมด้วยเรือเป็นหลัก ชาวตลิ่งชันจึงเป็นชาวสวนชาวนา มีชีวิตอย่างสุขสงบและพอเพียงมาช้านาน

บริบทในปัจจุบันของเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ลักษณะทางกายภาพเขตตลิ่งชันเป็น 1 ใน 50 เขตของกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ทาง “ฝั่งธนบุรี” หรือฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีเนื้อที่ประมาณ 30 ตารางกิโลเมตร มากที่สุดเป็นอันดับที่ 15 ของกรุงเทพมหานคร มีจำนวนประชากรตามทะเบียนราษฎร มีกว่าหนึ่งแสนคน บ้านเรือนกว่า 33,000 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 1.4 ของประชากรในกรุงเทพมหานคร การแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 6 แขวง ได้แก่ คลองชักพระ ตลิ่งชัน นิคมพิถี บางพรหม บางระมาด และบางเชือกหนัง พื้นที่ส่วนมากเป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำลำคลองหลายสาย ลักษณะทางเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่เขตตลิ่งชันยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ดังนั้นประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตตลิ่งชันส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80 จึงประกอบอาชีพทำการเกษตร ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวน ตามริมคลองต่าง ๆ จึงเต็มไปด้วยสวนนานาชนิด สวนผลไม้ ทั้งสวนไม้ยืนต้น สวนดอกไม้ และสวนพืชผัก ส่วนอาชีพรองลงมาได้แก่ ค้าขาย รับจ้างและอาชีพอื่น ๆ ลักษณะทางสังคมในเขตตลิ่งชันยังไม่ค่อยมีความซับซ้อน เนื่องจากยังมีการพัฒนาความเป็นเมืองในพื้นที่ไม่สูงนัก ประชาชนมีชีวิตค่อนข้างเรียบง่าย พิจารณาได้จากเวลาที่ประชากรส่วนใหญ่

ยังมีอาชีพเกี่ยวกับเกษตรกรรม มีวัด ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของการประกอบพิธีทางศาสนาและในการพบปะของชาวบ้านยังคงมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันดี มีความสามัคคีกัน เวลาที่มีกิจกรรมต่าง ๆ เช่นเทศกาลสงกรานต์ ลอยกระทง ขึ้นปีใหม่ หรือเทศกาลวันสำคัญทางศาสนา นอกจากนี้มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นต้นทุนสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนสะท้อนมาในรูปแบบของประเพณี วัฒนธรรมประจำปี ได้แก่ ประเพณีชักพระ ประเพณีแข่งเรือ ทำขวัญข้าว ตลาดน้ำ ศาสนสถานเก่าแก่ วิถีชีวิตการใช้เรือเดินทางน้ำ เป็นต้น ingtonทางวัฒนธรรมที่สำคัญ คือ บุคลากรที่ทำงานเป็นกลุ่ม ร่วมมือกันบริหารชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ แม่น้ำลำคลองต่าง ๆ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การทำอาหารพื้นเมือง หัตถกรรมพื้นบ้าน และการจัดการชุมชนให้เป็นแบบแผน รวมทั้งทุนทางวัฒนธรรม ได้แก่ วัด พระพุทธรูป ระบบการจัดระเบียบสังคมทำให้เป็นฐานของชุมชนเข้มแข็งได้

2. กระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร

กระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร จัดการบริหารชุมชนในรูปแบบตลาดน้ำที่สำคัญอยู่ทั้งหมด 4 ตลาด

ตลาดน้ำตลิ่งชัน ตั้งอยู่บริเวณถนนชักพระ แขวงชักพระ เขตตลิ่งชัน ปัจจุบันบริเวณตลาดน้ำตลิ่งชันแบ่งเป็น 2 ชุมชนคือชุมชนริมคลองชักพระและชุมชนวัดช่างเหล็ก - วัดเรไร ตลาดน้ำตลิ่งชันเริ่มเปิดดำเนินการเมื่อปี พ.ศ. 2530 ตามนโยบายของสำนักงานเขตตลิ่งชัน ในสมัยที่นายประทุม เจริญลาภ เป็นผู้อำนวยการเขตตลิ่งชัน เดิมมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นศูนย์รวมผลิตผลและผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรของชาวตลิ่งชัน ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนให้เป็นตลาดน้ำ และสนับสนุนให้เจ้าหน้าที่พนักงาน หรือลูกจ้างของสำนักงานเขตตลิ่งชัน และหลายคนก็ขยับยื่นหยัดค้าขายมาตั้งแต่เปิดตลาด แต่ของขายอาจปรับเปลี่ยนไปบ้าง รูปแบบการท่องเที่ยวของตลาดน้ำตลิ่งชัน คือการท่องเที่ยวทางเรือ ซึ่งมีทั้งหมด 6 เส้นทาง คือเส้นทางที่ 1 วันเดียวเที่ยว 3 ตลาดน้ำ เส้นทางที่ 2 ทัวร์กล้วยไม้ ใหว่พระชมตลาด เส้นทางที่ 3 สวนนงนุชบุรี เส้นทางที่ 4 ทัวร์ชิวโมงเดียวเที่ยวรอบเกาะ เส้นทางที่ 5 ทัวร์ทำบุญใหว่พระ 400 ปี และเส้นทางที่ 6 บ้านศิลปิน นอกจากนี้ที่ตลาดน้ำตลิ่งชันยังมีการค้าขายสินค้าไม่ว่าจะเป็นของกิน ของใช้รวมไปถึงของที่ระลึกมีเป็นเอกลักษณ์ของตลาดน้ำอีกด้วย ส่วนด้านวัฒนธรรมประเพณีโดยในสมัยก่อนนั้น ชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชันจะมีการจัดงานประเพณีกันอยู่เสมอเป็นประจำทุกปี เช่น ประเพณีเวียนเทียน แห่เทียนเข้าพรรษา โดยชาวบ้านจะรวมตัวรวมกลุ่มกันมาจัดงานตามวัดที่ตนเองนับถือและสะดวกในการเดินทาง ซึ่งชาวบ้านมักไปที่วัดช่างเหล็ก ส่วนในปัจจุบันก็ยังคงมีการจัดงานประจำปีอยู่บ้าง แต่รูปแบบก็เปลี่ยนไป

มีคนนอกพื้นที่เข้ามาเที่ยวงานวัดมากขึ้น หลังจากที่มีการก่อตั้งตลาดน้ำตลิ่งชันขึ้นมาแล้ว นอกจากนี้ชุมชนยังมีการจัดประเพณีชักพระ และสงกรานต์เพิ่มเติมขึ้น ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ก็มักไปร่วมงานกันพร้อมเพรียงนอกจากนี้โดยจุดเด่นของตลาดน้ำตลิ่งชัน คือ แพขายอาหารที่ปรับจากแพไม้ไผ่ในยุคแรกมาเป็นแพเหล็กเรียงต่อกันนับสิบแพ มีเรือขายสินค้าเทียบขนาน บนแพมีที่นั่งรับประทานอาหารอย่างสะดวกสบาย ปัจจุบันอาหารที่ได้รับความนิยม และจุดเด่นของตลาดน้ำตลิ่งชันอีกประการหนึ่งคือ การเล่นดนตรีซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญที่เกิดขึ้นมาพร้อมตลาดน้ำอีกด้วย

ตลาดน้ำคลองลัดมะยม จุดเริ่มต้นของตลาดน้ำคลองลัดมะยมเกิดจากการรวมกลุ่มคณะกรรมการพลังแผ่นดินที่จัดตั้งขึ้นเพื่อทำประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น หลังจากตั้งกลุ่มขึ้นแล้วกลุ่มได้ขยายกิจกรรม โดยมีคุณชวน ชูจันทร์ เป็นหัวเรือใหญ่ ชักชวนสมาชิกคนอื่นทำตลาดน้ำโดยใช้พื้นที่มรดกของตนเองเพื่อจัดตั้งเป็นตลาดน้ำ และเชิญพี่ ๆ น้อง ๆ มาร่วมเป็นพ่อค้าแม่ค้าขายในตลาดริมคลองแห่งนี้ต่อมาในปี พ.ศ. 2550 หลังจากกระแสเที่ยวตลาดเก่าในเมืองเราได้รับการตอบรับอย่างดี ตลาดน้ำคลองลัดมะยมเริ่มปรากฏชื่อเสียงด้วยการได้รับรางวัลชุมชนท้องถิ่นดีเด่น จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ความเฟื่องฟูของตลาดน้ำก็ขยายขึ้นหลายเท่าตัว พื้นที่ตลาดแผ่ขยายไปทุกทิศทุกทาง ร้านค้าเพิ่มมากขึ้นจนแน่นขนัด สินค้าหลากหลายมีให้เลือกสรรในทุกระดับ หากวัตถุประสงค์เดิมข้อหนึ่งที่ตั้งไว้ตั้งแต่เริ่มจัดตลาดน้ำแห่งนี้ก็คือหวังให้ชาวชุมชนร่วมอนุรักษ์แม่น้ำลำคลองให้สะอาดอยู่เสมอ ก็น่าจะได้ผลจริง เพราะในปี พ.ศ. 2555 ตลาดน้ำแห่งนี้ได้รับรางวัลชมเชยการบริหารจัดการน้ำโดยชุมชนแนวพระราชดำริ จากสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการท่องเที่ยวที่สำคัญของตลาดน้ำคลองลัดมะยมจุดเด่นอีกอย่างหนึ่งก็คือ สวนเจียมตน ซึ่งเป็นสวนไม้ยืนต้นและไม้จำพวกสมุนไพรทั้งหลาย ภายในสวนมีป้ายอธิบายรายละเอียดของต้นไม้และด้านในจะมีจุดที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ เหมาะอย่างยิ่งที่จะพาครอบครัวมาสัมผัสธรรมชาติ และที่พักผ่อนหย่อนใจในวันหยุดสุดสัปดาห์ โดยจุดเด่นที่สำคัญในตลาดของลัดมะยม ประกอบด้วยผลผลิตทางการเกษตรร้านสอนประดิษฐ์ดอกไม้ฟรี ร้านจำหน่ายอาหาร อย่างเช่น ร้านถั่วแปบเป็งสด ร้านขนมครกสิงคโปร์ ข้าวขาบเกี้ยวขนมจีบ นอกจากนี้ยังมีร้านจำหน่าย ของใช้ ของที่ระลึก และมีสปาขนาดเท่าที่เป็นจุดเด่นของตลาดน้ำคลองลัดมะยมอีกด้วย

ตลาดน้ำวัดสะพานจัดตั้งขึ้นเปิดเมื่อปี พ.ศ. 2548 โดยเริ่มจากมีเอกชนขอใช้พื้นที่ของวัดเพื่อจัดตลาดน้ำขึ้น ตลาดน้ำวัดสะพานเป็นตลาดเล็ก ๆ เปิดแต่เช้าตรู่ มีชาวชุมชนใกล้เคียงผักและพืชผลในสวนมาจำหน่าย ร้านขายอาหารสินค้าต่าง ๆ ก็มีเพียงพอในการเลือกหาเลือกชิม ด้วยเหตุที่ตลาดน้ำวัดสะพานตั้งอยู่ในพื้นที่เขตตลิ่งชัน เมื่อกองการท่องเที่ยวในสังกัดกรุงเทพมหานครและมหาวิทยาลัยศิลปากรร่วมมือกันส่งเสริมการท่องเที่ยวในโครงการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวยั่งยืน

ผ่านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลาดน้ำวัดสะพานจึงได้รับการสนับสนุนร่วมกับตลาดน้ำตลิ่งชัน และตลาดน้ำคลองลัดมะยม จนกลายเป็นจุดขายของเขตตลิ่งชันที่เชิญชวนให้มาเที่ยวชมกัน แม้ความคึกคักของตลาดน้ำวัดสะพานจะไม่เท่าตลาดน้ำอีกสองแห่ง แต่จุดเด่นก็คือความเก่าแก่ของ วัดและพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่มีอายุถึงสมัยอยุธยา การท่องเที่ยวที่สำคัญของตลาดน้ำวัดสะพานตัว ตลาดน้ำวัดสะพานตั้งอยู่ในบริเวณวัดสะพาน ที่ตั้งอยู่ริมคลองบางน้อย โดยวัดจะหันหน้าเข้าสู่คลอง ที่เป็นเส้นทางคมนาคมหลัก ส่วนด้านที่เป็นถนนเข้ามาที่วัดนี้ ชาวบ้านจะเรียกกันว่าด้านหลังวัด บริเวณถัดไปจากวัดจะเป็นเขตย่านชานเมืองกรุง ที่ยังมีบริเวณพื้นที่สีเขียวโดยวงกว้าง ต่างจากพื้นที่ รอบนอกที่เต็มไปด้วยสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ อีกทั้งยังมีบริการเรืออีกด้วย วิหารที่วัดสะพานเรียกว่า วิหารโถง หรือก็คือเป็นวิหารที่เปิดโล่งไม่มีผนัง แต่เดิมตรงนี้เคยเป็นวิหารหลังเล็ก 3 หลังเรียงกัน แต่ด้วยผ่านกาลเวลาจนชำรุดทรุดโทรม ชาวบ้านที่อาศัยในชุมชนวัดสะพานก็ได้ร่วมใจกันสร้างใหม่ ให้เป็นวิหารใหญ่หลังที่วัดสะพานนี้เชื่อกันว่าเป็นวัดเก่าแก่มายาวน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยา อาศัย จากการคาดเดาจากพระพุทธรูปเก่าแก่ ที่พบอยู่ที่วัดสะพาน นอกจากนี้จากแนวคลองหน้าวัด มีคลองซอยสั้นๆ ที่แยกเข้ามาในบริเวณวัด ซึ่งเป็นแหล่งศูนย์กลางของตลาดน้ำวัดสะพาน มีเรือมา จอดขายอาหารกัน โดยไม่ได้มีแต่เรือแม่ค้า ชาวบ้านพายเรือมาซื้อก็มี หรือจะเป็นร้านค้าที่ตั้งบนบก อยู่ในเดินที่ ซึ่งแต่ละร้านค้าจะมีจุดเด่นความอร่อยของแต่ละร้านต่างกันไป ร้านค้าอาหาร ที่ตลาดน้ำวัดสะพานแห่งนี้ได้รับการยอมรับจากกระทรวงสาธารณสุข อีกทั้งยังมีอาหารที่ทำ รับประทานได้ยาก เป็นอาหารทานเล่นของชาววังสมัยเก่าที่ยังมีจำหน่ายกันอยู่ในพื้นที่เฉพาะตลาด น้ำวัดสะพานเท่านั้น

ตลาดน้ำวัดจำปา (อุทยาน ร.3) ตลาดน้ำแห่งที่สี่ในเขตตลิ่งชันคือตลาดน้ำวัดจำปา เริ่มเปิดดำเนินการเมื่อวันที่6 สิงหาคม2554 แต่พบกับอุทกภัยเมื่อปลายปีนั้น จึงยังไม่เป็นที่รู้จักนัก ต่อมาในปี พ.ศ. 2555 ตลาดน้ำวัดจำปาเริ่มเป็นที่รู้จักอีกครั้ง ส่วนหนึ่งหลังจากมีรายการโทรทัศน์ หลายรายการนำเสนอต่อเนื่องกัน จากจาร์ริโนอุโบสถของวัดจำปาที่มีเนื้อความ โดยสรุปว่ารัชกาลที่ ๖ได้พระราชทานที่ดินให้เป็นที่ตั้ง “กัลปนา” ผลประโยชน์แก่วัดจำปาแปลงหนึ่ง พระครูสุนทรจริยาภิรม เจ้าอาวาสวัดจำปาจึงได้ริเริ่มจัดสร้างอุทยาน ร.3 ขึ้น โดยหวังให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในทุกเรื่องราว เกี่ยวกับรัชกาลที่ 3 เจ้าอาวาสวัดจำปารูปปัจจุบันที่เป็นที่เคารพนับถือของผู้คนทั้งใกล้และไกล ท่านเป็นนักคิดนักพัฒนาการท่องเที่ยวที่สำคัญของตลาดน้ำวัดสะพานบรรยากาศภายในตลาดสร้าง เป็นเพียงมุงด้วยหลังคาด้วยใบจากต่อกันเป็นหลังใหญ่รูปตัวยู เลียบเลาะไปตามลำคลอง มีร้านค้า ร้านอาหารมากมายให้เลือกซื้อ ซึ่งทางวัดกำลังจัดสร้าง อุทยาน ร.3 ขึ้นมา เพื่อให้เป็นแหล่ง ท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้เพราะพื้นที่ของวัด ร.3 ได้เป็นผู้พระราชทานที่ดินให้ ซึ่งจะอยู่ในฝั่งตรง

ข้ามกับร้าน ใช้สะพานข้ามคลองพื้นที่เป็นบ่อน้ำและมีต้นไม้ร่มรื่นซึ่ง โครงการกำลังดำเนินการอยู่ เปิดช่วงวันเสาร์อาทิตย์ให้เข้าชม

การเชื่อมโยงวิถีชีวิตทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำ ในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานครด้วยวิถีชีวิตการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร มีวิถีชีวิตที่เอื้อต่อกันในหลายภาคส่วนดังนั้นจะเห็นได้ว่า การเกิดขึ้นของชุมชน ตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดชุมชนที่เข้มแข็งภายใต้ทุน ทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมคือ

ด้านสภาพทางกายภาพและด้านสังคมวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ริมคลอง เขตตลิ่งชันตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันเป็นวิถีชีวิตดำเนินชีวิตควบคู่ไปกับเรือ ถึงแม้ว่าจนถึงปัจจุบันคนรุ่นใหม่ก็ยังดำเนินชีวิตและเดินทางทางน้ำอยู่ จึงจะเห็นได้ว่าการดำเนินชีวิตริมคลองตลิ่งชันเป็น การสะท้อนให้เห็นถึงการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ตลาดทำให้คนรู้จักวัดมากขึ้น และในส่วนของวัด เมื่อมีคนมาไหว้พระทำบุญก็จะแวะไปที่เขตตลาดน้ำหาของแวะเที่ยวชมวิถีชีวิต ซึ่งสะท้อนให้เห็น การเชื่อมโยงในบริบทวัด คลอง ชุมชนและคน ที่เอื้อส่งผลทำให้ชุมชนมีวิถีชีวิตที่เอื้อต่อกัน ซึ่งมีใช้แค่ เพียงการใช้ชีวิตตามธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่ไปด้วย

ด้านเศรษฐกิจ /การประกอบอาชีพ การมีตลาดน้ำส่งผลให้เกษตรกรในชุมชนสามารถ ขายผลผลิตได้ในราคาสูงขึ้น ชาวบ้านริมคลองและชุมชนใกล้เคียงสามารถพายเรือนำสินค้าของตนมา ขายโดยเจ้าของพื้นที่ตลาดเก็บค่าจอดเรือในราคาถูกมาก และไม่ต้องเสียค่าบำรุงตลาดเป็นรายเดือน นอกจากนี้ชาวบ้านในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายของที่ตลาดน้ำ กล่าวคือ ก่อนหน้านี้นี้ที่จะมี ตลาดน้ำ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างเป็นหลัก เช่นทำสวนเตย ข่า ตะไคร้ ใบบะจูด พัก เป็นต้น แต่หลังจากที่มีการก่อตั้งตลาดน้ำ ทำให้ชาวบ้านมีอาชีพเสริมและ เกิดการจ้างงาน ผลคือชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้นนอกจากนี้ยังเกิดการขยายของธุรกิจการ ท่องเที่ยว ส่งผลทำให้ชาวบ้านริมคลองเขตตลิ่งชันและคนในท้องถิ่นมีการพัฒนาและต่อยอดอาชีพ ใหม่ ๆ หลายอาชีพ ที่มีความเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว อาทิเช่น กลุ่มเรือบริการการท่องเที่ยว เรือ หางยาว โดยการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้จะเป็นการท่องเที่ยวไปตามคลองน้อยใหญ่ซึ่งได้สัมผัสกับ บรรยากาศของสายลม ท้องน้ำและระลอกคลื่นแบบเข้าถึง ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะ นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ที่ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เพราะมองว่าเรือหางยาวแสดงถึงความเป็น เอกลักษณ์ของคนไทยธุรกิจร้านค้าจำหน่ายอาหาร ธุรกิจการทำกล้วยไม้ เป็นต้น

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันได้ให้ความสำคัญในด้านเทศกาล ประเพณี ชาวตลิ่งชันแต่เดิมมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับวิถีการเพาะปลูกและพุทธศาสนาประเพณี ทำให้ เกิดความร่วมมือร่วมใจกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน โดยประเพณีที่พบในชุมชน

ตลิ่งชัน คือ ชาวตลิ่งชันมีความคุ้นเคยในการนับเดือนตามชนบโโบราณ มีประเพณีการทำบุญหลังบ้าน หรือบางที่เรียกว่าทำบุญกลางบ้าน ประเพณีสงกรานต์ และในช่วงวันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา มีการถวายเทียนทำบุญรักษาศีล ฟังธรรมเทศนาที่วัด ซึ่งที่วัดนอกจากจะเป็นสถานที่ในการบำเพ็ญ บุญกุศล ชาวบ้านจะใช้พื้นที่วัดในการรวมกลุ่มเปิดเวทีประชาคม ที่จะสื่อสารความเป็นไปของการพัฒนาหมู่บ้านหรือแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและระดมความเห็นของประชาชนในชุมชนใน ประเด็นที่สำคัญ โดยจะมีสำนักงานเขตเป็นผู้ประสานงานในการดำเนินงาน สำหรับประเพณีวัน สงกรานต์จะมีกิจกรรมรดน้ำขอพรจากผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ กิจกรรมวันผู้สูงอายุประจำเดือน ที่ได้จัดขึ้นมีกิจกรรมการออกกำลังกาย ตรวจสุขภาพ คุณธรรม จริยธรรมธรรมเนียมปฏิบัติ นอกจากนี้ประเพณีที่สำคัญคือ ประเพณีชักพระ และประเพณีที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของชุมชน เขตตลิ่งชัน คือ การทำขวัญข้าว ในช่วงข้าวออกรวงโดยพิธีกรรมการทำขวัญข้าว มีความเชื่อว่า ถ้าได้ทำขวัญข้าว และถ้าแม่โพสพได้รับเครื่องสังเวยแล้ว จะไม่ทำให้เมล็ดข้าวล้ม หนอง สัตว์ต่าง ๆ มากล้ากราย ได้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์

ด้านบุคคล ในชุมชนเขตตลิ่งชันผู้นำชุมชนมีส่วนสร้างแรงบันดาลใจที่สำคัญใน การขับเคลื่อนการริเริ่มให้เกิดโครงการต่าง ๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าถึงแม้ในช่วงเริ่มต้นในการบริหาร จัดการตลาดน้ำตลิ่งชันจะถูกคิดขึ้นโดยผู้อำนวยการเขตตลิ่งชัน แต่ในระยะต่อมาก็มีการพัฒนา รูปแบบการบริหารจัดการในรูปแบบของประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน ทำให้เกิดการบริหารจัดการ ที่ออกมาในรูปแบบของการดึงการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม ผ่านการทำงานในรูปแบบประชาคม ซึ่งทำให้เกิดการบริหารจัดการที่คล่องตัว จึงทำให้เห็นว่า ตลาดน้ำตลิ่งชันสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองและบริหารได้ด้วยตนเอง และนอกจากนี้ตลาดน้ำ คลองลัดมะยมก็เกิดจากการที่กลุ่มคนที่มีความสนใจมารวมตัวกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็ง ของคนในชุมชน นอกจากนี้ทุนบุคคลที่มีบทบาทที่สำคัญในสร้างชุมชนเข้มแข็ง คือ ปราชญ์ ชาวบ้าน ผู้อาวุโส หมอพื้นบ้าน ผู้นำอาชีพ ผู้นำทางความเชื่อและศาสนา ผู้มีองค์ความรู้ ด้านต่าง ๆ เช่น การนวดสมุนไพร การทำการเกษตร การแต่งเพลงและขับร้อง เป็นต้น

ด้านการบริหารจัดการ ในด้านการบริหารจัดการจะเห็นได้ว่าชุมชนมีความพร้อม ด้านตัวบุคคลและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมากในการบริหารจัดการ โดยตลาดน้ำตลิ่งชัน การบริหารจัดการมีกลุ่มองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มประชาคมตลาดน้ำ กลุ่มประชาคมเขตและสำนักงานเขต โดยกลุ่มประชาคมตลาดน้ำจะเป็นผู้บริหารโดยตรงผ่าน คณะกรรมการจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ ส่วนตลาดน้ำคลองลัดมะยมเกิดจากการริเริ่มของ ความร่วมมือกันของผู้ที่ส่วนได้ส่วนเสีย โดยหน่วยงานราชการมีบทบาทเพียงเป็นผู้ประชาสัมพันธ์ เท่านั้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความพร้อมในการบริหารเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างรากฐานทำให้เกิด การพัฒนาในบริบทสังคมที่เข้มแข็ง

3. ปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร

ในด้านปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร คือ

1. การอพยพย้ายถิ่นของคนนอกพื้นที่ ทำให้วิถีชีวิต ความเป็นเปลี่ยนแปลงไปคือทำให้ชุมชนขาดเอกลักษณ์ต่อการพัฒนาพื้นที่ ตัวอย่างจะเห็นได้จากสินค้าที่มาจากในตลาด ส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่นำเข้ามาจากภายนอก ซึ่งเป็นภาวะที่ไม่สามารถสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนเท่าที่ควร ในขณะที่นักท่องเที่ยวคาดหวังในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

2. การรुक้าทางน้ำ คือ มีการปล่อยน้ำเสียลงในลำคลอง ระบบการจัดการน้ำไม่ดี มีการปล่อยน้ำเสียลงในลำคลอง ไม่มีการบำบัดน้ำก่อนปล่อยลงคลอง ทำให้ปลาในลำคลองตาย ระบบนิเวศแบบธรรมชาติหายไป และความเป็นเมืองเริ่มขยายมากขึ้น วิถีชีวิตบางครอบครัวก็เปลี่ยนไป ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนลดน้อยลง และปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การที่เรือโดยสารที่วิ่งเร็วและเสียงดังทำให้รบกวนชาวบ้าน จนทำให้เกิดความรำคาญ ส่งผลทำให้เกิดมลพิษทางเสียง นอกจากนี้ การที่พฤติกรรมของผู้ประกอบการการค้าและนักท่องเที่ยวบางคนทิ้งขยะลงในคลอง ทำให้ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม

3. ความเจริญที่ทำให้ชุมชนกลายเป็นเมือง อาจทำให้พื้นที่ ราคาที่ดินสูงขึ้น ชาวบ้านบางคนยอมขายที่ แล้วเปลี่ยนอาชีพ เปลี่ยนวิถีชีวิต ต้องส่งผลต่อวิถีชีวิตอัตลักษณ์ความเป็นตัวตน ความเป็นเอกลักษณ์ของคนตลิ่งชันได้เพราะเด็กรุ่นใหม่เริ่มนิยมความทันสมัยไม่นิยมอาชีพตามบรรพบุรุษ ไปทำงานต่างถิ่นทำให้ความผูกพันกับชุมชนลดลง และปัญหาเรื่องสินค้าบางร้านราคาสูงเกินไป มีการเอาเปรียบนักท่องเที่ยว ปัญหาดังกล่าวก็มีพบบ้าง แต่ไม่มากนัก ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด พบว่าเกิดน้อยมากกับชุมชน

4. แนวทางการป้องกันแก้ไขและรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร

จากการศึกษาแนวทางการป้องกันแก้ไขและรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร มีดังนี้ คือ ประการที่หนึ่ง ต้องดำรงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์เป็นตัวตนของตนเอง เอกลักษณ์ของตลาดน้ำ และวิถีชีวิตที่เป็นแบบดั้งเดิม ประการที่สอง สร้างการมีส่วนร่วมในความเป็นชุมชนเข้มแข็ง คือ ต้องเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่น ได้มีบทบาทมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน โดยการพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากทุกคนในชุมชนร่วมมือกัน เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ประการที่สาม สร้างความเชื่อมั่นให้คนในชุมชนเกี่ยวกับตลาดน้ำ คือ ให้คนในชุมชนเชื่อว่าการมีตลาดน้ำจะช่วยสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวที่มั่นคงและสามารถ

มีสิทธิประโยชน์ในการค้าขายในตลาดน้ำได้อย่างเท่าเทียมกันประการที่สี่สร้างจิตสำนึกในความรักพื้นที่ของตนเอง คือ การสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนรักบ้านเกิดของตนเอง มองเห็นความเป็นเจ้าของพื้นที่ จะส่งผลทำให้ชาวบ้านเกิดความรัก และใส่ใจดูแลพื้นที่ของตนเองเพื่อไม่ให้บุคคลภายนอกเข้ามาหาผลประโยชน์ในทางที่ผิด แต่ในอนาคตเมื่อมีหน่วยงานรัฐเข้ามาพัฒนา ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องมีการทำประชาพิจารณ์ ต้องดำรงไว้ซึ่งพื้นที่สีเขียว โดยใช้นโยบายการอนุรักษ์ดูแลพื้นที่สีเขียว ตลอดจนนโยบายการอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นจะส่งผลทำให้ทุนทางวัฒนธรรมมั่นคง และทางสำนักงานเขตต้องส่งเสริมประชาสัมพันธ์ให้ผู้รู้จักตลาดน้ำทั้ง 4 แห่ง และประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นทุกเทศกาล เพื่อให้คงไว้ซึ่งความนิยมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วิถีชีวิตชุมชนต่อเนื่องสืบไป

อภิปรายผล

จากการวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยพบประเด็นที่สำคัญที่ควรนำมาอภิปรายดังนี้

1. ประเด็นบริบทและสถานการณ์ในอดีตจนถึงปัจจุบันของชุมชนตลาดน้ำในเขตคลองชั้นกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า

ลักษณะทางเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่เขตคลองชั้นยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ดังนั้นประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตคลองชั้นส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตร ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวน ส่วนอาชีพรองลงมาได้แก่ ค้าขาย รับจ้างและอาชีพอื่น ๆ ลักษณะทางสังคม ลักษณะทางสังคมในเขตคลองชั้นประชาชนมีชีวิตค่อนข้างเรียบง่าย พิจารณาได้จากการที่ประชากรส่วนใหญ่ยังมีอาชีพเกี่ยวกับเกษตรกรรม มีวัด ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของการประกอบพิธีทางศาสนาและในการพบปะของชาวบ้านยังคงมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันดี มีความสามัคคีกัน เวลาที่มีกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เทศกาล สงกรานต์ ลอยกระทง ขึ้นปีใหม่ หรือเทศกาลวันสำคัญทางศาสนา นอกจากนี้มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นต้นทุนสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของอุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540 หน้า 12 - 33) ได้วิเคราะห์ถึงปัจจัย และเงื่อนไขที่ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง สรุปได้ ดังนี้ คือ 1. โครงสร้างทางสังคมแบบแนวนอน หมายถึง สัมพันธภาพทางอำนาจของบุคคลในชุมชนที่เท่าเทียมกัน อำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรหรือโอกาสของทุกคนในชุมชนไม่แตกต่างกัน เงื่อนไขนี้เป็นปัจจัยให้เกิดความรัก ความสามัคคีก่อให้เกิดความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกว้างขวาง 2. ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ การผลิต การบริโภคการสะสมและการกระจายส่วนเกิน ประชาชนมีสิทธิ์และอำนาจในการเข้าถึงและจัดการ มีรูปแบบการผลิตที่สนองความต้องการของตนเป็นหลักและเชื่อมโยงกับระบบนิเวศการบริโภคเน้นการพออยู่พอกินไม่ทำลายธรรมชาติไม่สะสมมาก หากมี

การกระจายส่วนเกินสู่ญาติมิตรและสังคม ในรูปแบบการแบ่งปัน ทำบุญ ชำระภาษี เป็นต้น จึงจะเห็นได้ว่าการเป็นชุมชนเข้มแข็งบริบทพื้นฐานสังเคราะห์ธุรกิจและสังคมยังคงแบบดั้งเดิม พึ่งพาตนเองได้ และคนในชุมชนมีความรักความสามัคคีกันทำให้ชุมชนตลาดน้ำตลิ่งชันเป็นชุมชนเข้มแข็งได้จนถึงที่สุด

2. ในประเด็นกระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัย พบว่าชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร มีทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่ยังคงไว้ซึ่งชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย ทุนทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณี (ทุนทางวัฒนธรรม) ชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันได้ให้ความสำคัญในด้านเทศกาลประเพณี โดยชาวตลิ่งชันแต่เดิมมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับวิถีการเพาะปลูกและพุทธศาสนา ประเพณีทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาวิจัย ของอุทัย คุลยเกษม และอรศรีงามวิทยาพงศ์ (2540, หน้า 12 - 33) ได้วิเคราะห์ถึงปัจจัยและเงื่อนไขที่ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง คือ การมีค่านิยมจากหลักธรรมของศาสนา หรืออุดมการณ์ในการใช้ชีวิตความเชื่อในเรื่องกรรมการเคารพอ่อนน้อมต่อธรรมชาติในฐานะเป็นจิตวิญญาณเพื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ สักพัศ แสงฉาย (2557) ได้ศึกษา ทุนทางสังคมกับการพัฒนาชุมชนบางนางลี่อำเภออัมพวาจังหวัดสมุทรสงคราม ผลการศึกษาพบว่า ตำบลบางนางลี่ มีทุนทางสังคมในแต่ละด้านที่มีความโดดเด่น กล่าวคือ ทุนทางวัฒนธรรม มีวัฒนธรรมชาวพุทธที่ปฏิบัติสืบกันมาอย่างในวันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา ประชาชนไปถวายเทียน ถวายสังฆทาน ปฏิบัติธรรม ประเพณีวันสงกรานต์ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวมาจากรุ่นสู่รุ่น มีกิจกรรมรดน้ำขอพรจากผู้ใหญ่ทำให้เกิดความเชื่อมสัมพันธ์ของสมาชิกในแต่ละหมู่บ้าน เกิดความคุ้นเคยกันเหมือนเครือญาติ ซึ่งก็ได้เชื่อมกันกับทางทุนเครือญาติและเครือญาติมีวัฒนธรรมเคารพ ผู้อาวุโส ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันก่อให้เกิดการปฏิบัติสืบมากลายเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนได้โดยตรง

นอกจากนี้ชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร มีทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่ยังคงไว้ซึ่งชุมชนเข้มแข็ง ด้านบุคคล (ทุนมนุษย์) โดยในชุมชนเขตตลิ่งชันผู้นำชุมชนมีส่วนสร้างแรงบันดาลใจที่สำคัญในการขับเคลื่อนการริเริ่มให้เกิดโครงการต่าง ๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าถึงแม้ในช่วงเริ่มต้นในการบริหารจัดการตลาดน้ำตลิ่งชันจะถูกกีดกันโดยผู้อำนวยการเขตตลิ่งชัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุปราณี จันทร์ส่งและคณะ (2558) ได้ศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง ผลการวิจัยพบว่า สภาพทั่วไปการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง พบว่า โดยรวมอยู่ระดับมาก โดยที่ด้านภูมิคุ้มกันให้ชุมชนของการพัฒนาทุนทางสังคมที่อยู่

ในระดับสูงสุดนั้นเนื่องจาก ผู้นำทางสังคมมีบทบาทสำคัญที่สุดในการดำเนินการทุนทางสังคมทุกกิจกรรมทางสาธารณะและกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนมีจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเองร่วมคิดร่วมตัดสินใจร่วมทำและร่วมรับผิดชอบในชุมชนของตนเอง และนอกจากนี้ยังมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ เสกสรรค์ คำมูลดี และคณะ (2547) ได้ทำการศึกษาสำหรับรูปแบบทุนทางสังคมในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 5 รูปแบบ ซึ่งหนึ่งในนั้น คือ การมีทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรบุคคล เป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ เช่น ความรักเพื่อน ความรักศักดิ์ศรีความเป็นคนไทย หรือแม้กระทั่งผู้นำทางความคิด ผู้นำทางการเกษตร ผู้นำสตรี เยาวชน เหล่านี้ล้วนเป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสิ้น ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถในระดับหนึ่งและมีความพร้อมที่จะปรับตัวเข้าสู่ความร่วมมือระหว่างองค์กรเครือข่ายกับเครือข่ายเช่น มีอาสาสมัครเข้ามาทำงาน ช่วยเหลือแบ่งปันขยายเครือข่ายขยายบทเรียน ยิ่งกว่านั้นยังมีทรัพยากรบุคคลที่อยู่ในภาคประชาสังคม ซึ่งหมายถึงชนชั้นกลางที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่อยู่ในภาคราชการ ภาคธุรกิจ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชนภาคสื่อมวลชน คนเหล่านี้จึงมีความสำคัญในฐานะผู้เชื่อมวัฒนธรรมเมืองและท้องถิ่นเข้าด้วยกัน

และชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร มีทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่ยังคงไว้ซึ่งชุมชนเข้มแข็ง ด้านการบริหารจัดการ ในด้านการบริหารจัดการจะเห็นได้ว่าชุมชนมีความพร้อมด้านตัวบุคคลและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมากในการบริหารจัดการ โดยตลาดน้ำตลิ่งชัน การบริหารจัดการมีกลุ่มองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มประชาคมตลาดน้ำ กลุ่มประชาคมเขตและสำนักงานเขต โดยกลุ่มประชาคมตลาดน้ำจะเป็นผู้บริหารโดยตรงผ่านคณะกรรมการจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย ของปิ่นดวงพิศ วงศ์ภาศรี (2559) ได้ศึกษา ทุนทางสังคมกับข้อเสนอเชิงนโยบายของการบูรณาการทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นบทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับทุนทางสังคม และข้อเสนอเชิงนโยบายของการบูรณาการทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น โดยพบว่าทุนทางสังคมก็เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อการบูรณาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นในทุกด้าน โดยอาศัยกลไกภาครัฐหรือความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชนในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น โดยข้อเสนอเชิงนโยบายของการบูรณาการทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นโดยอาศัยกลไกภาครัฐ

3. ปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร

ปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการและวิธีการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง คือ การอพยพย้ายถิ่นของคนนอกพื้นที่ ทำให้วิถีชีวิตความเป็นเปลี่ยนแปลงไปการลุดล่าทางน้ำ คือ มีการปล่อยน้ำเสียลงในลำคลอง ระบบการจัดการน้ำไม่ดี

มีการปล่อยน้ำเสียลงในลำคลอง ไม่มีการบำบัดน้ำก่อน และความเจริญที่ทำให้ชุมชนกลายเป็นเมือง อาจทำให้พื้นที่ ราคาที่ดินสูงขึ้น ชาวบ้านบางคนยอมขายที่ แล้วเปลี่ยนอาชีพ เปลี่ยนวิถีชีวิต จะต้องผลต่อวิถีชีวิตอัตลักษณ์ความเป็นตัวตน ความเป็นเอกลักษณ์ของคนท้องถิ่นได้ ซึ่งปัญหาดังกล่าว สอดคล้องกับ แนวคิดของ Daniel (1999, pp. 183 - 185) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่เกิดขึ้นนั้นมีสาเหตุที่สำคัญมาจากการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามธรรมชาติประการหนึ่งกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากมนุษย์เป็นผู้กระทำอีกประการหนึ่งแต่ในกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงสามารถทำให้เกิดรูปแบบของการเปลี่ยนแปลง 2 แบบดังนี้ 1. การเปลี่ยนแปลงแบบเส้นตรงเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่กล่าวว่าทุกสังคมจะมีวิวัฒนาการแบบเดียวกันตลอด โดยเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีความเจริญของอารยธรรมขั้นต่ำไปสู่สังคมที่มีความเจริญของอารยธรรมระดับสูงขึ้นไปนักวิชาการที่เสนอรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบเส้นตรง ได้แก่ ออคุสต์ กองต์ เลวิส เชนรี มอร์แกนและคาร์ล มาร์กซ เป็นต้น 2. การเปลี่ยนแปลงแบบวัฏจักรเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ไม่มีความสม่ำเสมอสังคมจะมีจุดเริ่มต้นจากนั้นจะค่อย ๆ เจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงที่สุดก็จะเสื่อมสลายไป ซึ่งจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นวัฏจักรหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่สิ่งสำคัญมากที่สุดเมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงแล้วจะเป็นอุปสรรคทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ สิ่งสำคัญคนในชุมชนจะต้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว แต่คงรักษาไว้ซึ่งความเข้มแข็งของชุมชนสอดคล้องกับงานวิจัยของ โกมล เย็นเปี่ยม (2558) ที่พบว่า คนในชุมชนต้องมีส่วนร่วม และร่วมมือกันอย่างมากในการแก้ปัญหาเพื่อรักษาความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งของตนไว้ให้ได้ตลอดไป

4. แนวทางการป้องกันแก้ไขและรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขต คลิ่งชันกรุงเทพมหานคร

จากการศึกษาแนวทางการป้องกันแก้ไขและรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนตลาดน้ำในเขตคลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ดังนี้ คือ ประการที่หนึ่ง ต้องดำรงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ เป็นตัวตนของตนเอง เอกลักษณ์ของตลาดน้ำ และวิถีชีวิตที่เป็นแบบดั้งเดิม ประการที่สอง สร้างการมีส่วนร่วมและความเป็นชุมชนเข้มแข็ง คือ ต้องเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นได้มีบทบาทมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน โดยการพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากทุกคนในชุมชนร่วมมือกันเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ประการที่สามสร้างความเชื่อมั่นให้คนในชุมชนเกี่ยวกับตลาดน้ำ ประการที่สี่สร้างจิตสำนึกในความรักพื้นที่ของตนเอง แต่ในอนาคตเมื่อมีหน่วยงานรัฐเข้ามาพัฒนา ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องมีการทำประชาพิจารณ์ ต้องดำรงไว้ซึ่งพื้นที่สีเขียว โดยใช้นโยบายการอนุรักษ์ คูแลพื้นที่สีเขียว ตลอดจนนโยบายการอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ซึ่งจะส่งผลทำให้ทุนทางวัฒนธรรมมั่นคง และทางสำนักงานเขตต้องส่งเสริมประชาสัมพันธ์ให้ผู้คนรู้จักตลาดน้ำทั้ง 4 แห่ง

ประเพณีวัฒนธรรมชุมชน เพื่อให้คงไว้ซึ่งความนิยมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วิถีชีวิตชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ คัชพล จันเพชรและคณะ (2560) ได้ศึกษาการบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน:กรณีศึกษา ชุมชนบ้านซากแก้ว อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ผลการศึกษาพบว่าประเด็นที่ค้นพบเพื่อนำมาสร้างเป็นมโนทัศน์และสังเคราะห์ออกมาเป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีภายใต้การบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านซากแก้ว ประกอบด้วย 1. เมื่อใดที่เกิดการบูรณาการความร่วมมือระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการจัดการ 2. เมื่อใดที่ชุมชนมีความเข้มแข็งด้านการบริหารจัดการจะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ 3. เมื่อใดที่ชุมชนเกิดการเรียนรู้และเห็นประโยชน์ต่างๆ ร่วมกันจะนำไปสู่ความร่วมมือในการพัฒนาสิ่งต่าง ๆ อย่างมีเอกภาพภายในชุมชน 4. เมื่อใดชุมชนเกิดองค์ความรู้และเห็นคุณค่าของทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น จะนำไปสู่ความหวงแหนในสิ่งเหล่านั้นและ 5. เมื่อใดที่หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านการจัดการทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น จะทำให้ชุมชนเกิดความตื่นตัวและสนใจในประโยชน์ของสิ่งเหล่านั้น

ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับแนวคิดของพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ 9 (จันลา โสม 2559)

ได้ศึกษา มิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชนกรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสหัสขันธ์จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านหนองช้างเป็นชุมชนของคนชาติพันธุ์ ผู้ไทย สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติสูง มีความมุ่งมั่นในการรักษาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งภาษา การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ และภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เป็นเอกลักษณ์ให้ดำรงอยู่ อีกทั้งสามารถนำมาบูรณาการกับการพัฒนาชุมชน โดยอาจมีการปรับหรือประยุกต์บางส่วนให้เหมาะกับสภาพการณ์ กระบวนการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านเริ่มต้นจากการรวมตัว ของสมาชิกชุมชน เพื่อทบทวนแนวทางการพัฒนาในอดีตที่มีผลกระทบทางลบ แล้วหันมาให้ความสำคัญกับมิติทางวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต ด้วยการปลูกฝังวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา มีความพยายามรักษาควบคู่กับการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตผ่านการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน มีการวางแผนด้วยการทำประชาคมหมู่บ้าน ทำให้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำร่วมเรียนรู้ของสมาชิกชุมชนจนเกิดเป็นแผนชุมชน ที่ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะการพัฒนาด้านวัตถุ แต่เน้นไปที่การพึ่งตนเองตามวิถีชีวิตของชุมชน ต่อมาเมื่อกิจกรรมที่สนับสนุนการพัฒนา จนทำให้เกิดโครงการต่าง ๆ มากมาย ซึ่งมีรูปแบบที่ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนในการแก้ปัญหาและปรับปรุงความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ด้วยการขับเคลื่อนการพัฒนาที่อยู่บนฐานความเข้าใจบริบทของชุมชน และปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกัน จึงเกิดการบูรณาการทั้งด้านเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของโกมล เย็นเปี่ยม (2558) ที่ว่าภาครัฐและคนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมมือกันในการสนับสนุนและส่งเสริมความเป็นชุมชนเข้มแข็งให้คงอยู่มีการจัดการเพื่อดึงคูคให้นักท่องเที่ยวเข้าไปใช้บริการและเผยแพร่วิถีชีวิตของคนในชุมชนให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น และช่วยกันสร้างจิตสำนึกให้เป็นคุณค่าสืบต่อไปและยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ กมลศักดิ์ วงศ์ศรีแก้วและคณะ(2560) ที่พบว่าต้องปลูกจิตสำนึกของผู้มาใหม่สร้างสรรค้งงานพัฒนาให้ต่อเนื่องและหาผู้นำรุ่นใหม่เพื่อสร้างเครือข่ายต่อการสานต่อการรักษาชุมชนเข้มแข็งต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาชุมชนเข้มแข็งบนฐานของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 ระดับบุคคล และระดับชุมชนต้องเน้นการพัฒนาที่ลดผลกระทบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนให้น้อยที่สุด ไม่เน้นการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกที่มากเกินไปทำให้อัตลักษณ์ของชุมชนหมดไป

1.2 การบริหารจัดการของกลุ่มประชาคมตลาดน้ำ ควรที่จะให้หน่วยงานรัฐเข้ามาดูแลในด้านการบริหารจัดการที่อยู่นอกเหนืออำนาจการจัดการ และความสามารถของประชาคม เนื่องจากประชาคมตลาดน้ำยังไม่มีอำนาจทางกฎหมาย

1.2 ควรเก็บข้อมูลเกี่ยวกับมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ชุมชนควรมีเจ้าหน้าที่ที่ทำงานด้านนี้โดยตรง เพื่อจะได้มีแหล่งเก็บข้อมูลที่ยั่งยืน

1.3 ควรสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างชุมชนที่มีการท่องเที่ยวรูปแบบตลาดน้ำให้แพร่หลายและได้ข้อมูลสำหรับการพัฒนาให้มีรูปแบบหรือกิจกรรมที่หลากหลายมากขึ้น

1.4 ควรมีการกระจายการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นให้มากกว่านี้ เนื่องจากการศึกษาอาจจะมีประชาชนอีกจำนวนมากที่ต้องการมาค้าขายแต่ถูกจำกัดด้วยพื้นที่ค้าขายที่ไม่เพียงพอ ถ้าอนาคตควรมีการปรับปรุงในด้านพื้นที่การค้าขายเพิ่มมากขึ้นจะได้ช่วยขยายวิถีชีวิตของชุมชนตลาดน้ำให้มากขึ้นตามมา

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

2.1 หน่วยงานรัฐควรให้ความสำคัญในด้านการท่องเที่ยวตลาดน้ำ ควรให้มีการประชาสัมพันธ์ในกลุ่มคนไทยและชาวต่างชาติให้มากขึ้น เนื่องจากยังมีคนที่ไม่รู้จักตลาดน้ำในเขตตลิ่งชันว่ามีจุดเด่นด้านสถานที่ทางศาสนา และประเพณีวัฒนธรรมที่น่าสนใจ น่าท่องเที่ยวอีกมาก

2.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรที่จะให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งบนฐานของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนเก่าแก่ เพื่อจะได้คงไว้จนถึงลูกหลานได้ใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนต่อไป

2.3 หน่วยงานรัฐควรมีนโยบายในการบริหารจัดการธุรกิจท่องเที่ยวระดับชุมชน เนื่องจากในปัจจุบันธุรกิจการท่องเที่ยวมีความสำคัญในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของไทย โดยเฉพาะการท่องเที่ยววิถีไทย

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการที่เหมาะสมและส่งเสริมการพัฒนาชุมชนตลาดน้ำในอนาคต ว่าควรมีทิศทางหรือรูปแบบเช่นไร

3. 2 ควรมีการศึกษาแนวทางหรือวิธีการแก้ไขปัญหาการจัดการทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ในพื้นที่ให้มากขึ้น เช่น การเข้าชมศาสนสถาน การเข้าชมประเพณี วัฒนธรรมในเทศกาลต่าง ๆ เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการใช้ส่งเสริมการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนได้อย่างมั่นคงต่อไป

บรรณานุกรม

- กระทรวงวัฒนธรรม. (2553). วิสัยทัศน์ พันธกิจ และยุทธศาสตร์. เข้าถึงได้จาก http://www.m-culture.go.th/about.php?sub_id=1037
- กมลศักดิ์ วงศ์ศรีแก้ว. (2560). การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร. *วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*, 5(1), 46 - 57.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2551). *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎี เศรษฐศาสตร์การเมือง และสื่อสารการศึกษา*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนภาพพิมพ์.
- โกมล เย็นเปี่ยม. (2558). แนวทางการจัดการเพื่อความยั่งยืนทางการท่องเที่ยวที่มีต่อตลาดน้ำตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร. *วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย*, 10(2).
- เกสรศิริ อรุณชัยพร. (2559). *ทุนทางสังคม*. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง*, 5(2).
- โกวิท พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คัซพล จันเพชร. (2560). *การบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านซากแก้ว อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี*. *วารสารการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 10 (1).
- จุมพล หนิมพานิช. (2539). *สังคมและวัฒนธรรม*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. (2547). *ทุนสังคม และทุนวัฒนธรรมในระบบเศรษฐกิจและการจัดการยุคใหม่*. พิษณุโลก: คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ทวีศักดิ์ นพเกษตร. (2542). *วิกฤตสังคมไทย 2540 กับบทบาทวิทยาการกระบวนการ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน.
- ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช. (2551). การบริหารสังคมกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง. *วารสารสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ*, 3(2).
- ชนิตา รักษ์พลเมือง. (2542). *เอกสารประกอบการบรรยาย วิชาหลักและทฤษฎีพัฒนศึกษา*. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2539). *สังคมไทยในกระบวนการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา.
- บุญยิ่ง ประทุม. (2551). *ท้องถิ่นนิยม ท้องถิ่นนิยม: ในบริบทสังคมไทย 2551*. เข้าถึงได้จาก <https://www.gotoknow.org/posts/218690>

- ประเวศ วะสี. (2542) *ชุมชนเข้มแข็ง: ทูทางสังคมของไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน เพื่อสังคม ธนาคารออมสิน.
- ประเวศ วะสี. (2546). *สรุปผลการประชุมเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน ในการประชุมโต๊ะกลมเรื่องเรื่อง การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: โรงแรมรอยลปรี้นซ์เซส.
- ปิ่นพงษ์ วงศ์ณาศรี. (2559). *ทูทางสังคมกับข้อเสนอเชิงนโยบายของการบูรณาการทูทางสังคม เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. สารอาศรมวัฒนธรรมวลัยลักษณ์มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์*, 16 (1), 99-114
- ผจงจิตต์ อธิคมนันตะ. (2526) *การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม*. เอกสารประกอบคำบรรยาย วิชา SO 205 มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ม.ป.ท.
- ราชบัณฑิตยสถานพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย. (2532) .*ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้ง.
- พระมหาอภิชาติ ธมฺมาภินนุโท (จันทาโสม). (2559). *มิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาสู่ความเข้มแข็ง ของชุมชน: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองซ้าง ตำบลหนองซ้าง อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา*, 2(2).
- พระยาอนุমানราชชน. (2544). *นานาสาระวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พัฒนา กิติอาษา (บรรณาธิการ). (2546). *คนพันธุ์ป๊อป: ตัวตนคนไทยในวัฒนธรรมสมัยนิยม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- พัทธา สายหู. (2529). *กลไกของสังคม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยบูรพา. (2545). *ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม.(ระบบออนไลน์)* Online.Available: URL :<http://www.huso.buu.ac.th/cai/Sociology/225101/Lesson13/>. (1 ตุลาคม 2561).
- มานิตย์ สิงห์ทองชัย. (2557). *การบูรณาการทูทางสังคมกับการบริหารจัดการชุมชน: กรณีศึกษา ตำบล ตลุกคู่อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี. การประชุมวิชาการการพัฒนาชนบทที่ยั่งยืนครั้งที่ 4 ประจำปี 2557*. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). *หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท* กรุงเทพฯ: ไทยอนุเคราะห์ไทย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2524). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2532). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ - ไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- วิทยากร เชียงกุล. (2527). *การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ฉบับแกระ.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2532). *หลักการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชนประยุกต์*. กรุงเทพฯ: โอเดียน สโตร์.

- วิรุทธ วิเชียร โชติ. (2516). *นโยบายสังคมและสวัสดิการสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ .
- วรรณธรรมกาญจนสุวรรณ. (2553). กระบวนการจัดการชุมชนเข้มแข็ง: รูปแบบปัจจัยและตัวชี้วัด, *รัฐประศาสนศาสตร์*, 8(2), 119 - 121.
- สถาบันเพื่อการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน(2562). *การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน*(พิมพ์ครั้งที่1). พิษณุโลก: ทิพย์เสนาการพิมพ์ .
- สนธยา พลศรี. (2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: โอเอสพรีนติ้ง.
- สนิท สมักรการ. (2538). *วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับการศึกษาระดับสูง* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมณะ โพธิ์รักษ์. (2555). *ธรรมที่เป็นพุทธ*. กรุงเทพฯ: กลิ่นแก่น.
- ศักดิ์ ศแสฉาย. (2557). *ทุนทางสังคมกับการพัฒนาชุมชนบางนางลี่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม*. กรุงเทพฯ: งานวิจัยสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2526). *การพัฒนาชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สำนักงานเขตตลิ่งชัน. (2560). *แผนปฏิบัติการราชการประจำปีงบประมาณ 2560*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเขตตลิ่งชัน.
- สำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2555). *การพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ .
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2539). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ.2540 - 2544)*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2540). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544)*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2545). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549)*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2549). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 - 2554)*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2558). *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555 - 2559)*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560 - 2564)*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานกรุงเทพมหานคร. (2548). *แผนที่เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร*. เข้าถึงได้จาก http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/service/bangkokMap/Html/Map_tour/Talingchan1.htm. (31 ตุลาคม 2561).
- สำนักงานเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร. (2561). *ข้อมูลพื้นฐานเขตตลิ่งชัน*. เข้าถึงได้จาก <http://www.bangkok.go.th/talingchan>
- สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล กรุงเทพมหานคร. (2552). *แผนพัฒนากรุงเทพมหานครระยะ 12 ปี (พ.ศ. 2552 - 2563) กรุงเทพมหานครแห่งความน่าอยู่อย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล กรุงเทพมหานคร.
- สุปราณี จันทร่สง. (2558). การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง. *วารสารวิจัยและพัฒนา ไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์*, 10(3).
- สุพัตรา สุภาพ. (2550). *สังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชจำกัด.
- สุภาภรณ์ จินดาณิโรจน์. (2550). *รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการชุมชนท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (เพิ่มเติม) ย่านตลาดน้ำตลิ่งชันและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ในเขตตลิ่งชัน โดยกิจกรรมสำรวจออกแบบและจัดทำแผนดำเนินการเพื่อการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. กรุงเทพฯ: สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว.
- เสกสรร คำมูลดี. (2547). กระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านแม่หวาน ตำบลป่าเมียง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ชุดโครงการการบริหารจัดการท้องถิ่น เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เสถียร เหลืองอร่าม. (2527). *การจัดการและวิปฏิบัติงาน*. กรุงเทพฯ: แพรววิทยา.
- อนก นาคนบุตร. (2545). *ทุนทางสังคมและประชาสังคมในเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัท 21 เซ็นจูรี่.
- อัมพวัลย์ วิสวธีรานนท์. (2559). ชุมชนเข้มแข็งสร้างกรุงเทพฯ ยั่งยืน: ตัวชี้วัดและบทเรียนความสำเร็จของชุมชน. *วารสารศรีนครินทร์วิโรฒวิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 8(15).
- อาทิตย์ บุคคาดวง. (2554). *ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพร อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อารีย์ นัยพินิจ และชงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร. (2553). ปริทัศน์หนังสือ: โลกว่าโลกกลม. *วารสารสงขลานครินทร์ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 16(4), 723 - 727.

- อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). *ระบบการศึกษากับชุมชน: กรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการวิจัย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา. (2548). *โลกาภิวัตน์ ปรวิัยที่ข้ามชาติ ปรวิัยที่ภิบาล และความรับผิดชอบของปรวิัยที่*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Beebe, J. (1987). Rapid appraisal the evolution of the concept and the definition of issues, In Khon kaen University (ed) Proceeding of the 1985 international conference on rapid rural appraisal, Siriphan Press. Khon Kaen. Thailand, 47 - 68.
- Bell, D. (1999). *The Coming of post - industrial society*. New York: Basic Books.
- Blatchford, E. (1994). Working together for community economic development in rural alaska. *economic development review*, 12(1), 41 - 45.
- Bourdieu, P. (1986). *The form of capital*. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*, 21 February 1986 (pp. 241 - 258). New York: Greenwood Press.
- Bryant, A., & White, E. (1982). *Political analysis technique and practice*. Belmont Calif Wadsworth
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology*.
- Dye Thomas R. (1982). *Understanding public policy*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Dye, Thomas R. (1984). *Understanding public policy* (5th ed.). Englewood Cliffs. New Jersey: Prentice - Hall.
- Fonchingong, C., & Fonjong, L. (2002). *The concept of self - reliance in community disruption Initiatives in the cameroon grassfileleds*. *Geo Journal*, 57(1), 2.
- Friedman, D., & Johnson, R., Jr. (2000). Event - related potential (ERP) studies of memory encoding and retrieval: A selective review. *Microscopy Research and Technique*, 51, 6 - 28
- Hagan, E. E. (1998). *On the Theory of social change*. London: Tavistock.
- Mc.Clelland, D. C. (1987). *Human motivation*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Murphy, R. (2002). *The correlation relationship between value, price, and cost*. *Journal of American Academy of Business*, 2(1), 204 -209.

- Narayan, D., & Pritchett, L. (1999). Cents and sociability: Household income and social capital in rural Tanzania. *Economic Development and Cultural Change*, 47(4), 87 - 97
- Newton, K. (2001). *Trust, social capital, civil society, and democracy*” International Political Science Review/ Revue internationale de science politique Vol. 22, No. 2 (Apr, 2001), 201 - 214. Published by: Sage Publications, Ltd.
- Parsons, Talcott. (1991). *The Social System*. London: Routledge.
- Provan, K. G. and Veazie, M. A. (2005). *The Use of Network Analysis to Strengthen Community Partnerships*. *Public Administration Review*. 6(5), 13.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work*. New Jersey: Princeton University Press,
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of american community*. New York: Simon Schuster.
- Provan, K. G., & Veazie, M. A. (2005). The use of network analysis to strengthen community partnerships. *Public Administration Review*, 6(5), 13.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work*. New Jersey: Princeton University Press,
- Weber, M. (1996). *The theory of social and economic organization*. New York: Harold Process.
- World Bank. (1999). *Social capital, Household welfare and poverty in indonesia*. Working Paper, no.6, Washington, April.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

ชื่อ.....เบอร์โทร.....

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล (กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็น 1, 3, 4)

เพศอายุ..... บ้านเกิด/ ภูมิลำเนาเดิม

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน..... การศึกษาสูงสุด

การนับถือศาสนา อาชีพหลัก

อาชีพเสริม สถานภาพสมรส

ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชนถึงปัจจุบัน รายได้ต่อเดือนของครัวเรือน

ตำแหน่งหน้าที่ที่ได้รับผิดชอบในกลุ่มเครือข่ายชุมชน

ส่วนที่ 2 สภาพชุมชนในอดีตและปัจจุบัน (กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็น 1, 2, 4, 5) จะถามก็ได้ถ้าผู้ให้ข้อมูลไม่ขัดข้อง

สภาพชุมชนด้านกายภาพในอดีตของชุมชนตลาดน้ำเป็นอย่างไร

สภาพทั่วไปทางกายภาพของชุมชน

วิถีชีวิตของคนในชุมชน/ การคมนาคม

ทรัพยากรธรรมชาติ

สาธารณูปโภค

สภาพปัญหา

สภาพชุมชนด้านกายภาพในปัจจุบัน

สภาพทั่วไปทางกายภาพของชุมชนในปัจจุบัน

วิถีชีวิตของคนในชุมชน

ทรัพยากรธรรมชาติ

สาธารณูปโภค

2.1 สภาพชุมชนด้านการดำรงชีวิต

2.1.1 ด้านเศรษฐกิจ (สภาพทั่วไปด้านเศรษฐกิจของชุมชน)

อาชีพ

ฐานะ

รายได้

ราคาผลผลิต

ปัจจัยการผลิต

ปัญหา

2.1.2 ด้านสังคม (สภาพทั่วไปด้านสังคม)

วิถีชีวิตของคนในชุมชน

ความสัมพันธ์ในครอบครัว

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนระหว่างกลุ่มต่างๆ

การรวมกลุ่มและเครือข่าย

การศึกษา

ความเชื่อและศาสนา

ปัญหา

2.1.3 ด้านสังคม (สภาพทั่วไปด้านการเมืองของชุมชน)

การรับรู้ข่าวสารด้านการเมือง

การมีส่วนร่วมทางการเมือง

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับนักการเมือง

การรวมกลุ่มและเครือข่ายทางการเมือง

การตื่นตัวทางการเมือง

ส่วนที่ 3 การรวมกลุ่มเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม (กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็น 1, 2, 4)

3.1 สถานะของกลุ่มและเครือข่ายในชุมชน

ชื่อกลุ่ม

ประเภทกลุ่ม

ปีที่ก่อตั้ง

วัตถุประสงค์

การดำเนินการ

จำนวนสมาชิกแรกเริ่ม-ปัจจุบัน

ความสัมพันธ์

ช่วยเหลือกับกลุ่มอื่น ๆ

3.2 รูปแบบความสัมพันธ์ของกลุ่มและเครือข่ายในชุมชน

ความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม

ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายในชุมชน

3.3 แกนนำในการจัดตั้งรวมกลุ่มเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม (ชาวบ้าน, ผู้นำ, รัฐ, เอกชน, อื่น ๆ)

ปัจจัยผลักดันการก่อเกิด (บุคคล, สภาพแวดล้อม, ปัญหา, นโยบายรัฐ, เอกชน, อื่นๆ)

รูปแบบการผลักดัน/ สนับสนุน (วัตถุ, ความรู้/ ข่าวสาร, อารมณ์, สื่อ

3.4 กระบวนการการขับเคลื่อนกลุ่มและเครือข่ายในชุมชน

3.5 การขยายเครือข่ายและเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน

ส่วนที่ 4 การดำเนินการและการแก้ไขปัญหา (1, 2, 4)

4.1 ผลการดำเนินการ

ต่อบุคคล

ต่อชุมชนโดยรวม

ต่อสังคมภายนอก

4.2 ปัญหาอุปสรรคและการแก้ไข

ส่วนที่ 5 ลักษณะชุมชนเข้มแข็ง (กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็น 1, 2, 4, 5)

5.1 ปัจจัยที่ทำให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง

5.1.1 ทูทางสังคมที่สำคัญของชุมชน

ทุนทรัพยากรมนุษย์

ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชน

การจัดการชุมชนของคนในชุมชน

5.1.2 ทูทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน

วัฒนธรรมทางวัตถุ (วัตถุธรรม) อาคาร สถานที่

ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (สหธรรม) ความเป็นอยู่

ความหลากหลายของคนในชุมชน

วัฒนธรรมทางความเชื่อ ความคิด (คติธรรม) ค่านิยม ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ

วัฒนธรรมทางกฎหมายกฎระเบียบของชุมชน (เนติธรรม

ส่วนที่ 6 ลักษณะที่เป็นไปได้ในการคงอยู่เพื่อพัฒนาและรักษาความเป็นชุมชนเข้มแข็ง

(กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็น 1, 2, 4, 5)

6.1 ระดับบุคคล

6.2 ระดับชุมชน

6.3 ระดับประเทศ

ส่วนที่ 7 อื่น ๆ (กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็น 1, 2, 3, 4, 5)

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงครับ

ภาคผนวก ข

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

รายชื่อ(นามสมมุติ)ของผู้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์(เรียงตามตัวอักษร)

1. คุณแขก(นามสมมุติ) โอบอประชุมชนเจ้าหน้าที่เขตตลิ่งชัน. สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561
2. คุณยายจัด ราชงาม (นามสมมุติ) ครูทำขวัญข้าว. สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2561
3. คุณจำปา เข้มสะอาด (นามสมมุติ) กลุ่มเรือบริการ และสมาชิกวงกลองยาว. สัมภาษณ์ 28 ตุลาคม 2561
4. เจ้าอาวาสวัดตลิ่งชัน. สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2561.
5. คุณชวน ชูจันทร์ ประธานตลาดน้ำตลิ่งชัน. สัมภาษณ์ 29 ตุลาคม 2561
6. ผู้ใหญ่แดง ผู้นำชุมชน. สัมภาษณ์ 29 ตุลาคม 2561
7. คุณตึก (นามสมมุติ) ร้านหมี่กรอบส้มซ่า และสมาชิกวงดนตรีไทยสัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.
8. คุณลุงเต้า (นามสมมุติ) หัวหน้าวงกลองยาววัดจำปา. สัมภาษณ์ 9 พฤศจิกายน 2561.
9. คุณน้อย (นามสมมุติ) มัคคุเทศก์. สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.
10. คุณปึก (ชนิตชาติ บุญประกอบ) ประธานประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน สัมภาษณ์ 28 ตุลาคม 2561.
11. คุณป้อด (นามสมมุติ) ที่ปรึกษาตลาดน้ำรุ่นแรก. สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.
12. คุณสมบัติ (นามสมมุติ) มัคคุเทศก์. สัมภาษณ์ 18 พฤศจิกายน 2561.
13. คุณเมท (นามสมมุติ) สินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชนของเขตตลิ่งชัน. สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.
14. คุณมนัส (นามสมมุติ) อาสาสมัครดูแลจราจร. สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.
15. อาจารย์ รัตนา รongพอ. โรงเรียนวัดตลิ่งชัน. สัมภาษณ์ 9 พฤศจิกายน 2561.
16. คุณลุงวันชัย ชูจันทร์ (นามสมมุติ) กรรมการตลาดน้ำตลิ่งชัน และผู้ประกอบการ. สัมภาษณ์ 9 พฤศจิกายน 2561.
17. คุณลุงทาบ (นามสมมุติ) ปราชญ์ชาวบ้านช่างต่อเรือชุมชนชนวัดสะพาน. สัมภาษณ์ 28 ตุลาคม 2561.
18. คุณสุพจน์ย์ บรรณราช หัวหน้าฝ่ายพัฒนาชุมชนเขตตลิ่งชัน. สัมภาษณ์ 26 พฤศจิกายน 2561.
19. คุณก้อง (นายสิทธิกร ลักขมีพงสกุล) (นามสมมุติ) ประธานตลาดน้ำวัดสะพาน. สัมภาษณ์ 19 พฤศจิกายน 2561.
20. คุณสุรเดช เขียวสะอาด (นามสมมุติ) ที่ปรึกษาประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน. สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.
21. คุณอดิสรณ์ (นามสมมุติ) ผู้ประกอบการ Home Stay. สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.
22. คุณอ้อย (นามสมมุติ) ผู้ประกอบการตลาดน้ำวัดสะพาน. สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.

23. นาวาเอกพิสิฐ (นามสมมติ) เป็นสมาชิกชมรมคนตรีไทยตลาดน้ำตลิ่งชัน. สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.
24. นักท่องเที่ยวตลาดน้ำตลิ่งชัน. จำนวน 1 คน ชาย สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.
25. นักท่องเที่ยวตลาดน้ำตลิ่งชัน. จำนวน 1 คน หญิง สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.
26. นักท่องเที่ยวตลาดน้ำคลองลัดมะยม. จำนวน 1 คน ชาย สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.
27. นักท่องเที่ยวตลาดน้ำคลองลัดมะยม. จำนวน 1 คน หญิง สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.
28. นักท่องเที่ยวตลาดน้ำวัดสะพาน. จำนวน 1 คน ชาย สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.
29. นักท่องเที่ยวตลาดน้ำวัดสะพาน. จำนวน 1 คน หญิง สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.
30. นักท่องเที่ยวตลาดน้ำจำปา. จำนวน 1 คน ชาย สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.
31. นักท่องเที่ยวตลาดน้ำจำปา. จำนวน 1 คน หญิง สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2561.